BÜYÜK KAZAK GÖÇÜ

GODFREY LIAS

NEBİOĞLU YAYINEVİ

Sıra: 4

Serpil Pinarcioğlu

ID 2219 •

Karşıyaka Lisesi

BÜYÜK KAZAK GÖÇÜ

Büyük

KAZAK GÖÇÜ

Yazan :
GODFREY LİAS

NEBİOĞLU YAYINEVİ — İSTANBUL

Bu kitabın telif hakkı Londra'da Clarke, Doble and Brendon Ltd., Oakfield Press, Plymouth'a aittir. Nâşiri Evans Brothers Limited olup, Türkiye'de neşir hakkı Nebioğlu Yayınevi'ne verilmiştir. Türkçeye Türkay Lenger tarafından kısaltılarak çevrilmiştir.

Bu Eserin Aslının Adı:

« Kazak Exodus »

İstanbul'da Nebioğlu Matbaacılık ve Kâğıtçılık Ltd. Şirketinde Basılmıştır.

N. Y. 0,663

YAYINEVİNİN ÖNSÖZÜ

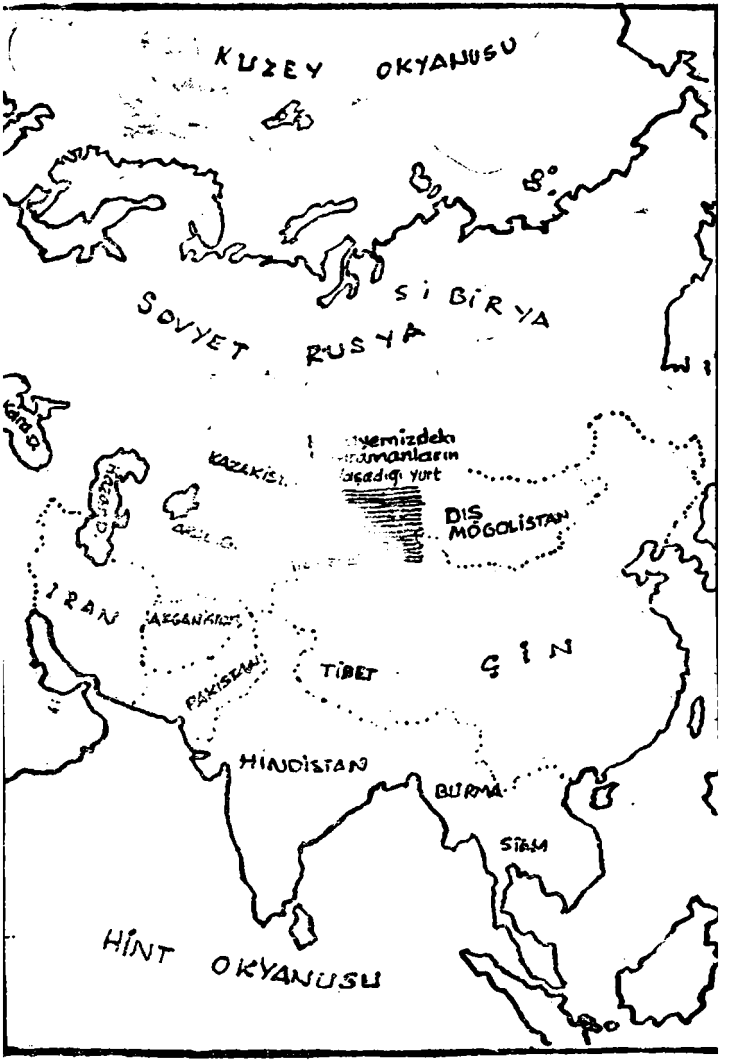
İNGİLİZCE kaleme alınmış ve Londra'da neşredilmiş olan bu kitap bütün dünya milletlerinden önce Türkleri yakından alâkadar eder; bundan dolayı bu eseri çevirerek okuyucularımıza sunuyoruz.

Eserin mevzuu Türklerin anayurdu sayılan Orta Asyadan başlar. Bu kitap Türk ırkına mensup bir kabilenin yaşayışlarını, âdetlerini, sosyal yapılarını çizdikten sonra bunların, Türklerin ebedî iki yıpratıcısı olan Çinliler ve Rusla'la mücadelelerini, içlerindeki azmi ve hürriyet ruhunu, merdliklerini, cesaretlerini ve çetin savaşlarını anlatmaktadır. Eserin anlattığı hikâye Türklerin hürriyete olan aşklarını, gerçek bir insanlığa olan hasretlerini, yılmazlıklarını ve gayelerine ulaşmak için taşıdıkları azmi anlatmaktadır.

Bu kitap Orta Asya'da anayurdlarının hür yaylâlarında yaşayan yüz binlerce insanın hürriyet mücadelesinin, oradan Türklerin biricik müstakil yurdları olan Türkiye'de, anayurda ve hürriyete ulaşmalarının hikâyeleridir.

Okuyucularımıza alâka ve ibretle okuyacakları bir hürriyet destanı kazandırmakla kendimizi bahtiyar saymaktayız.

NEBİOĞLU YAYINEVİ

Kazakların Anayurdu ve Hikâyenin Geçtiği Bölgeler.

HİKÂYEDEKİ KAHRAMANLAR

ŞİMAL Buz Denizi ve Hint Okyanusu ile Akdeniz ve Japon Denizi arasında kalan sahanın ortasında Altay sıradağları uzanır. Bu dağların mümbit vâdilerinden ve yeşil yaylalarından Pekin, Delhi, Semerkand gibi Asya'nın birbirinden uzak bölgelerine, hattâ Avrupa içlerine kadar yayılan nesiller ve başbuğlar çıkmıştır. Bunların çoğu yerine göre bazan dehşet, bazan nefret, bazan hayranlık ve bazan gurur veren isimlerdir. Cengiz Han, Timurlenk gibi Moğol İmparatorları, hattâ Atilla, Altaylarda yaşıyan Kazak ve Moğolların kendi cedlerinden saydıkları insanlar arasındadır.

Bu büyük adamları takibedenler onlar gibi cesur, gözüpek, haris, insafsız, açık fikirli kimselerdi. Bugün onların neslinden olanlar aynı karakterleri taşırlar. Faal bir adamın hizmetinde, nam kazanmak için dünyanın öbür ucuna bile gitmeğe hazırdırlar. Bileklerine birer şahin alarak çok sevdikleri dağlar arasında pervasızca dolaşmak onları aynı derecede mes'ut eder. Her bahar sayısız sürülerini önlerine katarak yüksek vâdilerin bir aşağısına bir yukarısına keçeden çadırlarını taşır dururlar. Dünya ile hiç alâkaları yoktur, hattâ Marko Polo'nun beş yüz sene evvel geçtiği, onların çadırlarının hemen önünden uzanan, Çin'le Avrupa arasındaki Büyük İpek Yoluna ehemmiyet bile vermezler.

Marko Polo zamanındanberi geçen asırlar boyunca onların Altay'lardaki ülkeleri gitgide küçüldü. Altay halkı bunun farkındaydı, fakat, 19. asrın sonlarına doğru burası dünyaya yavaş yavaş kapılarını açıncaya kadar buna pek aldırmadılar. Zamanla nüfusları azalacağı yerde artmıştı, aynı artış sürülerinde, çift hörgüçlü develerinde, keçilerinde, büyük baş hayvanlarında ve çok sevdikleri atlarında da vukubulmuştu. Moğollar esas olarak Doğu istikametinde yayıldılar. Kazakların çoğu bugün Sovyet Kazakistanı diye bilinen Batı bölgesine gittiler. Burası Demir Perde'nin doğusunda

Avrupa büyüklüğünde bir sahadır. Bazı Kazaklar da Güneyde Çungarya üzerinden Tien Şan veya Tanrı Dağları diye bilinen büyük dağ zincirine yerleşmişlerdi.

Bu hakiki hikâye, asırlardır üzerinde Rus ve Çin emperyalizminin çarpıştığı bir yeri an'anevi vatanları sayan cenubi Kazak grubu hikâyesidir. Bu asrın başlarında aralarındaki sınır Altay Dağlarından Tien Şan'ın kuzeyine kadar uzanıyordu. Ama ne Ruslar ne de Çinliler sınırı orada kesmekten memnun değildiler. Hâlâ münakaşası devam eden, Kazakların bir zamanlar serbestçe ve hakiki sahipleri olarak dolaştıkları bu sınırın her iki tarafında zengin altın, volfram, kömür, bakır ve muhtemelen uranyum da dahil çeşitli madenleri ihtiva eden yataklar vardır. Ayrıca Altay, Tien Şan ve onlara bağlı tepelerde sayısız sürüler otlamaktadır.

Kazaklar eskiden açgözlü emperyalistlerden birini öbürüne karşı rekabete sevkederlerdi. Önceleri bu sistem iyi çalıştı, fakat Bolşevik diktatörlüğü Çarlık Rusya'sının yerini alınca işe yaramamağa başladı. Rusya'da Komünist rejim'n tesis tarihinden on beş sene geçmeden komünistler, hikâyemizdeki 800,000 Kazak'ın yaşamakta olduğu Sinkiang'ın Çin idaresindeki kısmının önce ekonomik, sonra siyasi kontrolünü ellerine aldılar. O zamandanberi, sadece kısa bir müddet hariç idare onlarda kaldı.

Böylece, geçen bir çeyrek asırdır Altay ve Tien Şan Kazakları cesaretle fakat ümitsiz bir halde çarpıştılar. Müstevliler vatanlarını istilâ edince hemen boyun eğmediler, silâha sarılıp onları çıkarmağa çalıştılar. Mücadele hissi her Kazak'ın kanında mevcuttur. Savaştan hiç çekinmezlerdi; fakat bu sefer bir ganimet veya şöhret için değil kendi yaşama haklarını müdafaa için savaşıyorlardı. Artık savaşamıyacak hale düşünce, geri kalanları boyun eğmeyip Takla Makan ve Tibet'in kuru çöllerine ve sarp dağlarında önlerine çıkan tehlikeleri cesaretle karşıladılar. Çoğu yolda mahvoldu. Ama bir kısmı, 2.000 den fazla olmamakla beraber, Keşmir'e ulaştı ve zamanla Türkiye'ye yerleşmek üzere dâvet edildiler. İşte, hikâyelerini bana orada anlattılar. Onları bu hikâyeyi anlatmağa ikna etmek için bilhassa gittim. Zira hikâye vukubulurken komünistler bunu dış dünyadan gayet iyi saklıyabilmişlerdi. Çok geçmeden onların neden böyle hareket ettiklerini anlamağa başladım.

Kazaklar Türklerle aynı kökten geldiklerini iddia ederler, hattâ bazısı hakikaten Türk'e benzerse de çoğu görünüşte Moğol'lara daha yakındır. Yaşayış tarzları göçebe-

lerinki gibidir. Onların hayatları Kitab-ı Mukaddes'teki azizlerin, bugünkü Bedevi kabilelerin, Moğolların, Karanlık Çağlardaki Avrupa'yı süpürüp geçen Got ve Hunların yaşayış tarzlarını andırır.

Kazak göçebe hayatını, onların macera ve sıkıntılarının efsaneye benziyen hikâyesini bir müşahit gözüyle değil, onların gözüyle anlatmağa çalıştım: Yaşayış tarzları unutulmadan, onların eskiden ve —hâlen kalben— nasıl insanlar olduklarını, komünist salgınına maruz kalmadan önce nasıl bir hayat sürdüklerini anlatmak istedim. Onlar âdi bir müstemleke halkı muamelesine maruz kalınca mukavemet ettiler. Sinkiang'ın Çin kesiminde —veya Çin'li olmayan ahalinin tercihan isimlendirdiği Doğu Türkistan'da— yaşayan 800.000 Kazak'tan en aşağı 100.000 i öldü.

Kazak'ların Keşmir'de rahat edemiyeceklerini hissedip, Türk Hükûmetinin dâveti üzerine Türkiye'ye hareket etmek üzere olduklarını öğrenince, neden hayatlarını böyle korkunç bir tehlikeye attıklarını, hürriyet uğruna katettikleri 2.000 millik mesafe içinde başlarına neler geldiğini öğrenmek için Türkiye'ye gitmeğe karar verdim.

Hikâye esasında ondokuzuncu asrın sonunda, 1899 da, Osman Batur'un doğduğu sene başlar. O sıralarda Kazak'lar kendi aralarında ve bir de komşuları Moğol'larla beraber Altay ve Tien Şan dağları ile bu sıradağlar arasında kalan başka milletlerin yerleşip, ziraat yaptıkları Çungarya'nın oturulabilecek bölgelerini eşit olarak bölmüşlerdi. Mevsime göre çadırlarının yerlerini yine değiştiriyorlardı.

İlkbahar ve yazın deniz seviyesinden üç bin ile altı bin metre yüksekliktek yeşil ve taze dağ otlaklarına tırmanıyorlardı. Sonbaharın soğuk rüzgârları karı getirdiği sıralarda da Orta Asya'nın geniş step ve çöl sahalarındaki daha muhafazalı yerlere iniyorlardı. Yiyeceklerini, hattâ barınak ve giyeceklerini sade Allah'a ve sürülerine borçlu olan Kazak'lar kırlarda ekseriya ellerinde şahinlerle, derebeylik devrinde yaşıyanlar gibi, serbestçe dolaşıyorlardı. Atla giderken söyledikleri değişik güfteli şarkıların her kıtası umumiyetle uzun bir nota ile sona ererdi. Bu şarkılar tepeler arasında yankılandıkça orgdan çıkan nağmeleri andırırdı.

Şimdi Türkiye'de bulunan Kazak mültecilerinin çoğu Kazak'ların Kirei kabilesine mensuptur. Bu kabile âzaları kendilerini öbür kabilelerden ayırmak için tumaklarına, yâni şapkalarına, bir kaç baykuş tüyü sokarlar. Komünist rejimine kadar yüzbinleri bulan bütün Kirei kabilesi küçük top-

luluklar, klanlar halinde yaşıyordu. Yüz aile —üç yüz veya dört yüz kişi— den mürekkep olan her küçük topluluğun kendi reisi vardı. Para bakımından değilse de hayvan bakımından zengindiler. Her topluluğun gerek şahsî gerek müşterek on bin kadar koyunu, iki bin sığırı, iki bin atı ve bin kadar devesi vardı. Kazak çadırlarının etrafında bu yüzden, gürültü eksik olmazdı. Koyunlar, kuzular meler, inekler böğürür, develer homurdanırdı. Bu gürültüler arasına kalın sesli deve çanlarının şakırtısı, inek çanlarının madenî sesi ve ufak kuzu çanlarının incecik sesleri karışırdı.

Kazak'lar barınaklarını bozunca, önce koyuna, sonra ineğe ve daha sonra da ata binecek kadar büyümemiş olan küçük çocuklariyle beraber çeşitli eşyalarını mevcut bütün sağlam hayvanlara yüklerler.

Her Kazak çocuğu, kız veya erkek, küçük yaştan itibaren usta bir binici olarak yetişir. Erkek çocukların çoğu daha on yaşına gelmeden Çin'liler veya komünistlerle muharebelere girişmiştir. Yalnız modern Kazak liderlerinin en meşhuru olan Osman Batur on iki yaşına gelmeden muharebe alanına katılmamıştı.

Osman Batur'un harp sanatı hocası Boko Batur adında bir çete reisi idi. Boko Batur zamanında Mançurya İmparatorluğu mevcutken, Kazak'lar vergi diye hayvanlarını gasbeden Çin tahsildarlarının tecavüzlerine ve kendilerini o topraklardan çıkarıp oraya yerleşmek istiyen Çin göçmen çiftçilerine karşı savaş açmışlardı. Sonraları savaş, onları Marxist sisteme sürükleyip, müşterek çiftliklerde toplayan veya Sovyet madenleri ve fabrikalarında endüstri çarkının yemi yapmak istiyen Çin ve Rus komünistlerine karşı başladı.

•

Bugün Türkiye'de Develi yakınlarında oturmakta olan reislerden birine, Hüseyin Taci'ye niçin vatanını terkettiğini sorduğum zaman şöyle cevap verdi:

«Hayvan gibi yaşamaktansa ölmek daha iyi. Bir hayvan insana sanki o Allahmış gibi bakar. Bir insanın başkalarına aynı gözle bakmağa mecbur olması doğru değildir.»

Çin milliyetçiliğine karşı başlayıp komünizmle mücadele haline dönen savaş, Çin ve Rusya'nın birleşmesiyle 1930-1951 yılları arasında gitgide şiddetlenerek, zaman zaman ortaya çıktı. Son senede en son raddesine vardı: Netice korkunç Takla Makan çölü ve sarp Kuzey Tibet dağlarından Keşmir'e göç oldu. 1953 - 54 yılları arasında on beş ay süren son safha, hava, kara ve deniz yoluyla Keşmir'de başlayıp Türkiye'de sona erdi. Türk Hükûmetinin cömertliği sayesinde artık ora-

da Kazak mültecilerinin başlarını sokacak bir damları bulunuyor.

Kazak hikâyesini anlatmağa girişmeden önce hikâyeyi öğrendiğim bazı mühim şahısları tanıtmak icabeder. Önce bir Ali Bey var. Vatanında Ali Bey bir reismiş. Türk Hükûmeti, sade memur kademeleri hariç, insanlar arasında derece tanımaz, herkes eşittir. Salihli'deki evinde onu ziyaret eden herkes, onun hâlen üç yüz aile kadar olan küçük Kazak topluluğunun başkanı bulunduğunu anlıyabilir. Yanında harp arkadaşı ve yardımcısı Hamza bulunmaktadır. Ali Bey ve Hamza, bu kitapta anlatılan Kazak'ların komünistlerle olan uzun mücadelelerinde bizzat rol oynamışlardır.

Ali Bey'in ikbal senelerinde herbiri bir karısının olmak üzere üç büyük çadırı vardı. Bu çadırların hepsi kendi koyunlarının tüyünden yapılmıştı ve reis olduğu için diğer siyah, kahverengi veya gri çadırların aksine beyaz renkteydiler. O sıralarda Ali Bey «bin-başı» idi. Sahip olduğu hayvanların sayısı elli bini geçiyordu. Reisi olduğu topluluk ve üç yüz bin kadar koyun, on dört, on beş bin kadar iri baş hayvan, dokuz-on bin kadar sağmal inek ve kadın, erkek, çoluk, çocuk herkese yetecek kadar olan atların yanında bin kadar deveye sahipti.

Esas vatanında Ali Bey ve Hamza yakın komşuydular. Hamza'ya ilk bakışta, milletinin düşmanlarına karşı açtığı en aşağı yüz on altı muharebeye iştirâk etmiş kıdemli bir asker olduğuna inanmazsınız. Hâlen otuz üç yaşındadır. Kendisinden yirmi yaş kadar büyük olan kardeşi Yunus Hacı'nın yanında ilk defa harbe gidişi on yaşına rastlar. Vücutça Ali Bey'den biraz daha ufak tefektir ama yirmis'ne gelince Albay rütbesine muadil bir derece alacak kadar zekâ eseri göstermiştir.

Bilhassa işaret edilmesi gereken Türkiye'deki mültecilerden biri de bana ilk defa Altay Dağlarının Osman Batur'undan bahseden adamdır. Arkadaşları ona Karamolla - Âşık Karamolla derler. Onunla karşılaşmamdan biraz evvel Karamolla, Kahraman Osman şerefine bir destan bestelemişti. Destan diğer bütün Kazak şiirleri gibi, tarihe ve efsaneye ait anlaşılmaz kısımlarla dolu idi. Meselâ üstünde uzun müddet düşündüğüm bir satır geçti: «Altın Kaftan'ı giyen adam.» Bir kaç hafta sonra başka bir Kazak mülteci grubunun civarına yerleşt'ği Konya'nın Mevlevî Dervişlerinin eşyalarını ihtiva eden bir müzeyi ziyaret ettim. Orada bu Müslüman tarikatının kurucusunun altı yüz veya yedi yüz sene evvel zırhının

üstüne bir kaftan geçirdiğini öğrendim. Bu kaftana düşman silâhının işlemediğine inanırlarmış. Ne yazık ki Osman'ın bir kaftanı vardı, fakat, kaftanın böyle bir fevkalâdeliği yoktu. Şüphesiz Osman senelerce mucizevî bir hayat sürdü. Fakat sonunda komünistler onu yakaladılar. O şimdi ölüdür.

Osman Batur öleli henüz beş sene geçmesine rağmen Kazak'lar arasında onun hakkında efsaneler söylenir, hattâ şuna emin olabiliriz ki bu efsaneler bugün Demir Perde gerisindeki bir çok Kazak evlerinde bile gizlice anlatılmaktadır.

Hüseyin Tâci, daha sonra da göreceğimiz gibi, komünist tazyiki dolayısiyle yirmi yıldan fazla bir zaman evvel Barkul'daki esas yerleşme sahasını terkedip Gezkul'a gelmişti. Barkul ve Gezkul'daki keçeden yapılmış çadırlarında karıları, çocukları ve hizmetkârlariyle beraber otururken Sultan Şerif adında bir arkadaşı vardı. Sultan Şerif'i İstanbul yakınlarındaki bir «Misafirhane» de gördüm. Türk Hükûmeti Kazakları bir toprağa yerleştirmeden önce burada misafir ediyordu.

Beni ona tanıtan Doğu Türkistan'dan gelmiş Muhammed Emin Bugro adında bir mülteci oldu. Muhammed Emin, Kazak değil, Türkmen'di. Doğu Türkistan'da yerleşmiş ve Kazak'lar kadar uzun bir mazisi olan Türkmen'lerin çoğu ziraat veya ticaretle uğraşırlar ve sayıları Kazak'larınkine nisbetle çok daha fazladır. Muhammed Emin'in babası Kotan Emir'i idi ve kendisi de Çinlilerin Doğu Türkistan dedikleri Sinkiang Eyalet Hükûmetinin Vekiller Heyeti Reisi idi. Komünistler 1949 da Eyalet Hükûmetinin idaresini ellerine almadan önce Keşmir'e kaçmağa muvaffak olmuştu.

Ali Bey, Karamolla, Hüseyin Tâci, Sultan Şerif ve Muhammed Emin hâlen hayattadırlar. Doğu Türkistan'ı kurtarmak için girişilen mücadelede önderlik yapan, isim ve faaliyetleri bu kitaba kaydedilmiş olan diğer şahısların hemen hepsi bu dünyadan göç etmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR KAHRAMAN DOĞUYOR

KAZAK çadırlarının içinde ve dışında doğumlar ve ölümler pek sık vukubulur. Kuzular, buzağılar, deve yavruları ve kısraklar mütemadiyen belli mevsimlerde dünyaya gelirler. Çocuklar da tabii olarak belli bir zaman süresi içinde gelişip dünyaya gelirler ama onların dünyaya gelişleri senenin belli bir mevsimine münhasır değildir. Hayvan yavruları gibi bebeklerin de bir müddet için hususi bir şefkat ve bakıma ihtiyaçları vardır. Ama kır hayatı süren bir toplulukta ana babaların yapacak işleri çoktur. Bu sebeple küçük çocuklar zamanla kendi hallerine bırakıldıklarından kendi kendilerini yetiştirmeğe çalışırlar. Sık sık yaptıkları hatalar onlara unutulmaz bir ders olur ve çocuğun büyüklerinin hareketlerine daha fazla bir dikkat göstermesine yol açar.

Kazak çadırlarında Kurban Bayramı ve Ramazan gibi senelik bayram ve oruçların tarihleri tutulur, fakat ekseriya doğum günü gibi şeylere ehemmiyet bile verilmez. İşte bu yüzden Türkiye'deki hiçbir Kazak mültecisi bana Osman Batur'un hangi gün veya hangi ay içinde doğduğunu söyliyemedi. Yalnız hepsi onun doğduğu seneyi biliyordu. Annesi, babası öleli çok olmuştu. Pek ihtimal yoksa da, üç erkek ve bir kız kardeşinden herhangi biri hayatta ise onların da bilmesine imkân yok, zira Osman Batur ailenin en büyük çocuğu idi. Arkadaşları onun bu noktaya hiç temas etmediğini söylerler. Bütün bildiğimiz onun 1899 da dünyaya gelmiş olduğudur.

Osman'ın babası İslâm Bey sade bir hayvan yetiştiricisi değil, daha ziyade bir «kuru» ziraatçi idi. Rus, Çin ve Moğol hâkimiyet sahalarının birleştiği noktadan pek uzak olmayan, Altay dağlarının Kuk Togai bölgesinde oturuyordu. «Kuru» ziraatçi olduğu için mahsulü yetişirken İslâm Bey istediği yere gidebiliyordu. Zira sulamaya dayanan «sulu» ziraat ya-

pan diğer çiftçilerin aksine tarlasına bağlı kalmak zorunda değildi.

Her ilkbahar toprağını, bir çift öküzün çektiği demir uçlu sabanla kabarttıktan sonra buğday tohumlarını serper, sonra da ailesi, çadırları, sürüleri ve adamlariyle beraber Altay dağlarının otlak yerlerine giderdi. Tohumlar orada rüzgâr, yağmur ve güneş altında Allahın izniyle hasat zamanına kadar gelişir, başak verirdi.

1899 senesinde yine kadınlariyle beraber her zamanki gibi Altay dağlarına çadırlarını kurmağa çıktı. Kadınlardan birinin çocuğu olacaktı. Kat'i olarak nereye yerleştiklerini bilmiyoruz ama muhtemelen Tokuz Tarau - Dokuz Dişli Tarak vâdisine yerleşmişlerdir. Burası İslâm Bey'in hemen hemen yüz aileden müteşekkil topluluğunun yazın oturduğu orman ve otlaklarla kaplı geniş vâdilere Altayların yukarı kısmındaki tepelerden dokuz yarık halinde akan ve buz gibi soğuk su getiren ırmakların kavşak noktasıdır.

Zamanla İslâm Beyin hanımının kurtulma vakti geldi. Ağrılar başlayınca kadın bir adam gönderip yakın bir vâdide çadırlarını kurmuş olan annesini çağırttı. Anne, İslâm Bey'in çadırının içine bir urgan gerdirdi, kızına onun önünde diz çöküp iki kolunun koltuk altlarından ipin üstüne dayanmasını, sonra da vücudunu mütemadiyen bir ileri uzatıp bir dinlenmesini söyledi. Ağrılar şiddetlenince anne kızına vücudunu her ileri götürüşte, şiddetle üflemesi için kuzu derisinden bir tulum verdi. Artık vaktin yaklaştığı anlaşılınca İslâm Bey'den bir kaç kaba keçe parçası istedi ve kızı ipe dayanarak dizlerinin üstünde yarı yarıya kalktığı zaman onları altına koydu. İslâm Bey'e de çocuk doğuncaya kadar çadırdan ayrılmasını söyledi.

Bunun üzerine İslâm Bey ormanda dolaşan kuzey rüzgârının homurtularına ince bir çocuk sesi karışmcaya kadar bekledi; ses en nihayet çakıl taşlariyle oynaşan ırmağın gürültüsünü bastırıp, hayvanların melemeleri, böğürmeleri ve çıngırak sesleri arasında kayboldu gitti. İslâm Bey bunu işitince çadırın kapısını kaldırdı. İçeri girerek kapının tahta çerçevesine dokunup evine felâket gelmesin diye eğildi, yine aynı sebepten eşiğe ayağı takılmasın diye adımını upuzun attı.

İçeriye girince İslâm Bey merakla kaynanasına baktı. Kadın her şeyin iyi gittiğini gösteren bir eda ile başını salladı. Sonra İslâm Bey karısına döndü:

«Çocuğun ismini ne koyacağız? Kararı Allaha bırakıp, ne olursa olsun, çadırdan çıkınca ilk gördüğüm yaratığın is-

mini ona verelim mi? Yoksa kendimiz Mukaddes Kur'an'dan bir isim mi seçelim?»

İslâm Bey'in karısı verilecek cevabı biliyordu. Çünkü bu meseleyi doğum vakti gelmeden önce epey münakaşa etmişlerdi. Kadın ikinci yolu tercih edince çocuğun ismi Osman oldu. Öbür ismi ancak 1942 de ona İstiklâl Madalyasiyle beraber vatandaşları tarafından verildi. Ama nedense çocukluğunda annesi, düşüp kendisini incittiği zaman onu kollarının arasına alır, «Bir şey yok! Batur! Batur! Ağlama! Kahraman ol!» derdi.

Osman'a isim konunca İslâm Bey âdet olduğu üzere tekrar çadırdan çıkıp bir koyun kesti. Önce koyunun barsaklarını çıkarıp karısının annesine verdi. Kadın bunları kızı beslensin ve göğüsleri sütle dolsun diye sütle kaynatıp koyu bir çorba yaptı.

Büyükanne çocuğu ateşin üstünde hazır duran kaptan aldığı ılık su ile iyice yıkadı. Sonra onu pamuklu bir bezle kuruladı. Bebeğin küçücük vücuduna arkası açık kalın bir pamuklu elbise giydirdi. Daha sonra bebeği içine yumuşak keçe parçaları yerleştirilmiş tahtadan bir beşiğe yatırdı. Süt emmediği zamanlarda, emekleyinceye kadar Osman hep bu beşikte yattı. Emekleme devrine girince de beş günde yatarken kolları yanına bağlanıyordu.

Zamanla Osman büyüyüp gelişti. Annesinin sütü bol olduğu için bir dişi keçinin arka ayakları arasına tutunup süt emmek zorunda kalmadı. Yanlış bir şey olmasına rağmen kadın hâmile kalmıyayım diye çocuğu iki seneden fazla emzirdi.

Dişleri çıkmağa başlayınca ağzına bir kemik, parmakları tutmağa başlayınca da eline bir ekmek kabuğu verdi. Bazan da çocuğu kucağına alıp yemek kabı ile inek ve keçi sütü içiriyordu.

Osman emeklemeğe başlayınca beşikte olduğu gibi tamamen kendi haline bırakıldı. Annesi ev işleriyle fazla meşgul olduğundan onunla uğraşamıyor, babası ise günlerinin çoğunu dışarıda hayvanlarına bakmak, bilhassa kış aylarında tüfeğini av kartalını alıp ava çıkmakla geçiriyordu. Ekser'ya iki üç gün dışarıda kalırdı. Büylece Osman, diğer bütün Kazak çocukları gibi yanlış hareketleri ve tehlikeleri kendi kendine öğrenmek zorunda kaldı. Belki de anne babası Molla'nın boynuna astığı muskanın onu korunayacağına inanıyorlardı. Muska iki bez parçasından dikilmişti, içinde Osman'ın ismi ve Kur'an'dan bir âyet vardı. İple bağlanan bu muskayı Osman ömrü boyunca taşımıştır. Normal olarak

muskanın onunla beraber gömülmesi gerekirdi, ama komünistler onun başını gövdesinden ayırdılar ve vücudunu toprağa gömmediler.

• • •

Kendi kendine ayakta durup yürümeyi öğrenirken Osman için en büyük tehlikeyi çadırın ortasında mütemadiyen yanan açık ateş, üstündeki demir kazan veya çaydanlık teşkil ediyordu. Eğer kararsız adımlarına hâkim olamayıp ocağa yürümüş veya kendisini korumak için ateşin üstüne sarkan kabı tutmuş olsaydı, kabile içindeki pek çok çocuğun başına geldiği gibi haşlanıp yanar, hattâ ölebilirdi. Ama muska veya Allah onu koruyordu.

Osman'ın annesi çocuk çadır kapısının önüne çıkabilecek kadar büyüyünce bir tedbir daha aldı. Çadırların bulunduğu sahadan uzaklaşıp yolunu kaybedecek olursa açlıktan ölmesin diye ceketinin önüne sık sık bir ekmek kabuğu koyuyordu. Yine aynı sebepten kız kardeşinin içi patlamış mısırla dolu ufak, bağlı bir çantası vardı. Türkiye'de bugün bile Kazak anneler bu eski âdete riayet ederler.

Annesinin çadırından çıkabilecek hale gelince Osman'ın yaptığı ilk iş çadır kenarında uyuyan ve bir yabancı yaklaşınca haber veren köpeklerle arkadaşlık etmek oldu. Herhalde annesi babası görselerdi buna mâni olurlardı. Müslümanlara göre köpek pistir, çadırlardaki pislik ve kokuya sebep te onlardır. Osman'ın anne babası meşguliyetlerinden dolayı umumiyetle köpeklerin ortalığı pisledikten sonra gelip Osman'ın yüzünü yaladıklarını görmüyorlardı.

Zamanla Osman babasının koyun ve kuzularından bazılarının otladığı otlaklara kadar gitmeğe başladı. Bazan sade onlarla oynamak için gidiyor, bazan da onu bilhassa hayvanlara yiyecek götürsün diye gönderiyorlardı. Artık onların sırtlarına binecek hale gelmişti. Eğer düşerse gülüyor veya ağlıyor, sonra tekrar biniyordu.

Diğer taraftan yaz geçmiş, İslâm Bey'in Dokuz Dişli Tarak vadisini terkedip, Kara İrtiş vadisinde ektiği tohumların mahsul verip vermediğini görme vakti gelmişti. İyi bir senede İslâm Bey ektiğinin yüz mislinden fazla kısa saplı Altay buğdayı hasat ederdi. Verimsiz bir senede ise hayvanlarını pazara götürüp satar, umumiyetle buğday verip un yaptırdığı değirmencilerden bu sefer, buğday satın almak zorunda kalırdı.

Allahın Osman Batur'un doğduğu sene ihsan ettiği mahsulü görmek için meraklanan İslâm Bey, karıları ve hizmetkârları keçeden çadırlarını bozmağa başladılar. Kadınlar göçebe ailelerin yataklarını, yorganlarını, bayramlık elbiseleri-

ni, evraklarını, içinde bir Kur'an yazması da bulunduğu kitaplarını koydukları madeni tellerle bağlı büyük tahta sandıkların sıkıca bağlanıp, mümkün olduğu kadar su geçirmez hale gelmesine nezaret ettiler. Böylece, bu sandıklar hayvanlarla taşındığı için meselâ bir ırmağı geçerken suya düştükleri takdirde ıslanmazlardı. Çok ağır olan kazan İslâm Bey'in böyle bir yükü taşımak için en münasip gördüğü deveye yüklendi ve en nihayet içinde sıkı sıkı bağlı bulunan Osman'la beraber Osman'ın beşiği bu devenin hörgüçleri arasına yerleştirildi.

Ailenin geri kalan eşyaları öbür hayvanlara ayrılırdı. Develer, öküzler, koyunlar, keçiler ve atların hepsi kuvvetine göre yüklendi. Artık herşey hazır olunca İslâm Bey, karıları ve hizmetkârları atlarına bindiler. Kervan yola koyuldu. İslâm Bey'in içinde bulunduğu topluluktan kaç aile onlara katıldı bilmiyoruz, belki de diğerleri «Kuru» ziraatçi olmadıkları için hiç katılan olmamıştı. Yegâne işleri sürülerini otlatmak olan aileler, sonbaharın rüzgârlariyle gelen ilk don ve kar onlara her zamanki kış barınaklarına gitmek için İslâm Bey'i takip etmelerini hatırlatıncaya kadar Dokuz Dişli Tarak vadisinde otururlardı.

Şüphesiz Osman Bey'in kendi adamlarından ve hizmetkârlarından bir grup geride bıraktığı hayvanlara bakmak üzere yukarı vadide kalmıştı.

Çobanlar zamanında sürüleri getirince İslâm Bey eski Kazak ananesine göre onları saymadı, sadece şöyle sordu:

«Ön ayağı beyaz kara koyun nerede? Sağ boynuzu yukarı kıvrık kül renkli inek hani? Benekli dişi keçi nerede?»

Hizmetkârı cevap verdi:

«Koyunu kurt kaptı, inek sol ön ayağını iki kaya arasındaki bir yarığa sokup kemiğini kırdığından öldürmek zorunda kaldık. Benekli dişi keçiye gelince, yağlı bir hayvandı, ete ihtiyacımız olunca kesmek için onu seçtik.»

Eğer İslâm Bey hizmetkârın söylediklerine inanırsa şöyle cevap verirdi: «Allah böyle istemiş!» Ama eğer inanmazsa şöyle söylerdi: «Bunu daha sonra görüşürüz.» Sonra belki de bir münakaşa olur, kabilenin kadısına müracat edilirdi.

Osman büyüdükçe gezintileri daha mânalı olmağa başladı. Bir bıçaktan başka bir oyuncağı yoktu, bu bıçağı oyuncaktan çok seviyordu. Çok geçmeden çadırın etrafında at koşturacak hale geldi. Çocukluğunda olağanüstü bir kabiliyet gösterdiğini söylüyorlar.

Diğer bütün Kazak çocukları gibi Osman, sert bir ter-

biye aldı. Yemeğini yediği ve vaktinin çoğunu geçirdiği babasının çadırında —annesinin çadırında yiyordu— söz dinlemek ve babası bir şey söylediği zaman hemen itaat etmekten fazla bir hakka sahip değildi. Heyecanlanıp kendinden geçerek, kendisine hitap edilmeden konuşacak olsa babası çadır kapısının sol tarafında aile koşumları ve semerleriyle bir arada asılı duran kamçısına uzanırdı.

Ekseriya nedense karısını çağırır ve şöyle söylerdi:

«Kadın! Dokuz ay evvel, çocuğun doğmadan çadırımın etrafında bir domuz veya köpek dolaşmış olmalı. Yoksa müsaade edilmeden konuşmak gibi bu hayvanca huyları nereden edinmiş olabilir?»

Bu gibi hallerde Osman yemek yemeden yatağa yatardı. Onun her şeye rağmen kendisine dağlarda ata binerken veya gezinirken bir çok şeyler öğreten babasını sevdiğini ve saydığını söylerler. Beraber gezerlerken Osman çekinmeden istediği konuyu sorabilirdi. Tabii bu soruların çoğu hayvanlar hakkında olurdu. Kısa bir müddet içinde Kazak'ların içinde yaşadıkları havalideki bütün vahşi hayvanları tanır hale geldi.

Osman ya beş, ya yedi, ya da dokuz yaşına erişince —dört, altı veya sekiz yaşında olmadığını kat'i olarak biliyoruz— Molla çağrılıp, sünnet ettirildi. Çocuğun hayatındaki bu ilk mühim hâdiseyi kutlamak üzere büyük bir şenlik yapıldı. Başka mühim bir hâdise de sekiz yaşındayken babasının onu Kazak çadır okuluna göndermesiydi. Osman'ın gittiği okul İslâm Bey'in başkanlık ettiği cemaat tarafından kurulmuştu. Okulun yerde serili bir kaç hasırdan başka pek az eşyası vardı. Hemen her Kazak topluluğunun bir okulu vardı. Yoksa çocuklar Çince tedrisat yapılan ve hocaların Müslüman olmadığı Çin okullarına gitmek mecburiyetinde kalırlardı. Bu durumda olanlar sade Kazaklar değildi. Doğu Türkistan'da yerleşmiş diğer bütün ırk grupları —Türkmenler, Moğollar, Kırgızlar, Tatarlar, Uzbekler— de bunu düşünmek zorundaydılar.

Böylece Osman sekiz yaşındayken kendini sünnet eden Molla'nın hocalık ettiği okula gitti. Önce Arapça Kur'an'dan sûreler ezberledi, sonra da okuyup anlamasını ve yazmasını öğrendi. Daha sonraları çocuklara başka şeyler de öğretiliyordu: meselâ Cengiz Han, Atillâ ve hattâ o zaman hayatta olan Boko Batur gibi kahramanların maceraları okutuluyordu. Aritmetik, coğrafya, şiir yazma ve okuma dersleri de vardı.

Tahsillerinin başından itibaren çocuklar Kazak'ların eski müziklerine kendi yeni kelimelerini yerleştirmeyi öğrenir-

lerdi. Yeni şiirler eski şiirlere ve geçmiş devirlere ait anlaşılmaz telmihlerle dolu olurdu. Osman ve arkadaşlarının öğrendikleri ilk şarkılardan birisi şu idi:

«Seni Allahın adını anarak
söz bulunmaz,
Senin öğrettiklerinde bir tek yanlış
söz bulunmaz,
Talebelerinin ağzından bir tek
yanlış söz işitilmez.»

Osman'ın hocası olan Molla pek sert bir hocaydı ama, Osman öğrenmeyi seven bir talebeydi. Çok geçmeden şarkı söylemesini, şiir yazmasını, İslâm Bey'in başkanlık ettiği cemaat arasında genç veya ihtiyar herkesten iyi ata binmesini öğrendi. Şöhreti gitgide, Karamolla gibi saz şairleri, ve İslâm Bey'e sık sık gelen misafirler vasıtasiyle Altay'lardaki diğer Kazak kabileleri arasına da yayıldı.

Gençliğinde Osman sade Çinlilerden nefret ediyordu, zira o sıralarda komünizm ortalıkta yoktu. Tarihte Çinlilerle savaşmış ve milli şarkılar ve hikâyelerde âdet olduğu veçhile onları yenmiş Kazak kahramanlarının maceralarını şevkle dinlerdi. Herhalde o zaman bu kahramanlara benzemeyi düşünüyordu.

Osman onbir, oniki yaşlarındayken bir gün çadırın dışında bir hareket oldu; ve Osman bu seferlik azarlanmak tehlikesi olmadığını bildiği için «Boko Batur geliyor! Boko Batur geliyor!» diye bağırdı.

İslâm Bey: «Gürültücü çocuk, görmeden onun Boko Batur olduğunu nereden biliyorsun?» dedi.

«Gelen onun atı. Hikâyesi anlatılırken duyduğumuz, vücudunda bir tek beyaz kıl olmayan at. Binicisinin de başında Boko Batur'un erik renkli şapkası var. Tepesinde de Kievi baykuş tüyleri uçusuyor. Yanında yirmi kadar ata binmiş silâhlı adam var. Bu şekilde sessizce gelen Boko Batur'dan başka kim olabilir?»

Çadır köpekleri yüksek sesle havlamıya başlamışlardı, bunun üzerine İslâm Bey ayağa kalktı. Kadınlar da kocalarının merasim şapkasını, uzun sırma işlemeli kadife elbisesini ve kendileri için en iyi başörtülerini çıkarmak üzere sandıklarına koşuştular.

İslâm Bey güzelce giydirilince, çadır kapısına yürüdü ve örtüyü sonuna kadar kaldırıp şöyle söyledi:

«Buyrun, hoş geldiniz. Sizin gelişiniz bize kuvvet veriyor.»

Sonra da Boko Batur'un attan inmesini bekledi.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMAN EVDEN AYRILIYOR

KIRK sene evvel, komünistler «Mazi ortadan kaldırılmalıdır» kararını vermeden önce, bir Kazak çadırına misafir gelince ananevi bir merasimle karşılanırdı. Bu ananevi karşılama tarihten evvelki devirlerdeki şeklini, Kazaklar oniki ile ondördüncü asırlar arasında İslâmiyeti kabul ettikten sonra da muhafaza etmiştir. Boko Batur'un İslâm Bey'in çadırını ziyaret ettiğini vesikalarla bilmiyorsak da sahneyi kolayca tasavvur edebiliriz.

Boko Batur, çadırdan girerken eğildi, eşiğe değmesin diye ayaklarını dikkatle kaldırdı, uzun paltosunun eteklerinin kapının yanlarını süpürmemesine bilhassa dikkat etti. «Selâmün Aleyküm» dedi. İslâm Bey: «Aleyküm Selâm» diye cevap verirken Boko Batur'un uzanan elini önce sağ eliyle sıktı, sonra da iki elinin içine aldı. İkisi de kapıya karşı oturmadan evvel kendi sağ ellerini alınlarına, dudaklarına ve göğüslerine götürdüler. Artık karşılıklı selâmlaşma faslı bitince ev sahibi ve misafiri, erkek maiyetleriyle beraber ateşin etrafına mevki sırasına göre oturdular. Her biri iki elini avuçları yukarıya doğru açık tutup Kur'an'dan bir dua okumağa başladı. Dua bitince hepsi beraber «Allahü Ekber! - Allah Büyüktür!» kelimelerini tekrar ettiler. Daha sonra da ellerini kaldırarak yüzlerini yukardan aşağı sıvazladılar.

Bitirdikleri zaman İslâm Bey: «Böyle bir misafirin mevcudiyeti bize şeref veriyor» diye söze başladı. Sonra da değişik bir tonla arkasında durmakta olan Osman'a dönüp «Buraya gel, yaramaz çocuk» dedi. «Nasıl hareket edileceğini bilmiyor, yoksa gelir, babasının misafirlerini lâyık olduğu şekilde selâmlardı.»

Osman nasıl hareket edeceğini biliyordu. Babasının siteminin söz gelişi söylendiğini de biliyordu. Utangaç bir eda ile ileri yürüdü, zira Boko Batur söylenen şeyleri ilk anlamağa başladığı andanberi kahramanlıklarını dinlediği meş-

hur bir şahsiyetti. Gözlerini kırpmadan Boko Batur'a bakıp babasının yaptığı gibi selâmladı, yalnız «Allahü Ekber!» derken sesi âdeta işitilmiyordu.

Boko Batur, Osman'ın sol elini tutup, iyice görmek için çocuğu kendisine doğru çekerken: «Bu çocuk herhalde dostlarımın çadırlarında bahsi geçen çocuk olmalı» dedi. «Yaşının fevkinde bir kuvvet ve zekâya sahip olduğu için büyük bir adam olacağını söylemişlerdi.»

Babası «Bu çocuk aptalın, yaramazın biri» diye cevap verdi. «Git haydi sersem, misafirimizin atına bak.»

Osman yalvarırcasına: «Böyle bir misafir atından daha ehemmiyetli değil midir? Burada kalıp atın sahibinin nasıl mükemmel bir adam olduğunu göremez miyim?» dedi.

Boko Batur, «Ah, canım» dedi. «Çocuğun söylediklerini işittiniz mi? Vay! Vay! Daha delikanlı bile sayılmaz.»

İslâm Bey «Misafirlere babalar bakar. Senin gibi arsız çocukların yapacak başka işleri vardır ve zaten kendilerine söylenileni yapmalıdırlar» diye kesip attı.

Osman babasının bu haşin azarlamasında müsamaha bulunduğunu da biliyordu, ve Boko Batur'un söylediklerine memnun olduğu için çadırdan çıkıp iri siyah atın yanına gitti.

Boko Batur'un adamlarından biri değişmez Kazak ananesine uyarak atın ayaklarını uzun bir yolculuktan sonra tutulmasın diye hayvanı aşağı yukarı dolaştırıyordu. Osman dizginleri adamın elinden alıp büyük bir cüret göstererek eğere tırmandı.

Seyis hayretle bağırdı. «Mucize! Efendinin atı onu yere atmıyor. Daha önce onun başka birisini sırtında tuttuğunu hiç görmedim. Bu çocuk mağrur atların olduğu kadar insanların da başı olmağa namzet.»

Hizmetkârının sözlerini duyan Boko Batur çadırdan dışarı çıktı.

«Aha demek benim atıma biniyorsun küstah çocuk.»

Osman utanarak: «Su ve yiyecek vermeden önce hayvanı biraz sakinleştirmek istedim» diye cevap verdi.

Boko Batur güldü: «Üzengiye ayağım dokununca iyi sırtını ısırmamış. Isırmaması da gelmekle iyi bir hareket yaptığıma işarettir.»

Osman biraz daha cesaretlendi: «Artık su ve yiyecek vermeğe götürebilir miyim?»

Boko Batur ev sahibinin duyması için biraz yüksek sesle, «Yoo, hayır» diye cevap verdi. «Su ve yiyecek vermeme lüzum yok, zira güneş batmadan yola çıkmam lâzım.»

İslâm Bey dehşete düşmüş gibi itiraz etti: «Olmaz! Olmaz! Bu kadar çabuk ayrılmak benim iyi hizmet edemediğ'mi gösterir... Hanım! Çabuk çay ve ekmek getir. Misafirimiz çayın geç kalmasına sinirlendi. Hemen getir, yoksa ayrılışı bize utanç verir.»

Bunun üzerine İslâm Bey'in Baş Hanımı yâni Beybişa'sı dört köşesinden düğümlü bir örtü içinde çayla dolu bakır kapları ve ananevî tuzlu ekmek dilimlerini getirdi. Boko Batur onu görünce kend'sine gösterilen yere oturup buna lâyık olmadığını söyliyerek yemeğe hazırlandı. Çayını İslâm Bey'in hanımının elinden alıp höpürdeterek içmeğe başladı. Sert ekmeği de ağzına götürmeden evvel çayın içine batırıyordu.

Âdet olduğu üzere Boko Batur çayını ve ekmeğini bitirince İslâm Bey «Osman'a hayvana su ve yiyecek vermesini söyliyeyim mi?» diye sordu. «Zira bir ata, günlük işi bitince, ertesi günkü işlerini yapabilmesi için yiyecek ve su verilmesi gerekir. Hem bir hayvan kessinler de hanımlar akşama yemek hazırlasın.»

Boko Batur itiraz etti: «Bu gezgin için hayvan kesilmesin. Hem size gün batmadan yola çıkmalıyım demedim mi?»

İslâm Bey: «Ben de bu kadar çabuk bir ayrılma bizi utandırır diye cevap vermedim mi?» diye hatırlattı. «Hem bir atı, su ve yiyecek verildikten sonra çalıştırmak doğru değildir.»

Boko Batur «Böyle b'r ev sahibini utandırmak insanın kendisini incitmesi demektir. Öyleyse ev sahibinin istediği olsun» dedi.

Osman babasının söylediği gibi hayvanı yularından tutup götüreceği yerde siyah ata binip ırmağa gitti. Boko Batur'un adamları hayret ediyorlardı, zira hayvan üzerine hicbirisini bindirmemişti. Esasen binmeğe cesaret de edemezlerdi. Boko Batur'dan başka onun sırtına binen olmamıştı.

Kahraman çadırda hâlâ itiraz ediyordu: «Benim için hayvan kesmeyin, çadırlarımızdan karınlarımızı doyurduk da çıktık.»

İslâm Bey ısrar ediyordu: «Yemek yemek için, karın doyurmak içindir. Fırsat bulunca karnını doyurmayan, oruç tutmak zorunda kalacağı günlerde daha çok acıkır.»

Bunun üzerine Boko Batur çaresiz çadır kapısına yürüyüp, orada kendisi için getirilmiş koyunlardan bir tane seçti. Seçtiği koyun hem misafirin hem ev sahibinin şanına lâyıktı.

İslâm Bey «Adamların için de seç» deyince Boko Batur adamları yirmi kadar olduğu için üç koyun daha seçti.

İslâm Bey yetmez diye buna da itiraz edince üç koyun daha seçti. Gün batmadan o altı koyundan geride pek az bir şey kalmıştı. Zira Kazaklar hakikaten çok yerler.

Her iki taraf ta böylece misafirliğin değişmez kaidelerine riayet ettikten sonra İslâm Bey misafirini tekrar çadırına götürdü. Konuşmağa başladılar. Osman ise atın hizmetini bitirip sessizce içeri girdi. Çadır kapısının yanına, ateşin öbür tarafına görünmeden oturdu, oradan büyüklerini hem görüyor, hem işitiyordu. Biraz sonra onların kendisinden bahsettiklerinin farkına vardı.

Boko Batur: «Çadır kapısının yanında bir çocuk var. Onun nasıl bir çocuk olduğunu bana anlatır mısınız?» diyordu.

Osman'ın babası: «Dünyanın en aptal çocuğu» diye cevap verdi. «Çılgınlıkta onu geçecek bulunmaz. At sırtında türlü oyunlar yapar. Dört nala giderken eğerin üstünden atın altına geçer ve dolaşıp oradan yine eğere çıkar. Taşan bir nehri yüzerek geçer. Okulda Molla'nın arkasından komik şiirler besteler.»

Boko Batur gülerek: «Vay! Vay! Hakikaten aptalca işler yapıyormuş» dedi. «Dörtnala giden bir atın altından geçenler, at üstünde giderken iri bir taşı yerden alanlar, yüzücüler, şiir yazan pek çok kimseler bulunabilir ama bütün bunları bir arada iyi yapabilen pek az kişi vardır... Osman, buraya gel, benim yanıma otur. Şimdi söyle bakalım, daha başka neler yapabiliyorsun? Tüfekle nişan alabilir misin? Bir kılıç darbesiyle bir koyunun başını uçurabilir misin? Saturn veya Jupiter'in etrafında kaç halka görebilirsin?..» İslâm Bey'in cevap vermeğe hazırlandığını görünce «Yok, arkadaş. Bırak çocuk kendisi konuşsun. O zaman hakkında işittiğim hikâyelerin doğru olup olmadığını anlıyacağım.» dedi.

Osman «Böyle şeyler lâfla değil, işle anlaşılır» diye cevap verdi. «İyi bir hocası olmadan bir çocuk bunları nasıl yapabilir?»

«Ey Allah! Babasının ve kendisinin yüzü önünde söylüyorum, bunun gibi bir çocuk bir daha doğmaz. İlk defa olarak söylenenlerin doğru çıktığını görüyorum. Yemek bittikten sonra bu meselenin üzerinde daha konuşacağım.»

Kazak'ların âdetine göre mühim meseleler hiçbir zaman yemekten evvel konuşulmaz. Konuşma daha başka mevzulara dönünce Osman kendisinin lüzumsuz olduğunu görüp yavaşça kapının yanındaki yerine geçti. Büyükler sürülerden, avdan, yaklaşan hasat zamanından, halktan, onları taz-

yik etmekte olan dış dünya haberlerinden bahsediyorlardı. Bu son mevzu konuşmayı Çinlilere götürdü.

İslâm Bey gözlerini misafirinkilerden kaçırarak: «Kitai' nin Boko Batur'un başını getirene mükâfat vâdettiği doğru mu?» diye sordu.

Boko Batur bigâne bir halle: «Bana da öyle söylediler» dedi. «Eğer bu doğru ise iyi bir şey. Tehlikede olan insanlar çok yaşarlar.»

«Ne kadar vereceklermiş?»

«İşittiğime göre on bin tael.»

Bu para 1911'e göre, Doğu Türkistan'da on tael'e bir at satın alınabildiği zaman 2500 dolar civarındaydı.

«Epeyce bir para. Bu kadar mühim bir yekûn için birisinin ona ihanet etmesinden korkmuyor musun?»

Boko Batur güldü:

«Kendi adamlarım etmez. Zira Kitai'nin sözünü verine getirmek için avuçlarına para sayacağını fakat daha kapıya gitmeden boyunlarına ip geçeceğini bilirler. Hiç bir kadın veya erkek kan pahasına para kazanmak fırsatını bulamıyacaktır. Parayı alsalar bile kullanmağa cüret edemezler.»

«Kaç kişi onun bu geceyi nerede geçirdiğini biliyor?»

Boko Batur alçak bir tonla cevap vermeden önce dikkatle etrafına baktı:

«Sade onun kankardeşinin çadırına girdiğini görenler.»

Bu sefer İslâm Bey etrafına bakınıp: «Hişt!» dedi. «Sade bizden ve yeminimizi yaparken kanlarımızı kabın içinde karıştıran Molla'dan başka kimsenin bilmediği sırrımızı bir duyan olursa ikimiz için de felâket olur.»

«Sade bir kişinin daha bilmesini istiyorum; neden bunu istediğim daha sonra anlaşılacaktır.»

«O da kim?»

«Bizi dinlemek için iki kulağını da zorlıyan, kapının yanındaki çocuk. Ama yemek bitinceye kadar daha fazla bundan bahsetmiyelim. Karın doyunca kalp rahatlar. İşte o zaman insan kalbindekini arkadaşına söyliyebilir.»

Kazaklara göre kan kardeşliği iki insan arasında en yakın bağdır; aynı karından doğmaktan daha da yakındır; kocanın karısına olan bağlılığından daha kuvvetlidir, zira erkek veya kadın, İslâm kanunlarına göre üç defa «Boş ol!» deyince bağ hemen kopar. Müslüman olan Kazaklara göre kan kardeşlerinin ruhları Cennette birleşir. Kan kardeşliği en nihayet Allahın kendilerine ikram ettiği ve ölünce tekrar Allaha dönen ilâhî kıvılcımları bağlıyan bir bağdır.

Kadınlar yemekleri hazırlarken bu iki adamın susup, Molla'nın kabı getirdiği, bileklerinde birer yarık açtığı, ve yeminin sözlerini kendi arkasından tekrarlamalarını emrettiği o gençlik günlerinin hâtıralarına sürüklendiklerini tasavvur edebiliriz. İki genç adam bunları yaparken, boğazından iğne ile tutturulmuş bir horoz, çırpınmadan öttü. Çadır dışında hiç kimse bunda bir şey olacağını düşünmedi, zira horozlar Kur'an'dan bir parça okunur veya dua edilirken içeride hep aynı rolü oynarlardı. En nihayet kan kardeşler baş parmaklarını kaba daldırıp, birbirlerini kucakladıktan sonra içlerinden biri horozu serbest bıraktı. Çadır kapısı açılır açılmaz horoz dışarı fırladı, arkasından da iki adam hiç bir şey olmamış gibi birer birer işlerine gittiler. Ama o andan itibaren her biri düşmanları tarafından takip edilirken öbürüne sığınıp ertesi gün en iyi ata binerek kaçabilirdi. Herbiri öbürüne, başkalarının olmadığı bir zamanda istediği soruyu sorar, o da yalan söylemeden veya sonraya bırakmadan cevap verirdi.

Boko Batur'la ev sahibi eğer bu hayallere daldılarsa, kadınların getirdiği buharı tüten çorba kapları ve koyun etiyle kendilerine geldiklerine hiç şüphe yok. Yemekler önce Boko Batur'a sonra İslâm Bey'e sunuldu. Yemeğe başlamadan evvel ellerine çadır kapısında ılık su döküldü, ondan sonra da mırıltı ile sofra duası okundu. Yemek bitince ellerini yine hizmetçilerden birinin döktüğü su ile yıkayıp, İslâm Bey'in yemeğe başlamadan önce dizlerine serdiği uzun pamuk havluda kuruladılar. En nihayet hizmetçiler yemek artıklarını toplayıp, İslâm Bey'in çocuklariyle beraber bitirmek üzere dışarı çıkardılar. Bir taraftan da kadınlar tarçın, şeker ve tuz katılmış taze çay getirdiler.

Büyükler dinlenmek için minderlerine yerleşirlerken İslâm Bey Osman'a: «Odun getir, tembel çocuk» diye emretti. «Sana her zaman birbirimizi görmek için ateş yak, körükleyip alevlendir mi deyip duracağım? Vahşi bir hayvan bile akşamın yaklaştığını, ortalığın kararmakta olduğunu bilir.»

Bunun üzerine Osman kardeşlerine fısıldadı. Çadırın arkasındaki yığından bir kucak odun getirdiler. İçlerinden biri üstünde koyunun pişirildiği tezeklerin üstüne odunları dikkatle yerleştirirken, başka biri de çadırın içi uzun uzun alev gölgeleriyle doluncaya kadar ateşi körükledi.

İslâm Bey alevlerin yeteri kadar yükseldiğini görünce Osman'ı çağırıp artık kâfi olduğunu söyledi. Sonra Boko Batur, Osman'ı yanına çağırdı:

«Şuraya, yanıma otur.» dedi.

Osman oturdu ve bekledi. Uzun bir sessizlik oldu. Nihayet Boko Batur elini çocuğun başına koyup, İslâm Bey'e dönerek sordu:

«Yemekten önce benim başım üzerine mükâfat konduğundan bahsediyorduk, değil mi kardeşim?»

İslâm Bey: «Evet böyle bir rivayet vardı» diye tasdik etti

«Tehlikede olanlar, daha evvel de söylediğim gibi çok yaşarlar. Zira Allah onların dikkatle davranmalarına sebep olur. Fakat Allah dileyince ölüm herkes için hazırdır.»

«Allah şu anda çadırın içinde olanları ihtiyarlamadan ölümden korusun.»

İslâm Bey'in hanımları da onun arkasından: «Allah korusun» dediler.

Boko Batur: «Her şey Allahın elindedir» diye izah etti: «Ama akıllı bir adam, bilhassa benim gibi binlerce kişiye önderlik ediyorsa ilerisini düşünüp, adamlarının başsız kalabileceği gün için plânlar hazırlamalıdır. Öyle değil mi kardeş?»

«Öyle.»

«Önderlik Allah vergisidir, insan işi değil. Her zaman da bir önderin sülâlesine nasip olmaz. Bir adamın oğlu veya kızı babasının kabilesini hattâ kavmini sulh zamanında idare edebilir. Ama eğer kabiliyeti yoksa harp zamanında ona güvenmek Allaha karşı gelmek olur.»

İslâm Bey, «Aygıra, dağlarda tehlike belirince kısrak ve tay sürülerinin önünde durmayı öğreten Allahtır» dedi.

Boko Batur buna iştirak etti: «İyi söylenm'ş bir söz. Sürümden ayrılacak olursam onlara bakacak böyle bir aygırım yok.» Yüzünü Osman'a çevirerek devam etti: «Bu çocuk öyle bir aygır olabilir mi? Sen ne düşünüyorsun, Osman'ın babası?»

İslâm Bey güldü:

«Onun iğdiş olmadığını biliyorum. Ama cevap vermek, bana, babasına düşmez. Hem daha on ikisini bitirmedi.»

Boko Batur: «Bunu anlamam için, benimle gelebilecek kadar yetişkin» dedi.

Babası: «Sen ne diyorsun, çocuk?» diye sordu.

«Eğer babam ve Boko Batur böyle istiyorlarsa memnuniyetle giderim.»

Boko Batur: «Sana söyliyeceklerimi dikkatle dinle, zira bu öyle ufak bir mesele değil,» dedi. «Senin baban gayet iyi bilir ki biz Kazak'lar tâ Cengiz Han zamanındanberi, yoo, hayır, dünya kurulalıberi kimseye vergi ödemeden, Allahtan

ve seçkin hükümdarlarımızdan başka kimseye boyun eğmeden bu dağlarda dolaştık durduk. Sonra Gobi çölünün ötesinden bizi esir etmek istiyen mütecavizler geldi. Baban bilir, hattâ düşmanlarımız daha iyi bilirler, ben şu geçen yirmi senedir Kitai'lere karşı Mukaddes Harp açıp halkımızı onlarla savaşa teşvik ettim. Bir gün onları tekrar ait oldukları çöle sürüp, Takla Makan çölünün kumları kadar kalabalık bile olsa onları orada mahvedeceğiz.»

Boko Batur, bir dakika durdu ve devam etti:

«Ey Osman, senin baban sulhü sever, bense harple yaşıyan ve harbi seven bir insanım. Ama ikimiz de ayrı ayrı milletimizi severiz. Senin kadar ufak bir çocukkendenberi de birbirimizi seviyoruz. Dün gece, babası gibi sulh usullerinde mahir, benim harp maharetimi öğretebileceğim bir çocuğun burada bulunduğu aklıma geldi. Ben öldükten sonra mücadelenin yine bir koldan yürütülmesini istiyorum. Uyandığım zaman gün doğuyordu, buraya gelip seni görmeğe karar verdim.»

Tekrar bir sessizlik oldu, bu sefer sessizliği bozan Osman'ın annesiydi:

«İleride çocuğuma «Batur» diyecekler.»

Osman: «Eğer buna lâyık görülmezsem bir daha dönmiyeceğim. Ölmek daha iyi.» dedi.

Büyükler gece yarısına kadar konuşup, Boko Batur'un Osman'ı çete başı yetiştirmek üzere götürmesine karar verdiler. Her şeyin uzun uzadıya düşünülmesi lâzımdı: Oğlunun Çinlilerle savaşacağının duyulması İslâm Bey için iyi olmazdı. sonra Boko Batur'un saklandığı yeri söylemesi için İslâm Bey'e işkence yapabilirlerdi. Buna nasıl mâni olunacağım ince ince düşündüler.

Osman dikkatle dinliyordu, Boko Batur, Çin idarecilerine karşı olan köklegmiş nefretinden, Çinlilerin Kazak toprakları altında yatan altın ve diğer madenleri almak için yaptıkları tecavüzlerden, pençelerine düşüp hürriyetini satın alabilecek kadar zengin olmıyanlara yaptıkları işkencelerden bahsediyordu. Çin tüccarlarının insafsızca halkı nasıl soyduklarını, Çin göçmenlerinin Altay topraklarını mütemadiyen çalıp, bu toprakların hakiki sahiplerinin serbestçe dolaşmalarına mâni olduklarını, onları da hudutları içine kapadıklarını anlattı.

Osman'ın dinledikçe kalbi ateşlere bürünüyordu. İçinde Boko Batur'un tesiri ile seneler geçtikçe kuvvetlenen Çinlilerden nefret etme hissi uyanmıştı. 1930 senelerinde Çin tehlikesi daha geniş komünizm blokuna karışmağa başlayınca,

Osman, Çin milliyetçiliğine güvenmediği için Rus ve Çin komünistlerine karşı milliyetçilerle birleşmekte tereddüt etti. Ona göre Kazaklar için hem milliyetçiler hem komünistler aynı derecede tehlikeliydi.

Bu bakımdan onu tenkid etmek kolay değildir. Çinililer idareleri altındaki ırkları Çinlileştirmekten başka bir şey düşünmüyorlardı. Hattâ kırk sene sonra, 1952 Haziranında Çin Başkan Vekili Dr. Chu Chia-hua Formoza'da sürgünde bulunduğu sırada, İstanbul'da mülteci olarak bulunan Türkistan lideri Muhammed Emin Bugra'ya şöyle yazmıştı:

«Sade Sinkiang (Batı Bölgesi) değil ondan daha ilerisi de, bir zamanlar Çin İmparatorluğuna dahil olan arazi de Çin'e aittir. İşte bütün Çinililer burasını dededen kalma mukaddes bir miras saymaları bundandır... Çin kanı bir çok milletlerin bir karışımıdır... Gök Altında Bir tek Aile düşüncesi sade edebiyat yapmak için söylenmiş değildir... Bizim günlük işlerimizde bir ölçü vazifesini görür.

«Bugünkü Çin nesli, Çin medeniyetinin parlaklığını ve Çin halkının tükenmez enerjisini sağlıyan bir çok ırkı basletlerden doğmuş bir nesildir...»

Muhammed Emin Bugra buna verdiği cevapta şöyle yazmıştı: «Bugün, Çin hâkimiyeti altında bulunan Türkmen, Moğol ve Tibet'lilerin dilleri, dinleri, yazıları ve diğer hususiyetleri Çinlilerinkinden tamamen ayrıdır... Nüfusunun yüzde doksan altısı Türkmen olan Türkistan, Çin'in tabii hudutlarından çok uzakta bulunmaktadır. Bu durumda müstakil olması gerekir. Türkmen, Kazak, v.s.... den müteşekkil orada sekiz milyon Türk mevcuttur. Dünyada nüfusu bir milyondan az on tane ve yine nüfusu Türkistan'mkinden az yirmi tane bür millet vardır.»

İşte, kısaca, Osman'ın neye Çinlilerden nefret edip, onlarla mücadele ettiği buradan anlaşılabilir. İşte bu yüzden, Ali Bey, Hamza ve bunlar gibi olanlar Kazak benliğini ortadan kaldırmak istiyen Rus ve Çin komünistleriyle müteınadiyen mücadele ettiler.

* * *

Boko Batur'un Osman'ı harpte kendi yerini almak üzere yetiştirmeyi teklif ettiği akşamın sabahı, İslâm Bey, ailesi ve misafirleri gün doğmadan namaz kılmak için uyandılar. Bir iki saat sonra, Osman yatağı eğere bağlı olduğu halde yirmi muhafızı ve hocası ile beraber oradan ayrıldı. Artık okulu bitirmiş, ameli tecrübe okuluna atılmış oldu.

İçinde bulunduğu hissi durumu tahlil zor değildir. Büyüklerin lisanını anlamağa başladığı gündenberi Boko Batur'un

maceralarını dinlemişti. İslâm Bey'in çadırına gelen bir ziyaretçiyi eğlendirmek için en fazla bu çete başından bahsedilirdi. Gezgin saz şairleri onun şerefine uzun türküler bestelemişlerdi. Osman'ın hocası, Molla da Osman'a onları yazmasını, sonra da saz şairlerinin kullandığı tarihî müzikle söylemesini öğretmişti.

Osman'la Boko Batur'un hangi mevsimde nereye doğru yola çıktıklarını bilmiyoruz ama muhakkak Karlı hududa doğru gitmişlerdir. Zira Baku Batur daima düşmanlarının erişemiyeceği dağlar arasındaki yerlere saklanırdı.

İşte yine Karlı hududa doğru ilerliyorlardı. Baku Batur önde dizilen atların başını gidilecek istikamete çeviriyor, yolu gayet iyi bilen atların başlarını hafifçe dizginlerle çekiyordu. Bir Kazak atasözü vardır: «İyi at kamçı istemez.»

Yol onları daha önce hiç kimsenin geçmediği anlaşılan otlaklara ve ağaçlar arasına götürdü. Osman'ın nasıl olduğunu anlamak için Boko Batur dönüp, güldü:

«Yolu bir daha bulamam diye mi düşünüyorsun?»

«Bulamam, efendim ama atım bulur.»

Boko Batur kısaca «Güzel» dedi. Bir kaç dakika sonra tekrar dönüp ilâve etti:

«Bildiği bir yolda atına itimat et ama, bazan da yeni bir yoldan gitmek veya eski bir yolun yeni ata gösterilmesi icap eder. Beni takip eden insan bunu nasıl bulacağını, başkalarına ve atına nasıl bulduracağını öğretmesini öğrenmelidir.»

Osman bunu öğrendi. Büyüyüp Boko Batur'un vazifesini omuzlarına yüklenince yaptığı bir savaştan sonra gizli saklanma yerine kolayca gidivermesiyle öğünürdü. Sinkiang, Chinghai ve Kamu'daki bütün Çin birlikleri ona tüfek atımı kadar yaklaştıkları halde bulamazlardı. Ama zaman ilerledikçe düşmanları onu uçaklarla takibe başladıklarından saklanmak güç oluyordu. Bazan uçaklar bile onun yerini tesbit edemezlerdi. Zaten İkinci Dünya Harbine kadar uçaklar pek fazla değildi.

Giderlerken Osman'ın keskin gözleri bir yerleşme sahasına doğru yaklaştıklarını farketmişti. Hayvanların geçerken sürtündükleri kaya parçaları, koyunlardan kopmuş, dallara takılı yün parçaları vardı.

Boko Batur: «Daha önce buraya gelmiş miydin?» diye sordu.

«Hayır.»

«Baban gelmişti.»

Osman o zaman babasının bazı sabahları erken çıkıp ertesi gün hattâ bir kaç gün sonra dönmesinin sebebini anladı.

Bu, ona sırrını dostuna veya bir akrabasına söylemeyip kendisine saklaması icap ettiği dersini verdi. Ketumluk, içinde bulundukları şartlar dolayısiyle Kazakların tipik bir hususiyetidir. Bu husus yet onların başkalariyle, hattâ birbirleriyle kaynaşmalarını güçleştirmiştir.

Daha sonra geçen onsekiz ay zarfında Boko Batur, Osman'ı çıktıkları baskının bir çoğuna beraber götürüp, bir çete reisinin bilmesi lâzım gelen her şeyi öğretti: Meselâ önce atların, sonra insanların nasıl vurulacağını, at üstünde yirmi dört saat oturmadan gitmek, dört saat dinlendikten sonra tekrar yirmi dört saat gidebilmek için ata nasıl binileceğini gösterdi. Daha sonraki senelerde Osman askerlerinin başında bir hafta içinde 300 mil yol gidebilecek hale gelmişti.

Boko Batur ona kuvvet ve cesaret verdiği gibi, arkadaşlarının heyecanlarını frenleyip, düşmanın esas kuvvetlerinin serbestçe geçmesini bekledikten sonra, artçıların yolunu kesip nasıl hücum edeceğini ve sonra da esas kuvvetler geri dönmeden Altaylardaki sığınaklarına nasıl kaçabileceğini öğretti.

Harbetme usulünden başka Osman, Boko Batur'dan Çin hudut bekçilerinin taarruzlarına maruz kalmadan Çin hududunu geçip Çarlık Rusya'sına nasıl gidileceğini öğrendi. Bu hududu hiç korkmadan geçerlerdi. Zira, Boko Batur'un Rus memurları arasında pek çok dostu vardı. Bir seferinde Güney Sibirya'nın Ren geyiği bölgelerine kadar ilerlediler. Çok kere de bütün Asya'da meyva bahçeleri ve iklimi ile meşhur olan Sovyet Kazakistan Cumhuriyetinin merkezi Almu Ata'ya kadar giderlerdi. Altay'lara dönerken yanlarında Rusların verdikleri silâh ve cephaneyle yüklü uzun bir deve kervanı bulunurdu. Daha sonraları Kızıllar beyazları esir alınca, Rusların takip ettiği politika Sinkiang'taki Çinlilere mümkün olduğu kadar zarar vermek oldu, çünkü oradaki Çinliler bu bölgeye göz dikmişlerdi, hâlen de gözleri oradadır. Bu sınırın önünde iki yüz mil genişliğinde bir bölge vardır. Moskova her zaman buranın kendisine ait olduğunu iddia etmiştir. Sovyet Hükûmeti bu bölgenin bir kısmını 1946 - 47 de almıştır ve hâlen elinde tutmaktadır. Diğer bölgelerdeki Sovyet iddiası üzerinde şu anda durulmamakla beraber vazgeçilmiş değildir. Bu bölgede altın, volfram ve Türkiye'deki Kazak mültecilerinin söyledikleri doğru ise, uranyum da vardır. Mültecilerin bir kısmı Rusların orada bir atom fabrikası kurmak istediklerini, bazıları ise çoktan kurduklarını söylüyorlar.

Rusların verdikleri silâhlarla Boko Batur Çinlilere karşı geniş bir ihtilâl hareketi hazırladı. Önce «Hür Altay» ı tesis

etti. Bu isim Cengiz Han zamanından beri Harp Meclisine Kazakların verdiği bir isimdi. Buraya, Boko Batur, Altay, Tien Şan ve Barkul'daki bütün Kirei Kazaklarının reislerini dâvet etti. Çağrılanların çoğu, ya kıskançlıklarından, ya lâkayıtlıklarından veyahut ta Çin tahsildarlarının pençelerine henüz düşmeyip, Gök Altında Bir tek Aile topluluğuna katılmak tehlikesinde olmadıklarından, gelmediler. Ama yine de Boko Batur on bin kişiye yakın bir kuvvet toplamağa muvaffak oldu.

Çıktıkları sefer mağlûbiyetle neticelendi. Tien Şan dağlarının güney eteklerinde Kukuluk yakınlarında bir muharebe oldu. Susuz Dağlardaki geçide doğru yürümeden önce Karaşehir'de Boko Batur on dört yaşındaki adamını yanına çağırıp şöyle söyledi:

«Yalvarırım geri dön, beni terket, milletinin sana ihtiyacı var.»

Osman: «Allah baki oldukça ve ruhum yeryüzünde vücudumda kaldıkça seni asla terketmiyeceğim» dedi.

Onu seven Boko Batur devam etti:

«Olmaz, ileride milletinin sana ihtiyacı olacak; senden sonra senin gibi birisi doğmıyacak, eğer sen de ölecek olursan milletin çobansız bir koyun sürüsüne dönecek.»

Osman yalvararak: «Öyleyse benimle dön, babacığım» dedi. «Zira ben seni hiç terketmiyeceğim.»

«Hayır evlâdım. Benim işim bitti. Şimdi sana bir tuzak kurulunca kaçabileceğin bir yer aramağa çıkacağım. Seni buraya yolu göstermek için getirdim.»

Reisle adamı ayrıldıktan sonra Boko Batur sarp Kurak Dağlarını aşıp Gezkul'a geldi. Son muharebesini Açık - Kul adında bir gölün sahillerinde yaptı. Meydan muharebesinde onun nizamsız askerleri Çinlilerin nizamlı askerleriyle boy ölçüşecek değerde değildi. Sonunda Kazaklar feci bir şekilde dağıldılar. Ölüler arasında Boko Batur'un karısı ile en küçük kardeşi Şuko Batur da vardı. Onları muharebe meydanına yakın bir yere gömdüler. Üstlerine mezar taşları diktiler, bu taşlar 1950 ye kadar orada kaldı, o zamandan bu yana taşları oradan kaldırmadılarsa, o civarda yaşıyan herhangi bir göçebe Kazak, Batıdan gelen bir ziyaretçiye bu taşları gösterebilir. Çünkü Boko Batur ve ailesinin hâtıraları onlar arasında hâlâ şerefli bir yer işgal eder. Yalnız mümkün olan bir şey var. Mezarlar, içinde yatanların hâtırasını silmek için komünistler tarafından ortadan kaldırılmış olabilir.

Muharebeden sonra Boko Batur beş bin kadar adamını, sürüleri ve aileleriyle beraber toplayıp Çin merkezî hükûme-

tinin erişemiyeceği yeni topraklar aramağa çıktı. Hepsi birden yola çıkmadılar. Küçük guruplar halinde sistemli bir şekilde hareket ettiler.

Bunun üzerine Osman babasının Dokuz Dişli Tarak vâdisindeki çadırına gitti. Boko Batur da adamlariyle beraber Takla Makan çölü ve isminden ne olduğu anlaşılan Kurak Dağlar'a doğru yola çıktı. Bir çoğu yolda öldü. Boko Batur dahil, ekserisi çölle mücadele edip önce Açık Kul'a, muharebeden sonra da Tibet'teki Kunlun Dağlarına geldiler. Onlar böylece bütün güçlüklere rağmen Kazakların o zamandanberi üç defa takibettikleri yolu açmış oldular.

Boko Batur'un niyeti Türkiye'ye gitmekti. Fakat Lhasa'ya gelince Çin canavarının pençeleri uzanıp onu yakaladı. Başı vücudundan ayrılıp sırığa geçirilerek, öldürüldüğü yerden, bin mil mesafedeki Sinkiang'ın merkezi Urumçi kapılarından birinde günlerce teşhir edildi. Çaylaklar etinin son parçalarını koparıp, rüzgâr ve güneş altında kuruyuncaya ve kafatasından başka bir şey kalmayıncaya kadar orada durdu. Sonra onu kaldırıp yerine başka bir kafatası koydular.

Boko Batur'la beraber olanlardan bir kısmı Tibet'e kalıp evlendiler. Çoluk çocuk sahibi oldular. Bir kısmı ise Himalayaları geçip Hindistan'a gittiler, fakat çoğu anavatanlarına geri döndüler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMAN BATUR BÜYÜYOR

OSMAN BATUR daha on dört yaşında olmasına rağmen, babasının Dokuz Dişli Tarak vâdisindeki çadırına sade yetişkin bir çeteci olarak değil, zamanının en meşhur çete reisi'nin müstakbel halefi olarak geri döndü. Boko Batur'un yanında kaldığı on sekiz ay zarfında, tüfeği belinde çılgınca harbe atılmayı, vücudu ve bacaklariyle atını idare ederken elleriyle ateş edip, tüfeği doldurmasını, lüzumunda âni baskın bitip, dağılıp geri dönme işareti verilince kendisini takip edenlerden kurtulmak için dörtnala giderken eğerin üstünde dönüp ateş etmesini öğrendi. Çok kere on kişiden fazla bir grubun idaresini eline almıştı. Ama ekseriya Boko Batur'un kömür siyahlığındaki atının yanından ayrılmayıp, Boko Batur'un adamlarını muharebe esnasında nasıl idare ettiğini yakından görüyordu.

Strateji bakımından Bokö Batur'un tercih ettiği yol yağmacılıktı; âni bir baskın yapıp dağlara çekiliyor, Çinlilerin hiç ümit etmedikleri bir zamanda çok uzak bir noktaya başka bir baskın yapıveriyordu. Bu durumlarda adamları yanlarına ailelerini ve sürülerini almıyorlardı. Hayvanlarına yüklenen cephaneden başka bir ağırlık olmadığı için Çinliler günde otuz mili gözlerinde büyüttükleri halde onlar yüz millik yol katedebiliyorlardı. Kendi anavatanlarının dağlarında Kazak binicileriyle kimse yarış edemezdi: onlar hareketli, cesur ve atiktiler. Ama bir meydan muharebesinde hiç şanslı değillerdi. Doğu Türkistan'da çok rastlanan surla çevrili kasabaları muhasara etmekte pek muvaffak olamazlardı. İşte bu yüzden Boko Batur 1913 te teslim olmak zorunda kalınca ya kaçması ya da ölümü tercih etmesi icap ettiğini anladı. Adamlarının yapacakları, Çinliler onları unutuncaya kadar saklanmak veya reisleri nereye giderse oraya gitmekti. Kazaklar bu durumda istedikleri yolu seçmekte serbesttirler. Her mu-

harip ikinci yolu seçtiği takdirde çadırlarını toplayıp, bütün ailesi, karıları, çocukları ve sürüleriyle beraber, bazan Çinlilerle Tibetlilerden gelecek tehlikelere karşı koyup, kurak çöllerden ve dağlardan geçip, en aşağı bin millik bir yol katedeceğini biliyordu.

Boko Batur Lhasa'ya Tibet tarihinde pek az görülen Çin tesirinin kuvvetli olduğu kötü bir zamanda gelmişti. Herhalde Osman'ın Altaylara dönmesini istediği zaman bunu hissetmiş olmalıydı. Yoksa çocuğu eve göndereceği yerde buraya getirirdi.

Osman, Tien Şan Dağlarının güney eteklerinde bir göl kenarında kurulmuş olan, surla çevrili Karaşehir'den eve doğru yola çıktı. Karaşehir, Osman'ın oturduğu yerden üç yüz mil ötede idi. Yol at sırtında bir hafta kadar sürdü. Yolda deniz seviyesinden iki yüz seksen sekiz metre aşağıda bulunan meşhur Turfan şehrinden geçti. Turfan'da hava öyle sıcaktı ki ahali ancak geceleri tarlada çalışabiliyordu. Turfan'ın üzümleri beş santim kadar uzun olur. Bütün Rusya'nın en tatlı ve sulu üzümleri diye meşhurdur. Kavunları da aynı derecede şöhret yapmıştır.

Yol kısmen işlenmiş araziden, kısmen geniş step ve çöllerden geçiyordu. Bazan da çaylak ve çakalların dolaşıp durdukları, düşüp ölen deve, at ve başka hayvanların iskeletlerinin bulunduğu sarp yollardan dolaşıyordu. Arada bir yolun kenarında görülen yığılı taşlar orada bir insanın gömülü olduğunu anlatıyordu. Herhangi yalnız bir seyyah, tecrübeli bile olsa böyle bir yoldan geçerken çok dikkatle hareket etmek zorundaydı. Ondört yaşındaki Osman için bu çok daha lüzumlu idi. Zaten meşhur olmağa başlamıştı, eğer meraklı bir Çin memuru onu görüp, yalnız başına ne yaptığını sorsaydı cevap vermesi güç olurdu. Bu yüzden kasabalara ve pazarlara kendisi ve atı için yiyecek almak maksadiyle korkarak giriyordu. Endişesi gün geçtikçe dağıldı.

Babasının çadırlarına geldiği zaman onun için yağlı bir dana kesilmedi. Kazaklarda bu âdet yoktur. Ne de babası onu yolu bulup düşmanlarından kurtulduğu için tebrik etti. Zaten İslâm Bey eğer bunu beceremeseydi onun aptal olduğuna kanaat getirirdi. Diğer taraftan İslâm Bey oğlunun kayboluşu hakkında şüphe uyandırmak istemiyordu, belki de bir hain veya âdi bir dedikoducu sırrı Çinlilere kaptırabilirdi.

Osman böylece, geçen yirmi ayda hiçbir şey olmamış gibi babasının çadırındaki yerini aldı. Döndükten sonra çadırlarına boyuna ziyaretçiler geliyordu ama Osman onları tanıdığını kimseye söylemiyordu. Babası onları ananevi Kazak mi-

safirperverliğiyle eğlendiriyor, ertesi gün Osman'la daha önce karşılaşmış olduklarını kimseye hissettirmeden, günü gelince onun tarafına katılıp Çinlilerle muharebe edeceklerini söyliyerek atlarına binip gidiyorlardı. Osman onların isimlerini ve oturdukları yeri bütün gözlerden uzak, bir yere, hâfızasına kaydediyor, kâğıt üzerine geçirmiyordu. Kâğıda itimadı yoktu.

Osman ilk defa sevgili hocasının öldürüldüğünü bu ziyaretçilerin birinden öğrendi. Haberi işitince Boko Batur'un ölümünün intikamını almağa yemin ettiğini söylerler. Daha sonraki senelerde Çinlileri Doğu Türkistan topraklarından tamamen söküp atmayı, cins ve yaş gözetmeden hepsini öldürmeyi, onlarla hiç bir anlaşma yapmamayı kendine vazife edindi.

Dönüşünü takip eden ilk bir kaç senede Osman alelâde bir Kazak çocuğu gibi yaşadı. Babasına yardım ediyor. Kendi yaşındaki çocuklarla oyunlara, yarışlara katılıyor, dağlardaki yarı vahşi atları toplayıp, yerli Çin hükûmet adamlarının damgasiyle damgalatıyordu. Elbiselerinin içine astar yaptıkları Altay tilkilerini yakalamak için kullanılan av kartallarının nasıl yetiştirileceğini öğrendi. Babasının koyunlarını, bizim yaptığımız gibi senede bir kere, yün iyi olduğu zaman değil, yerli pazarlarda yün fiatı yükseldiği veya ailenin keçeye ihtiyacı olduğu zamanlar kırpardı. Osman bir koyunu en aşağı bir saatta kırptığından bu usul pek ekonomik değildi. Bizim hayatımızda zaman ve para birbirine muadil olmakla beraber Kazaklar için öyle değildir.

Osman onaltı yaşına gelince artık babası onu evlendirme zamanının geldiğini düşündü.

«Ben ve annen bu mesele üstünde çok düşündük. Sen bizim ilk çocuğumuzsun, vakti gelince, neslimizi devam ettirmek için evlenmen gerekir.» dedi.

Osman: «Münasip bir kız var mı?» diye sordu.

«Sen de bildiğin gibi bizim taraflarda yok. Ama bizim kândan olmayıp ta kabilemize mensup Bay Molla'nın iyi bir kızı var. Kızları çok olduğu için babası fazla bir düğün masrafı istemez.»

Osman «Öyleyse dürüst birini aracı olarak gönderin» dedi. «Zira gelini seçmek anne babaya, itaat etmek de oğula düşer.»

O âna kadar konuşmaya katılmamış olan annesi söze girdi: «Babanla evlenmeden önce annesinin çadırında bir sene hizmetçilik yapmıştım. Bu yüzden Molla ükimizin mesut olup

olmadığımızı sorunca, ikimiz birden inanarak «Evet» cevabını vermiştik.»

İslâm Bey: «Beyhişam, senin, oğlun Osman için de aynı şey olacak» diye söz verdi. «Evleninceye kadar kız senin çadırında hizmet edecek. Eğer memnun edemezse annesine yine bir bâkire olarak iade edilir, her iki taraf arasında da düşmanlık olmaz. Eğer kendini sevdirirse o zaman ikisini evlendiririz.»

Aracı olarak münasip bir adam seçildi. Adam önce İslâm Bey'le uzun uzun konuşup, kızın babasının çadırına gitti. Kızının dest-i izdivacı için ne kadar deve, inek, koyun veya at istediğini sordu. Alışveriş epey uzun sürdü. Ama bu muvakkat bir şeydi. Çünkü Kazak âdetine göre müstakbel gelin veya güvey birbirini sevmez veya kız evlenme günü bâkire çıkmazsa her iki taraf malını geri alırdı. Kızı kirletenin de onunla evlenmesi gerekirdi.

Başlangıçtan itibaren Kaini yalnız Osman'dan değil, babasının çadırındaki herkesten hoşlanmıştı. Şiirler okuyup, yazdığı, bestelediği gibi şarkı söylemesini de biliyordu. Çalışkan, becerikli bir kızdı. Singer dikiş makinesiyle de dikiş dikebiliyordu.

Evlendikleri zaman Osman'ın ilk karısının kaç yaşında olduğunu bilmediğimiz gibi, ondan sonra daha kaç kadınla evlendiğini de bilmiyoruz. Muhakkak olan bir şey varsa bir anda dört taneden fazla karısı olamazdı, zira Osman, bundan fazlasını yasak eden İslâm kanunlarına bütün hayatı boyunca tamamen bağlı kalmıştır. Ama din onun cariye edinmesine müsaade ediyordu ve eğer böyle yapsaydı karıları buna hiç itiraz etmezlerdi. Karılarından birisi onunla beraber aynı çadırda kalıyordu ve baş hatun idi. Diğer kadınların hepsinin ayrı çadırı vardı. İki kadının bir çadırda kalması hem Osman, hem de kendileri için ayıp sayılırdı.

Geldiği andan itibaren Kaini yorgan, kilim; evlendikten sonra lâzım olacak işlemeli kuşak ve merasim elbiselerini dikmeğe başladı. Diğer taraftan Osman'ın babası, annesi ve hizmetçiler güvey tarafın yapması icap edenleri hazırlamağa giriştiler. Osman bir reis çocuğu olduğu ve sonra da kendisi reis olduğu için daima beyaz çadırda oturdu.

Düğün günü gelince Molla, gelin ve güveye mes'ut olup olamıyacaklarını sordu. İkisi de «evet» diye cevap verince karı koca ilân etti. Gelinin ailesiyle, İslâm Bey tarafının katıldığı bir düğünle o gece yeni evli karı koca ilk defa kendi çadırlarında beraberce yattılar. Ertesi günden itibaren İslâm

Bey'in şahsî hizmetkârı ve adamları Osman'ın emirlerini dinlemediler, zaten Osman da artık onlara emretmedi.

Osman'ın düğününden birkaç ay sonra ehemmiyetsiz gibi görünen ufak bir bulut Altay dağlarındaki geçitlerden kendini gösterdi. Bu dört beş mil ötede Çarlık diktatörlüğünü mahvedip yerine daha feci bir idare koyan bir inkılâptan fırlamıştı. 1917 Ekim İhtilâli diye bilinen bu ihtilâlden sonra Kazakistan'dan Naiman Kazaklarının ufak bir kısmı Rus-Çin hududuna doğru ilerlemeğe başladı. Mülteciler sürüleriyle beraber ufak gruplar halinde geliyorlardı.

Yavaş yavaş vukubulan bu ilerleme dev adımlariyle bir sene kadar devam etti. Göç bittiği zaman bugün Sovyetler Birliğine dahil olan Kazakistan'dan binlerce Kazak ananevî yaşayış tarzlarını tehtit etmekte olan Komünizm'den kaçıp Doğu Türkistan'a yerleşmişlerdi. Beraberlerinde milyonlarca ehli hayvanları da vardı: develer, öküzler, kuzular, keçiler, atlar. En nihayet Lenin idaresinde komünistler, birden, Merkezî Rusya'daki küçük toplulukların ve idareleri altındaki ırkların müdafileri pozunu takınınca göç durdu. On sene sonra Stalin çiftçiliği kollektifleştirmeğe ve lâzım olmayan köylüleri madenlere ve fabrikalara yollamağa girişince göç tekrar başladı.

Şüphesiz Osman hayatlarını komünist diktatörlüğünden kurtarmak için kendilerini ümitsizce Çin ülkesine atan bu sürgünlerin çoğunu görüyordu. Ama onların gidişi ve sebepleri ona pek tesir etmedi. Kazaklar, Çin diktatörlüğünü de yakından tanıyorlardı. Osman'a ve adamlarına göre Çinliler hâlâ düşman, Ruslar dosttu. Ama nasıl bir dost olduklarını daha sonra öğrendiler.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALİ BEY ve HAMZA'NIN GENÇLİKLERİ

ALTAY dağlarında, Osman'ın doğduğu yerden iki yüz elli mil kadar güneyde civar Kazak göçebelerinin, Türkmenlerin ve çiftçilerin alışveriş etmeğe gittikleri Manas adında bir kasaba vardı. Dahili harpten önce nüfusu kırk bin kadar olan bu kasaba eyalet başşehri Urumçi'nin elli mil batısında Sovyet hududuna giden yol boyunca uzanır.

Manas, ismini verdiği havalinin merkezidir. Tien Şan büyük dağ zincirinin kuzeyine yerleştirilmiş olan Manas kasabasının içinden, o dağlardan çıkan Manas nehri geçer. Buzulların beslediği binlerce sel halinde dağların sarp yüksek yamaçlarından aşağı döküldükten sonra, nehir Manas kasabasından bir kaç mil ötedeki tepeler arasında meydana çıkıp, üstünde en aşağı dokuz ayaklı bir köprü bulunan geniş bir yatak içinde akar. Dağlar arasında geçtiği bir kaç mil esnasında üç bin metre yükseklikten aşağı iner, zira Manas denizden yedi yüz metre yüksekliktedir, dokuz yüz metre yüksekte olan Urumçi'den iki yüz metre aşağıdadır.

Genişliğine rağmen Manas nehri denize ulaşamaz. Çok ilerlemeden bataklıklar ve yüksekliği altı metreyi geçen kamışlarla kaplı geniş sahalar halini alır. Bu kamışlık sahalar iyi birer saklanma yeri teşkil ederler.

Bizi alâkadar eden Manas nehrinin aşağı kısımları değil ana kollarından biri olan Kızıl Uzun'dur. Kızıl Uzun'un kaynakları altı bin metre yükseklikte, Manas'ın bulunduğu kuzey ovasına bakan yanyana üç kardeş zirvedeki büyük buzullardan çıkar.

Kızıl Uzun'un suyu buzullarla beslendiği için normal zamanlarda kristal gibi berraktır. Yalnız yağmurdan sonra onu besliyen kollar çıktıkları tepelerin kızıl topraklarından dolayı

kan rengine bürünürler. İşte bu yüzden nehrin ismi Kızıl Uzun'dur.

Kızıl Uzun vadisi ot bakımından zengindir. Çin askerleri onları çıkarmadığı zamanlar Kazak göçebeleri yazın vâdinin üst kısımlarına, kışın da Altaylardaki ırkdaşlarının yaptıkları gibi aşağı kısımlara yerleşerek sürülerini otlatırlar. İşte orada, Kızıl Uzun'un kıyısında Kazak istiklâli uğruna Osman Batur'un yanında savaşmış iki büyük adamdan Ali Bey 1908 de, Hamza 1922 de hayata gözlerini açtılar.

Ali Bey'in çocukluk yılları nisbeten rahat geçmişti. Babası Rahim Bey, Çinlilerle mücadele yerine onlarla konuşup vergileri belki de rüşvet teklif ederek azaltan bir kabile memuruydu. Çocuklarını Kazak terbiyesine göre yetiştirdiğinden Ali Bey on yaşında Molla'nın okuluna gönderildi. Daha küçük yaşlarından itibaren babasının koyunlarına bakıyordu. Bu vazifesi en az on yedi yaşına kadar devam etmiştir.

Hamza'nın aldığı ilk terbiye çok değişikti. Babasını yedi yaşında kaybedince büyük ağabeyisi Yunus Hacı'nın yanına gitti. Yunus Hacı, Boko Batur'a bağlı on bin kişinin başkanı idi. Altay'ların orman'ı ile de yakından temas ediyordu.

Yunus Hacı, Boko Batur'la beraber Tibet'e gitmedi; belki de çete harbinin cazibesi onu hâlâ büyülediğinden, çöller ve dağlar ötesindeki, sürülerini daimî bir sulh atmosferi içinde atlatabileceği yeryüzü cennetine gitmeyi reddetmişti. Bu sebeple Hamza'nın gençlik yılları, hattâ hayatının ilk otuz yılı devamlı bir karışıklık içinde geçmiştir. Babası öldükten sonra çadır okuluna devam etti ama, 1932 de, on yaşındayken orasını terketmek zorunda kaldı. Çünkü ağabeyisi Çin Eyalet Hükûmetine karşı ayaklanan yerli Müslüman gruplarına katılmıştı. Göçebe Kazakların çete harbi sade erkeklerin iştirak ettiği bir harp değildir. Kadınlarını, çocuklarını, sürülerinin büyük bir kısmını, eşyalarını çarpışma istikametine göre beraberlerinde götürürler.

Hamza, işte bu yüzden on yaşından on iki yaşına kadar iki sene mütemadiyen hareket halindeydi. Bazan kardeşi gibi eline düşmandan zaptettikleri bir tüfek, tabanca veya bir kılıç alıp harbe kendisi de katılıyordu. Çadırları on beş dakikadan az bir zaman içinde bozup develere ve öküzlere yüklemesini öğrendi. Düşman eline düşmek tehlikesi belirince, bu iş çok mühimdi. Yattığı zaman tüfeğini, cephanesini ve kılıcını, atının eğer ve koşumunu kendine yakın bir yere koymasını da öğrenmişti.

Yaşının küçüklüğüne rağmen Hamza'nın bir çeteci ola-

rak ne derece muvaffak olduğu ona takılan Uçar isminden anlaşılır.

Hamza, kardeşinin neden bu muharebeye katıldığını, hatırladığı kadar anlatmıştır. Boko Batur'un boşuna çarpıştığı Sinkiang'ın Çinli idarecisi Çinli rakipleri tarafından 1928 de öldürülmüştü. Kazaklar bu adama hürmet ediyorlardı. Ama onun ölümünden sonra tesis edilen idare Kazaklara, Müslüman Türkmenlere ve Türkmen olmayıp ta Çinli olan Tunganlara baskı yapmağa başladı. Sinkiang hududunda, Çin'in kuzey batı bölgelerinde de karışıklık vardı. 1929 da Ma Çung-yin adında bir Tungan generali isyan çıkarıp Doğu Türkistan'da müstakil bir cumhuriyet kurduğunu ilân etti. Büyük kuvvetlerin de onu tanımasını istedi. Çok geçmeden askerleri Urumçi kapılarına dayanmıştı ama orasını fethe muvaffak olamadılar.

Yunus Hacı, Kızıl Uzun kıyısındaki kalın keçe çadırlarında harp gürültülerini duyacak kadar muharebe sahasına yakındı. İstiklâl fikri kanını alevlendirmişti. General Ma bir Tungan yani Çin'li olmasına rağmen Müslümandı. Yunus Hacı, Kazak görüşüne göre, Çin Müslümanı bir Kitai'den daha iyidir, diye düşünüp, adamlarını, Hamza da dahil ailesini, sürülerini topladı ve General Ma Çung-yin'in yanı sıra istiklâl harbine katıldı.

«At» mânasına gelen «Ma», Çin Müslümanları arasında çok rastlanan bir isimdir. Hikâyemizde «Ma» isimli pek çok general ismi geçer. Yukarıda adı geçen general «Ma» nın diğer bir adı da «Koca At» tır. Şöhreti Çin'in bu kesiminden dışarı taşıp bütün dünyaya yayılmıştır.

Yunus Hacı 1932 de âsilere katılınca Osman'ın da ayni şeyi yapması için haber yolladı. Osman artık otuz üç yaşındaydı. Yunus Hacı'dan bir kaç yaş daha küçüktü ama harp sahasından uzak olduğu için tüfek sesleri onun harpçi ruhunu harekete getirmemişti. Uzak bir bölgede bulunduğu için her şeyi uzun uzadıya düşünebiliyordu. Bu yüzden General Ma'yı Yunus Hacı'nın tamamen aksi bir gözle görüyordu. Osman'a göre General Ma'nın Müslüman olmasına rağmen bir Kitai olması çok mühimdi. Kazak istiklâl harbinde Osman değil Çin idaresini, yardımını bile kabul etmezdi. Yunus Hacı da bir bakıma «Koca At» ın yaptıklarına aldırmadan kendi hesabına Çin hükûmeti ile çarpışıyordu.

Bu isyan Çin topraklarında Sovyet hükûmetinin teşviki ile çıkartılan ilk isyandır, fakat Rus'ların çıkarttıkları ilk isyan değildir. Kızıl Moskova, Beyaz St. Petersburg'un siyasetini takip ediyordu, yalnız metodları yeniydi.

Çarlık rejimi çökünce kızıllardan kaçmak için Beyaz Rusların çoğu Sinkiang'ın Çin kesimine geçmişlerdi. Bir yandan vatanları olan Rusya'yı seviyorlar, bir yandan da Bolşevizmden nefret ediyorlardı. Moskova'nın siyaseti ise bu ikisini mezcettiğinden nasıl hareket edeceklerini şaşırmışlardı. Beyaz Rus'ların bulunuşu Sovyet hükûmetinin ülkede kontrolu elinde tutmasını sağladı. Kazak göçüne sebep olan bu vaziyetin burada aydınlatılması gerekir. 1934 de yâni Yunus Hacı'nın Kazak istiklâli uğruna harekete geçtiğinin ikinci senesinde, Urumçi'deki Sovyet Büyük Elçisi Apresov, eyaletteki en nüfuzlu şahsiyet halini almıştı. Çin hükûmetinin memlekette tedhiş çıkarırken kullandığı gizli polis teşkilâtını idare eden adam Pegodin adında bir Rus'tu. Bu iki adam vasıtasıyla, bir kısmı Çin hududunu Beyaz olmaları dolayısiyle geçti, fakat aslında Moskova'nın kiraladığı «mütehassıslar» olan Rus «nasihatçileri» nin idaresinde büyük bir komünist müesseseler şebekesi husule geldi. Şüphesiz bu müesseselerin hiçbirisi kendisine «Kızıl» adını takmamıştı.

1932 de öldürülen Eyalet Reisi Yang'ın yerine General Chin Su-yen geçince Koca At Ma, Urumçi kapılarından geri püskürtüldü. Çünkü General Chin Su-yen Çin Hükûmetine haber vermeden Sovyet Hükûmeti ile gizli bir anlaşma yapmış, eyalet idaresinin muhtelif bölümlerine «nasihatçiler» in sokulmasına müsaade etmesi ve Rus'lara bazı ticari imtiyazlar tanınması şartiyle Rus'lardan silâh yardımı almıştı. Böylece General Chin'in tarafında Koca At Ma'ya karşı savaşan Beyaz Rus'ların çoğu Kızıl Rusya tarafından bizzat silâhlandırılmış oldu.

Fakat diğer taraftan Sovyet Hükûmeti gizlice Koca At Ma'ya da silâh temin ediyor, Çin'e karşı askeri olduğu kadar siyasi bir silâh olarak kullanmak üzere Kazak'ların, Türkmen'lerin, Moğol'ların ve Doğu Türkistan'daki diğer toplulukların millî şuurlarını uyandırmak için ellerinden geleni yapıyordu. Çarlık Rusyası Boko Batur'a nasıl yardım ettiyse aynı şeyi Komünist Rusya, Yunus Hacı ve Osman için yapıyordu.

Sovyet Hükûmetinin General Chin'le yaptığı gizli anlaşma, General Chin 1933 de vazifesinden atılınca istenen neticeyi sağlıyamadı. Ertesi sene Moskova, Koca At Ma'yı Urumçi muhasarasını yenilemeğe teşvik etti. Onun üzerine yeni Çinli Eyalet Reisi Sheng Shih-ts'ai, selefinin yolundan yürüyerek kendi hükûmetine değil de Moskova'ya yardım için müracaat etti. Sovyet Hükûmeti bu sefer ağzını daha geniş açıp Çin eyaleti olan Sinkiang'ı tam bir Sovyet kolonisi ha-

line getiren bir anlaşma imzaladı. Sheng bir yandan yerli ahaliye sıkıntılarına çare bulunacağını vaad eden bir beyanname neşretti.

Ama Kazak'lar çok geçmeden sıkıntılarının azalacağı yerde arttığını gördüler. Japon'lardan kaçmak için Sibirya'ya sığınmış on üç bin Çin gönüllüsü daha sonra Mançurya yoluyla Sovyet - Çin hududunu geçip Altay'lara yerleşmiş ve Eyalet Reisi Sheng'in adına Kazak'larla anlaşmaya çalışmışlardı. Bunlar Ruslar tarafından yetiştirilip silâhlandırılmışlardı. Eyaletin dış kısımlarında bu hâdiseler olurken, eyalet hükûmetinin kendisi tamamen Rus kontrolü altına girmekteydi. Böylece, dünyada benliklerini en çok muhafaza eden bir millet olan Kazak'lar âniden kendilerini komünizmle karşı karşıya buldular. Dehşete düşmüşler, önceleri ne olduğunu anlıyamamışlardı.

Kazak'ların, Rusların «iki ağızla» konuştuklarını ve her ağızın tamamen ayrı bir lisanı olduğunu anlamaları için seneler geçti. Ağızlardan biri Çin Eyalet Reisi Sheng'in adına Urumçi'de «nasihatçi» olarak konuşuyordu. Bu ağız zamanla eyaletin idaresini komünizme çevirmiştir. Öbür ağız tacirler ve Rus ajanları vasıtasiyle yerli ahalinin müsait kulaklarına gizlice eyalet otoritelerine karşı ayaklanmalarını tavsiye ediyor ve yardım vaad ediyordu.

Osman, Yunus Hacı ve diğer Kazak liderleri politikacı değil, harpçiydiler. Zamanla aldatıldıklarını ve Sovyet hükûmetinin onları, karışıklık çıkarıp bütün Doğu Türkistan'ı ve zenginliklerini, kanun ve nizam adına elde etmek için hazırladığı kandırıcı politikaya âlet ettiğini anladılar. Diğer bir deyişle Sovyetlerin yerli ahaliye dost görünüşleri komünistliği yaymak gayesiyle hâince hazırlanmış bir oyundu.

1934 ün sonlarına doğru Reis Sheng'in idaresinde Çin Eyalet Hükûmeti, Sovyet Hükûmetinin Sheng'e dostane teklif ettiği silâhlar, «gönüllüler» ve «tavsiye» sayesinde General Ma'nın isyanını geri püskürttü. General Ma'da mağlûp olduğu şartlar meydanda olduğu halde Sovyet Türkistan'ına sığındı. Ondan sonra General Ma sahneden çekilmiştir. Türkiye'deki Kazak mültecilerinden bazıları onun Rus ordusunda subay olduğunu söylerler. Kesin olarak bilmiyorsak da olmıyacak bir ihtimal sayılmaz.

İsyan sukut edince Yunus Hacı ve artık on iki yaşına gelmiş olan Hamza, Kızıl Uzun'a döndüler ve Hamza çadır okuluna tekrar devama başladı. Kazak isyancıların çoğu onların yolunu takip etti ama iki kişi eski yurtlarının artık hüsursuzlaşmağa başladığına kanaat getirip 1936 da çadırla-

rını, sürülerini daha önce Boko Batur'un yaptığı gibi topladılar ve Doğu Tien Şan Dağlarında, Bankul'un ova ve dağlarındaki evlerini terkedip huzur içinde yaşıyabilecekleri taze otlaklar aramak üzere yola çıktılar. İsimleri Hüseyin Taci ve Sultan Şerif olan bu adamlar ve onları takip eden on beş bin kişi Sinkiang'ın hudutları dışına, meselâ Tibet'e gideceklerini hiç akıllarına getirmemişlerdi.

Hüseyin Taci ve Sultan Şerif daima güneye giderek, Gobi çölü Çin'den geçilince Sinkiang'taki ilk kasaba olan Hami'ye geldiler. Ondan sonra büyük Takla Makan çölünü geçtiler. Bu çölün üstünde rastlanan eski şehirlerin harabeleri çölün eskiden bugünkü şartlar içinde bulunmadığını gösterir ama, halihazırdaki çöl tamamen kıraç bir araziden ibarettir. Onlar da Baku Batur gibi Gezkul denen iyiye alâmet sayılmıyan göle geldiler. Orada Bankul'daki kadar olmamakla beraber iyi otlaklar buldular. Diğer taraftan Tunghuang denen pazar şehri hududunu geçince hemen Kansu eyaleti dahilinde idi. Bu şehir Çin'in bir çok yerlerinden hacıların ziyarete geldiği meşhur Bin Buda Mağaralarının bulunduğu şehirdi.

Böylece Kazak'lar göçebe oldukları için, eyaletlerden birinde meselâ vergi meselesinde Çin memurlarının baskısı artınca Sinkiang, Kansu veya Chinghai'dan birini seçip oraya gidiyorlardı. Hüseyin Taci ve Sultan Şerif hayvanlarının çoğunu Barkul'da savaşırken ve Takla Makan'ı geçerken zayi etmişlerdi. Ama az zamanda develerinin, koyunlarının, atlarının sayısı Barkul'dakinden çok daha yüksek rakamlara ulaştı. Dağlar üstünden yetmiş millik bir uzaklıkta bulunmasına rağmen Bin Buda Mağaraları Şehri, Tung-huang, hac mahalli olduğu için bütün ihtiyaçlarını alıp satabilecekleri müsait bir pazar yeri idi.

Barkul'danberi Hüseyin Taci ve Sultan Şerif'i takip eden on beş bin Kazak'tan beş bin kadarı Hindistan'a gitmek üzere ufak gruplar halinde Gezkul'dan ayrıldı. Ama kaç kişinin oraya vâsıl olduğunu ve hangi yolla gittiklerini bilmiyoruz. Gezkul'da kalanlarla Altay ve Tien Şan dağlarındaki Kazaklar arasında bağlar tamamen kopmamıştı. Birbirlerine gidip geliyorlardı. Meselâ Karamolla Gezkul'a ve Hindistan'a kadar gidenler arasındaydı. Ama bana, Hindistan çok sıcak ve yağışlı olduğu için vatandaşlarından çoğunun malarya, tifo ve koleradan öldüklerini söyledi. Bunun üzerine kendisi Doğu Türkistan'a dönmüş ve 1950 de hâdiseler tekrar Hindistan'a gitmek veya komünistliği kabul etmek şartlarını ortaya koyuncaya kadar orada kalmıştı. O zaman kararını vermesi

uzun sürmedi. Hüseyin Taci ve Sultan Şerif düşmanın komünizm olduğunu bilmeden kararlarını daha 1936 da vermişlerdi. İlk kararlarından on beş sene sonra Karamolla gibi onlar da ayni şartlarla karşılaştılar. Komünizmin hayatlarına ne gibi tesiri olacağını açıkça görünce onlar da Karamolla'nın verdiği kararı verdiler.

Şimdi biz 1934 yılına ve Gezkul'dan yetmiş mil uzaklıkta Kızıl Uzun'a geri dönelim. Keskin zekâlı Hamza on iki yaşında tam bir çeteci olmuştur. Kardeşi Yunus Hacı'ya kendisini Molla'nın okuttuğu okuldan daha ileri bir okula göndermesi için yalvarmaktadır. Yunus Hacı neticede razı olur ve onu Manass'a, Manais nehri kıyısındaki çadırında, Kazak Okul Şarkısında emredildiği gibi «Allah adına» öğretim yapan Abdüllâtif adındaki bir Kazak hocaya gönderir. Hamza imanı bütün bir Müslümandı ama tarihe, coğrafyaya, matematiğe ve umumiyetle bilgiye tamamen teolojik bir zaviyeden bakılmasını kâfi bulmuyordu. Onun üzerine Manass'taki başka bir okula geçti. Bu okulu bir Türkmen olan Abdülâziz idare ediyordu.

Abdülâziz'in milliyeti, iki ağızlı komünist politikasının iyi çalışmadığına bir delildi. Yerli ırkları Çin'lilere karşı ayaklandırmakta takip edilen siyaset hâlâ muvaffakıyetle çalışıyordu. Yine ayni siyaset, bütün nüfusun yüzde doksan beşini teşkil eden Çin'li olmayan Doğu Türkistan ahalisinin istiklâllerini kazanmaları için bir araya toplanmalarını sağlıyordu. Yerli ahalinin millî şuurlarını uyandırmağa çalışırken Sovyet gizli ajanlarının esas gayeleri tamamen başkaydı. Bu gaye uğruna muhtelif millî topluluklar arasına, ve bütün topluluklarla Çin Hükümeti arasına fesad sokmağa başladılar. Moskova, Türkmen'lerin, Kazak'ların, Moğol'ların, Uzbek'lerin ve diğer toplulukların birbirleriyle anlaşmalarını kolaylaştırdığı nisbette Çin rejimi ortadan kaldırılmadıktan sonra Rus komünistlerinin onları yutmasının zor olacağını biliyordu.

Abdülâziz talebelerine sade İslâm dinini değil, din dışı mevzuları da öğretiyordu. Eyalet Reisi Sheng'in Sovyet Hükûmetiyle yaptığı anlaşmadan sonra bütün ülkeye yeni kitaplar dağıtıldı. Bütün bu kitaplar Sovyet menşeli idi, yâni Sovyet Hükûmeti, Sheng - Sovyet anlaşması imzalanmadan çok evvel Çin eyaleti olan Sinkiang'ı komünistleştirmek için siyasetini tatbikata koymuş bulunuyordu.

Yeni okuma kitapları komünizmi doğrudan doğruya aşılayıp Kazak, Türkmen ve Moğol öğretmen, ana ve babalarının şüphelerini celbetmemek için gayet dikkatle hazırlanmıştı. Ama, Doğu Türkistan ahalisinin yaşadıklarını onların tesiriyle anladıkları kapitalist sistemin zararlarını Sovyet siste-

minin faydalarıyla karşılaştırmak için hiçbir fırsatı kaçırmadılar.

Meselâ Hamza ve arkadaşları gibi on iki yaşındaki talebelere, okuma kitapları Titanik'in batışını aşağı yukarı şöyle anlatıyordu:

«Bir zamanlar, büyük, dünyada görülmüş gemilerin en büyüğü olan bir gemi vardı. Bu gemi bazı İngiliz kapitalistlerine aitti ve bu kapitalistler yolcuları eğlendirsin ve güldürsün diye geminin bordasına bir bando koymuşlardı. Eğlenceden başka bir şey düşünmiyen yolcularla beraber tayfalar da vazifelerini ihmal edip eğlenceye daldılar.

«Derken gece yarısı koca gemi bir buzdağına çarptı. Bando hemen çılgın danslar çalmayı bırakıp dinî müzik çalmağa başladı. Ama, artık Allaha yalvarmanın faydası yoktu. Gemi birkaç dakika içinde Okyanusun dibini boyladı ve bordadaki sadece birkaç zengin kapitalist kayıklarda yer satın almaya muvaffak olup hayatlarını kurtarabildiler. Yolcuların geri kalanı ve mürettebat boğuldu.

«Onların âkıbeti bizim kapitalizmi kabul etmememiz için büyük bir ihtar olmalıdır. Hiçbir Sovyet kaptanı ve mürettebatı Titanik'i Okyanusun dibine gönderip birçok kıymetli hayatın kaybına sebep olmak suçuyla cezalandırılmamıştır.»

Bu cinsten ikaz edici hikâyeler ilmî öğretimle karışık hale getirilmişti. Böylece Hamza ilk defa Abdülâziz'in Sovyet okuma kitaplarından dünyanın yuvarlak olduğunu öğrendi. Önce buna inanmadığı için kendisine dinî bilgi veren Molla'ya gidip sordu. Molla ona gayet samimî olarak böyle bir teoriye inanmanın küfür olduğunu söyledi.

Ona «Git ovadan bak» dedi. «Dünyanın düz olduğunu kendi gözlerinle göreceksin. Mümkün olduğu kadar uzağa giden bir insan gün geçtikçe dünyanın kenarına ulaşır. Eğer hemen geri dönmezse aşağıya düşer.»

Meselenin münakaşası sade Abdülâziz'in talebeleri tarafından değil onların büyükleri tarafından da hararet ve öfke ile yapılıyordu. O tarihte, 1935 de, Doğu Türkistan'da yaşıyan Batı Avrupalılar ve Hintliler vardı. İçlerinden biri nasılsa o sırada Manass'a geldi. Türkmen dostları onun fikrini sordular. Adam onlara tanıdığı bazı kimselerin gemilerle dünyayı dolaşıp, salimen çıktıkları noktaya döndüklerini söyleyince yerli Müslümanlar okuma kitaplarının tam hakikati aksettirdiğine karar verdiler. Başka cihetlerde Sovyetlere olan inançları da böylece kuvvetlendi.

1936 da Tien Şan'daki Kazak'lar tekrar ayaklandılar. Bu sefer, bulunduğu topluluğun vergi meseleleriyle alâkadar bir memur olan Ali Bey âsilere katılıp, Yunus Hacı idaresindeki

on bin kişinin asbaşkanı oldu. Eyalet Reisi Sheng bunu işitince Ali Bey'e bir milyon tael'lik bir ceza verdi. Bu miktar para beş bin at veya iki bin deve, yahut dört bin iri baş hayvan veyahut ta otuz bin koyuna bedeldi. Ali Bey bu parayı şüphesiz ödeyemezdi. Manass'taki Müslüman Kazak'larla beraber Türkmen'ler de âsilerin tarafını tuttuklarından aralarında parayı toplayıp Ali Bey'in hesabına ödediler.

Rus'ların gizlice tahrik ettikleri isyan gittikçe genişleyip Altay'ların Osman'ı da buna katıldı. İsyanın mihrak noktalarından biri Manass'tı. Orada harekâtı idare eden üç kişi vardı: Beymolla adında bir Kazak (Osman'ın kayınbabası olan değil), Altay Dağlarından Gegen adında bir Moğol ve İsmail Hacı adında bir Türkmen çiftçisi.

İsmail Hacı oldukça yaşlı, nisbeten kısa, dar omuzlu, ince kemiklerinin üstünde fazla et bulunmayan bir adamdı. Çenesinin altında siyah kısa bir sakalı vardı. Zayıf vücutlu görünmesine rağmen ateşli bir milliyetçi ve kendisine müracaat eden her Müslümanın boş dönmediği müşfik, kültürlü bir adamdı. Ama, Moğol Gegen'le yaptıkları arkadaşlığın ispat ettiği gibi o mutaassıp bir insan değildi. İşte burada da Sovyet propagandasının boşa gittiği anlaşılıyordu.

İsmail Hacı kendi toprağını eken bir çiftçi olduğu gibi on iki bin kadar hayvanın da sahibi idi. Bu koyunları bazı şartlarla başkalarına kiraya veriyordu. Yâni, her kiracıdan sene sonunda aldığının iki misli koyun istiyor, yününü, peynirini ve doğan fazla hayvanları onlara bırakıyordu.

İsmail Hacı'nın evinde üç lider umumiyetle, Japonların Mançurya'dan sürüp çıkardıkları ve son zamanlarda Altai, Kulca ve Tarbagatay yoluyla Sovyet topraklarından gelip Doğu Türkistan'a giren Çin kuvvetlerinden geride kalan «Kızıl Sakallılar» meselesini münakaşa ediyorlardı. Ali Bey ve Hamza bu Kızıl Sakallıların Doğu Türkistan'da daha sonra Kazaklara karşı yapılacak dağ muharebesinde kullanılacak askerî silâhları ve daha tesirli olan propaganda silâhlarını kullanmak üzere Sovyet hükûmeti tarafından bilhassa yetiştirildiklerine artık kanaat getirmişlerdi.

Hakikatte Kızıl Sakallıların vahşice hareketleri propagandacıların gayretlerini boşa çıkarıyordu.

Kazaklar hemen Kızıl Sakallı askerlerle mücadeleye giriştiler. Çünkü Doğu Türkistan'lılar içinde sade onlar darbeye darbe ile karşılık veriyor ve bunu yapacak silâhlara da sahip bulunuyorlardı. Artık Kazaklar Kızıl Sakallılara komünist ajanı gözüyle bakıyorlar, hem bu yüzden hem de gaddarlıklarından dolayı onlardan nefret ediyorlardı. Bir yandan da komünizm Doğu Türkistan'da gittikçe kuvvetleniyordu.

BEŞİNCİ BÖLÜM

KAZAKLARIN HARP USULÜ

KIZIL Sakallılar, Sovyet üniformaları içinde, Sovyet tipi silâhlar ve makineli tüfekler taşıyarak nizamlı, talim görmüş askerler halinde geldiler. Öyle olduğu halde yerli halk onların oraya gelmesini temin edenin Sovyet hükûmeti olduğunu ancak seneler sonra anladı. Kızıl Sakallılar zaten Çinli idiler ve yanında Rus «nasihatçiler» çalışıyor olmasına rağmen yine bir Çinli olan Eyalet Reisine hizmet ediyorlardı. Böylece Kazaklar başlangıçta Kızıl sakallılarla Çin hükûmetinin gönderdiği en gaddar eşkiyalar oldukları için mücadele ettiler: bu gaddar adamlar sade kendilerine karşı gelenleri insafsızca öldürmekle kalmıyorlar, bir çok biçare insanı da sırf öldüklerini görüp zevk almak için vuruyorlardı.

İsmail Hacı, Gegen ve Beymolla üçler grubu uzun istişarelerden sonra Kızıl Sakallılarla harp meydanında maalesef karşılaşamıyacakları neticesine vardılar. Bunun üzerine başka plânlar hazırlayıp bunları gizlice Altay'a, Kulca'ya, Tarbagatay'a, Turfan'a, hattâ Kızıl Sakallıların daha ziyaret etmedikleri Gezkul'daki Hüseyin Taci ve Sultan Şerif'e bildirdiler. Kızıl Sakallılardan bir grup kışlalarından çıktığı zaman gidiş istikametleri derhal isyanın gizli liderlerine bildirilip tuzağa düşürüleceklerdi. Herhangi bir Kızıl Sakallı tek başına veya bir iki arkadaşiyle beraber dolaşırken gizlice takip edilip vaziyete göre arkadan bıçaklanacak veya tepeden taş atılacaktı.

Çinlilerle idareleri altındaki milletler arasındaki münasebetler vahimleştiği nisbette Rusya'nın Doğu Türkistan'ın idaresini eline almak ümidi artıyordu. 1939 senesinde muhtelif yerlere garnizonlar kurmuşlardı. Aynı senenin Martında Cihan Savaşı patlamadan önce Ruslar, Çin Eyalet Hükümetine, tabii Ruslar hariç bütün yabancılara Doğu Türkistan'ı

terketmeleri için bir tebliğ neşretmelerini tavsiye ettiler. Tebliğde bulunanların hepsi ya İngiliz, ya da Hintli idi.

Ama 1936 da Rus yâni Sovyet niyetleri henüz meydanda değildi. Doğu Türkistan'lılar, bilhassa Kazaklar bütün dikkatlerini Kızıl Sakal tehlikesine vermişlerdi. Yürüyüş halindeki Kızıl Sakallıları yakalamak için kurulan pusularda en mühim vazife o civarda oturan Kazaklara düşüyordu.

Hamza, Kazakların pusu kurarak muharebe edişlerini şöyle anlatmaktadır:

«Biz muharebe usullerimizi daima yerine göre seçerdik. Açık yerlerde mümkünse arkadan dört nala gelir ve düşmana geçerken eğerlerimizin üstünden ateş ederdik. Dağlarda kadınları ve çocukları atlarımızla beraber bırakıp kendimiz kayaların ve çalıların arkasına saklanırdık. Hücum etmek için adamları ve atları dikkatle seçerdim. Verilen talimat öldüresiye atıştı ama eğer düşmanlar ata biniyorlarsa atlar değil biniciler, arabalarında içindekiler değil, arabacılar öldürülecekti. Hiç esir almazdık. Devamlı hareket halinde olduğumuzdan esirleri tutabileceğimiz bir yerimiz yoktu.

«Tepelerde daima tüfeklerimize bağlı bulunan uzun çatal değneklerin yardımiyle nişan alırdık. Açık yerde at üstünden ateş ederdik. İlk hücumu arkadan yapmağa çalıştığımız halde mümkün olduğu kadar muhtelif yönlerden atlılar gönderirdik. Bunlara kışlalara yaklaşma ve çarpışmayı kılıçlariyle tamamlama emri verilirdi. Daha sonraları kılıçlarımız azalmağa başladı. Bunun üzerine çivili odun topuzlar kullanmağa mecbur olduk. Sallamasını öğrendikten sonra bu topuzların kılıçlar kadar öldürücü tesirleri oluyordu.»

Hamza devam etti: «Arabaları pusuya düşürürken her araba için bir adamdan fazla kullanmazdım. Herkese, ben ateş edinceye kadar beklemeleri için kat'î emir verilirdi. Daha önce de işaret ettiğim gibi, sade arabacılara ateş ederdik, arabanın içindekilere dokunmazdık. Bu çeşit hücumları gece yaptığımız halde yol kenarına yatıp düşmanın bir tanesini bile elimizden kaçırmazdık. Arabacı vurulunca araba umumiyetle başıboş yoluna devam eder ve sonunda devrilirdi. Bu vaziyette içindekilerin çoğu ölür veya sakat kalırlardı. Eğer içinde sağlamlar bulunursa onları da tabanca ile birer birer düşürür, gerisini serbest bırakırdık. Bu şekil hücumlarda biz nadiren zayiat verirdik. Taşıyabileceğimizden fazla silâh olursa, istemediklerimizi toprağa gömer, parçalar veya yakardık.»

ALTINCI BÖLÜM

KOMÜNİSTLERİN GERİ ÇEKİLMESİ

KIZIL Sakallılara karşı girişilen mücadele Doğu Türkistan'da senelerce devam etti ama 1938 senesinde Tien Şan'da vaziyet Hamza'nın okula dönmesini mümkün kılacak kadar sakinleşmişti. Halbuki Altay'larda mücadele gitgide alevleniyordu. Osman rastladığı her yerde, Çinlileri vurarak dağlarda dolaşıyor, seçkin adamlardan müteşekkil çetesinin başında pusu üstüne pusu kuruyordu. Düşmanlarının gözünde artık tam bir kâbus halini almıştı.

Osman'ın adamları, Kazakların hep böyle liderlere bağlandıkları şehirde ona sadakatle bağlıydılar. Osman'a sade Boko Batur'un değil, Cengiz Han'ın halefi gözüyle bakıyorlardı. Osman kendisinin yapmağa cüret edemiyeceği şeyi başkalarından asla istemezdi. Adamları onun doğru bulduğu bir yoldan asla vazgeçmiyeceğini, ne kendini ne de düşmanlarını fedadan asla çekinmiyeceğini biliyorlardı. Ama onun tarih sahnesine çıkmak için yarım asır geç kaldığını farketmemişlerdi. Süvari lideri olarak o eşsiz bir adamdı. Fakat sonunda atlılarını silâhlı arabalar, tanklar ve uçaklarla muharebeye sevketmek zorunda kaldı. Yine bu durumda bile daha sonra göreceğimiz gibi iyi çarpıştı.

O sırada Tien Şan'da Yunus Hacı, Beymolla, Ali Bey gibi Kazak liderlerinin fikirleri siyasete doğru yöneliyordu. Önce bu onların başına felâket getirdi. 1939 da İkinci Dünya Harbinin başladığı sıralarda Eyalet Reisi Sheng yine Rusların tavsiyesiyle birden zalimliğe son verip, Kazaklardan okul, vergi, atlarının tayini gibi kendi meselelerinin halli için yerli halktan memurlar tayin etmelerini istedi. Kazakların çoğu bunu memnuniyetle kabul ettiler. Sheng'in bu memuriyetleri sırf onları avlamak için dağıttığının farkında değillerdi. Yeni memurlar vazifelerine başlayınca Sheng onlara gizli polisini

gönderip, hepsini «Halk Hürriyet Partisi» nin üyeleri oldukları bahanesiyle topladı. Partinin ismi onun da Reis Sheng kadar Sovyet tesiri altında bulunduğunu açığa vuruyordu.

Kazaklardan başka diğer mahallî kavimler de bu plâna dahildiler: bunlar arasında Türkmenler, Moğollar ve Uzbekler de vardı. Bu tuzağa düşmiyenler de mevcuttu. Bunlar Reis Sheng kendilerine iş teklifinde bulunduğu zaman çekimser davranmışlardı. Hür kalanlar arasında Ali Bey, Yunus Hacı ve Kızıl Sakallılarla muharebelerde yerli âsilerin evinde oturup plân hazırladıkları İsmail Hacı da vardı. Ama sonunda Sheng, İsmail Hacı'yı yakaladı. Onu önce tevkif edip sonra serbest bıraktılar, sonra tekrar tevkif edip ölünceye kadar da işkence ettiler. Geride kalan iki arkadaşı Moğol Gegen ve Kazak Beymolla, Reis Sheng'in misafiri olarak Urumçi'ye gitmek üzere samimî birer dâvetiye aldılar. Diğerleri gibi onlar da hiç şüphelenmeden yola koyuldular. Misafirlerin şerefine tertiplenmiş muhteşem ziyafetin ortasında birden cellâtlar içeri girip ikisini de öldürdüler.

1939 da Sheng, Yunus Hacı'yı Urumçi'de bir konferansa delege olarak katılmak üzere çağırdı. Yunus Hacı, Hamzanın Urumçi'de okula devam edebilmesi için onu da yanına aldı. Etraflarındaki dehşet havasına rağmen iki sene orada kaldılar. 1939 Eylülünde Hamza, Urumçi'ye gitmezden az evvel Sheng'in Rus nasihatçileri eyaletten dinî eğitimin kaldırılması gerektiğine karar vermişlerdi. Böylece Hamza başşehirdeki iki senelik tahsili müddetince lâik bir öğretim gördü. Bu değişiklik hoşuna gitmemişti ama kabahati Ruslarda değil, Çinlilerde buluyordu. Ruslardan da şüphelenmeğe başlamışlardı. Okuduğu kitaplar Rusların nezareti altında hazırlanmıştı ve Sovyet Hükûmeti de komünist bir devletti. Artık okuldaki arkadaşlarından bir kısmı, hattâ bazı Kazaklar komünist olmuşlardı. Okulu bitirince bunlar derhal Sheng'in Eyalet Hükûmetinde iyi vazifelere tayin olunuyorlardı.

Herkes için o günlerde neye inanacağını kestirmek hakikaten zordu. Meselâ 1939 da Sheng eyaletteki bütün topluluklara, herkesin âdil muamele görmesini temin edecek yeni bir anayasa hazırlamak üzere Urumçi'ye delegeler göndermelerini istediği zaman niyeti iyi miydi yoksa kötü müydü? Bu dâvet reddedilmemesi icap eden bir dâvetti, aksi takdirde Sheng: «Ne yapayım, ben size hürriyet teklif ettim ama siz gelip onu almadınız» diyebilirdi.

Onun üzerine aralarında Yunus Hacı'nın da bulunduğu üç bin kadar delege bildirilen tarihte Urumçi'ye gelip Reis Sheng'in hesabına muhteşem bir şekilde ağırlandılar. Müza-

kerelerin başında, Sheng, müzakerelerin bir sulh havası içinde devamını temin gayesiyle her delegeden kendisini seçen topluluğa bir mektup yazıp bütün silâhlarını derhal hükûmete teslim etmelerini bildirmelerini istedi.

Kaç delegenin Sheng'in isteğini yerine getirdiğini bilmiyoruz ama her halde Kazaklardan çok azı bunu yapmıştır. Zaten böyle bir teklifi yazan olduysa bile neticede silâh teslim eden çıkmamıştır. Her ne olduysa olmuş, bir dahaki Nisana kadar üç bin delege yine Urumçi'de kalmışlar, yeni anayasanın maddelerini daha mütalâaya bile başlamamışlardı. Nihayet 1940 Nisanında Sheng üç bin delegeden, Yunus Hacı da dahil olan sekizini tevkif etti. Nihayet delegelere 1940-41 kışında evlerine dönme müsaadesi verildi, fakat aralarında bu on sekiz delege yoktu.. Onları bir daha gören de olmadı.

Kardeşi tevkif edildiği sırada Urumçi'de okula devam etmekte olan Hamza, Yunus Hacı'nın öldürüldüğüne iyice kanaat getirir getirmez kimseye haber vermeden başşehirden ayrıldı ve Kızıl Uzun'a doğru yola koyuldu. Artık on dokuz yaşına gelmişti. Sheng'in gizli polis teşkilâtı ondan şüphelendiği takdirde hemen öldürülecek yaştaydı. Ama Hamza okulda fikirlerini açıkça söylemekten çekinmekle akıllılık etmişti. Komünistlerin kontrolunda bir okula devam ediyor olmasının ve ona göre siyasî terbiye almış bulunmasının faydası dokunmuştu. Yunus Hacı'nın kardeşi olduğu halde onu bu sebepten tevkif etmediler, o da salimen eve döndü.

Hamza doğrudan doğruya Kızıl Uzun'a gitmeden İsmail Hacı'nın tavsiyesini dinlemek üzere önce ona uğradı. İhtiyar adam hâlâ oradaydı. Zayıflamış, Sheng'in engizisyoncularından çektiği ıstıraplar sonunda hastalanmıştı. Hamza'ya Urumçi'deki gibi beyaz kutuların bulunduğu Manass'tan uzak durmasını tavsiye etti. Bu beyaz kutulara hafiyeler şüphelendikleri şahısların isimlerini yazıp atıyor, şüphenin doğru olup olmadığı tahkik edilmeden adam tevkif ediliyordu.

Bir müddet sonra, hiç beklenmediği halde Ali Bey Manass'a dönüverdi. Hamza ona haber gönderip mümkünse konuşmak istediğini söyledi. Haberi götüren arkadaşı dönüşünde ondan biraz şüphelendiğini hissettirdi.

«Manass'a kasap Sheng'in hesabına bir Binbaşı olarak dönmüş. Kitai onu herhalde kendi tarafına çekti. Onların hesabına çalışıyor olmalı. Ama eğer onların fikirlerini kabul etmek veya müthiş işkenceye maruz kalmak şartlariyle karşılaştıysa onu kim suçlu bulabilir?»

Hamza nefretle: «Bu hakiki iman sahiplerinin inanmaması gereken bir pazar yeri dedikodusundan ibarettir» dedi. «Sheng'in adamları onu bir eve kapayıp işkence ettikleri, Al-

laha değil de pencerenin altına saklanan bir haine içinden geçenleri söylesin diye dualarını bile yarıda bıraktırdıkları zaman ben Urumçi'de değil miydim?»

Arkadaşı şüphe ile «O zaman sen de bir Kitai okulunda okumuyor muydun?» diye sordu. «Belki sana da Kitai lisanı ile beraber Kitai düsturlarını da öğrettiler.»

Hamza sözünü kesti: «Belki ağabeyim Yunus Hacı da, Kitai'lerin hesabına çalışıyordu da, o yüzden onu tevkif etmişlerdi.»

Arkadaşı: «Yok» dedi, «ağabeyin hakkında kimsenin içinde şüphe yoktur. Sana gelince sen onun kardeşi değil misin? Ama bu Ali Bey: onun babası Rahim Bey Kitai ile bizim aramızda bir mutavassıt değil miydi? Babaların yerini oğullar almaz mı? Ve bu oğul şimdi başına ne geldiğini bilmediğimiz kardeşini alıp götüren Kasap Sheng'in hizmetinde bulunmuyor mu?»

Hamza «Ağabeyim hakkında söylediklerin doğru» diye tasdik etti. «Ama, Ali Bey Urumçi'de esir tutulmazdan önce, Kızıl Sakallılarla yaptığımız muharebelerde kardeşimin Tümeninde asbaşkan değil miydi? Senden değil onun kendi ağzından niye Manass'a Kasap Sheng'in adamı olarak geldiğini işitmek istiyorum.»

Ama, Hamza, Manass'a tekrar haber göndermenin doğru olmıyacağını biliyordu. Bir müddet sonra Binbaşı'nın kendisi Hamza'ya gelip onu görmesi için haber yolladı. Haberci dâvetin mahiyeti hakkında bir tek kelime söylemediği halde Hamza hemen yola çıktı. Ali Bey'le karşılaştıklarında İslâm dininde âdet olduğu üzere selâmladılar.

Kimsenin kendilerini dinlemediğine iyice kanaat getirdikten sonra —daha o zaman gizli mikrofon oraya gelmemişti— Ali Bey Hamza'ya plânlarından bahsetti. Çok dikkatli davranması gerektiğine bilhassa işaret etti. Urumçi'de tevkif edilerek kaldığı evde tam on sekiz ay zarfında bütün gün ve gecenin mühim bir kısmında kendisine «düsturlar aşılanmıştı.» Vücuduna işkence yapılmamıştı. Tıpkı bugün Kore'de esir aldıkları askerlerimize yaptıkları gibi. On sekiz ay saatlerce, günlerce, haftalarca ders vermişler, makaleler okutmuşlar, komünist politikasının uzun uzun maddelerini ezberletmişler, komünizmin teorik ve pratik kısımları hakkında mütemadiyen sorulara cevap verdirmişler, geçmişteki kusurlarını «itirafa» zorlamışlardı. Bir çok Kazaklardaki gibi muazzam bir hâfızaya ve «ifadesiz» bir yüze sahip olmanın sayesinde Ali Bey kendisine söylenenlerin hepsini yuttuğunu karşısındakilere inandırmıştı.

O sırada Doğu Türkistan'dan binlerce mil mesafede olup

bitenler Sheng'i endişelendirmeğe başlamıştı. 1941 Ekiminde Avrupa'da Sovyet orduları muzaffer Almanların karşısında bozguna uğramıştı. Sheng, Hitler'in günden güne Asya'ya yaklaştığını görüyor ve bütün Sovyet sisteminin çökmek üzere olduğunu zannediyordu.

Çok geçmeden taraf değiştirmeğe karar verdi. Artık bir taraftan yerli ahaliye, diğer taraftan Milli Çin'e karşı yeni bir politika takip edecekti. İlk teşebbüslerinden biri Ali Bey'i çağırtmak oldu. Ali Bey, Beymolla ve Gegen'le daha sonra Yunus Hacı'nın başına gelenleri hatırlıyarak bir daha geri dönmiyeceğini düşünüp yola çıktı. Sırtına bir habersiz kurşun yemeyi beklerken Sheng'in ona doğduğu memleket olan Manass'ta Binbaşılık vazifesi teklif ettiğini işitti. Kulaklarına inanamıyordu. Acaba bu bir tuzak mı idi. Vazifesinin ne olacağını sordu. Yerli ahaliye rejimi sevdirmeğe çalışacaktı. Ali Bey bunun imkânsız bir iş olduğunu biliyordu ama bu sefer Urumçi'de evde hapis kalıp boyuna düştur telkin edilmekten daha iyi bir hayata kavuşacaktı. O zaman Sheng'e karşı bir teşkilât kurmak imkânı da hasıl olacaktı. Bunları düşünerek razı oldu.

Sheng'in Çin Milliyetçileriyle anlaşmak için gayretleri boşa çıkmadı. Halbuki daha önce yedi sene onları bastırmak için uğraşmıştı. Eyaletin Çin'le tekrar birleşmesini kutlamak maksadiyle hazırlanan şenliklere Madam Çan Kay Şek bile Urumçi'ye gelmek suretiyle katıldı. Hakikaten o zaman Sinkiang Eyaletinde komünizm tamamen mağlûp vaziyetteydi. Sovyet tesiri de o nisbette gerilemişti.

Sheng'e Manass'ın Binbaşısı olarak zahiren hizmet ettiği iki sene zarfında Ali Bey gizlice Kazak mili hareketini hazırlamak, milliyetine bakmadan Türkmen, Moğol ve diğer topluluklardan dost edinmek için elinden geleni yapıyordu. Onun ve diğer topluluklardaki liderlerin gayesi siyasî kooperasyon yoluyla Doğu Türkistan'ın istiklâlini kazanmaktı. Çinliler bile yerli hükûmetlerin idaresini benimsedikleri takdirde bunun dışında bırakılmıyorlardı. Diğer taraftan Altaylarda Osman Batur, komünist veya Milliyetçi Çinli demeden hepsiyle çarpışarak silâh kuvvetiyle hürriyete doğru hızla yol alıyordu. Hamza vasıtasiyle de Ali Bey'le devamlı temastaydı.

Diğer taraftan Sovyet hükûmeti, Hitler tehlikesine rağmen Kazak'ları, Türkmen'leri, Moğol'ları Çinlilere ve Çinlileri de mahallî ahaliye karşı tahrik etmeğe zemin ve zaman bulabiliyordu. Kazak'ların çoğu önce Rus siyasetinin bu durumu karşısında ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Senelerce Çinlilere karşı giriştikleri millî hareketlerinde, Çinli Sheng'in

boyunlarına takmak istediği komünist halkası da dahil Rusların yardımına güveniyorlardı. Rus ajanları Ruslara dost gözüyle bakmalarını onlara bilhassa telkin etmişlerdi. Kazak'lar diğer bütün mahallî kavimler gibi, yollardan geçen Rus arabacıları ve yollara bakan mühendislerle gayet iyi dosttular. Çinli Kızıl Sakallılara karşı muhtelif şehirlerde kurulmuş Rus garnizonlarını bilhassa tercih ediyorlardı. Rus garnizonları 1943 de oralardan kalkınca ahali yine Kızıl Sakal tehlikesine maruz kalacaklarından endişelenmeğe başlamıştı. Rusların niyetleri komünist boyunduruğunu onların omuzlarına kolayca geçirmekti. Bunu ve komünizmle Kızıl Sakallığın hep ayni şeyler olduğunu anlamaları için üç sene geçti.

Böylece 1943 de Sheng'in halefi Wu Chung-hsin, Chungking'den geldiği zaman, daha iyi bir muamele ve reform vaitlerinde bulunduğu halde Kazaklar onu soğuk karşıladılar. Wu Chung-hsin önce Kazak'lara, Türkmen'lere, Moğollara ve Uzbek'lere kendi seçtikleri memurların idaresinde mahallî istiklâl vereceğini bildirdi. Hamza onun beyanatını ciddiye alanlar arasındaydı. Ümit ve heyecan içinde hemen vazife istedi. Hamza'dan başka Kazaklar da Doğu Türkistan'a sulh içinde zamanla istiklâl kazandırmak için Başkan Wu'nun tarafını tuttular.

Urumçi'de bu işler olurken Osman hâlâ savaşa devam ediyordu. Halkı Kızıl Sakallılardan kurtarmak için gösterdiği kahramanlıklar ona Batur adını kazandırdı. Onun gayretleri sayesinde Altaylar Çinlilerden hemen hemen temizlenmişti. 1943 Haziranının 22 sinde Altay'lardaki Kazak'larla beraber Moğollar Osman'ı kendi Han'ları ilân ettiler. Böylece Osman, Büyük Cengiz Han'ın meşru halefi ilân edilmiş ve Baku Batur'un onun Allah tarafından seçilmiş, milletini hürriyete ulaştıracak bir kimse olduğu hakkındaki kehaneti gerçekleştirmiş oldu.

Osman Batur, Han rütbesini Rusya, Moğolistan ve Urumçi'den gelen yolların kavşak noktası olan Bulgun'da yapılan hususi bir merasimle kabul etti.

Merasimde Moğolları temsilen Dış Moğolistan Komünist Cumhuriyeti Başkanı Mareşal Choi Balsan, Rusya'yı temsilen de Kazakistan'dan Kassin ve Sultan adında iki Kazak reisi bulunuyordu. Bu dört lider uzun müddet istişarelerde bulunup yemekler yendikten sonra oyunlara geçildi. Güreşler yapıldı, at yarışları oldu, danslar gösterildi. Oyunlardan sonra yine bir ziyafet verildi ve ertesi günü Choi Balsan, Kassin ve Sultan yerlerine döndüler. Kassin ve Sultan'ın dönüşlerinden az sonra Sovyet Kazakistan'ında Berla'nın gizli polisi onları tevkif etti. Birkaç ay sonra Kassin öldürüldü, Sultan serbest bırakıldı.

YEDİNCİ BÖLÜM

AÇILAN GÖZLER

OSMAN BATUR'un Rus hafiyelerini geri püskürtmesine Sovyet hükûmeti hemen müdahale etmedi, Alman'larla olan meşguliyetleri ona karşı kuvvet sevketmelerine mâni oluyordu. Böylece Ruslar dikkatlerini eyaletin başka bölgelerine çevirdiler. Bir kere daha Çin eyalet hükûmetine karşı halkı ayaklandırmaya giriştiler. Başkan Wu'nun muhtariyet vaitleri yerine gelmediğinden bu işi yapmaları zor olmıyacaktı. Ve nitekim bir müddet sonra bütün Doğu Türkistan, Kasap Sheng'in zamanında olduğu gibi huzursuzluk içinde kaynaşmağa başladı.

Ateşin dumanından 1944 Kasımında alevler yükseldiği görüldü. Kulca bölgesindeki Kazak'lar birden ayaklandılar. Kulca, Urumçi ile Sovyet Kazakistanı Cumhuriyetinin başşehri Alma Ata arasındaki yol üzerinde Sovyet hududundan takribî elli mil uzaklıktadır. Kazak'ların çoğu orada oturuyorlardı. Kendilerini Çin'den kurtarmak için yardım vaad eden Rus ajanlarının teklifleri onlara pek cazip gelmişti. Kulca oldukça kalabalık bir bölgedir, nüfusu 160.000 civarındadır. Kulca bölgesine ayni zamanda İli adını da verirler. İli birçok kongrelerin yapıldığı müsait bir mahaldir. Umumiyetle İli'deki istişareler meselâ Eyalet Reisi Sheng'in 1934 de eyaletin idaresini Rusların eline verdiği zamanki gibi Çin Eyalet Hükûmeti ile Rus merkezi hükûmeti arasında yapılır. Ama mühim ve beklenilmiyen neticeler doğuran bir İli anlaşması vardır. Bu anlaşma Çin hükûmeti ile Doğu Türkistan'ın mahallî toplulukları arasında, 1944 Kasımında doğrudan doğruya Rusların tahriki ile çıkan isyanın bir neticesi olarak yapılmıştır.

İsyanın başı olan Ali Han Türe, Rusların yardımiyle

yirmi beş bin kişilik bir kuvvet toplamağa muvaffak olmuştu. Ali Han'ın kendisi Kazak olmadığı halde bu âsilerin çoğu Kazak'tı. Moskova'nın teşvikiyle Ali Han Kulca bölgesiyle Altaylarla Kulca arasındaki Tarbagatay bölgesinin istiklâlini ilân ettiğini bildirdi. Her taraftaki Kazak liderlerine, Osman Batur'a, Manass'taki Ali Bey'e, hattâ Gezkul'daki Hüseyin Taci'ye haberler gönderip onları kendi yolunda yürümeğe dâvet etti.

Bir kaç ay içinde bütün Doğu Türkistan, Tien Şan Dağlarının kuzeyi ayaklanmıştı. Çinliler surla çevrili şehirlerde bile zor tutunur hale gelmişlerdi. Osman Batur zaten Altay'ın bağımsızlığını ilân etmişti. Ama Kulca isyanı çok daha mühim bir mesele olan bütün Doğu Türkistan'ı bağımsızlaştırma ümidini ortaya çıkarıyordu.

Ali Bey, Ali Han Türe'nin tekliflerini aldıktan sonra bir müddet bekledi. Osman Batur'un fikrini alıp Avrupa'da harbin bitişini takip eden ikinci haftada, 1944 Mayısının 19 unda o da isyan bayrağını çekti. Hamza derhal Çin makamlarındaki vazifesini bırakıp ona katıldı. Ali Bey ileride yapılacak işleri konuşmak üzere onu Ali Han Türe'ye gönderdi.

Bundan sonra dikkati çekmek gerekir: Sovyet hükûmeti Ali Han Türe'ye yardım eder ve Kazak'ları Çin hükûmetine karşı ayaklanmaya sevkederken, bir taraftan da bizzat Çan Kay Şek'le 1945 Ağustosunda Çin - Sovyet Paktını müzakere ediyordu. Müzakereler esnasında Sovyet delegeleri Sinkiang eyaletinin Çin'in bir parçası olduğunu kabul etmişlerdi.

Hamza'nın Ali Han Türe ile konuşup Manass'a dönüşünden hemen sonra Çin - Sovyet Paktının imzalanmasından beş hafta evvel, Çinlilere karşı girişilen katliâm başladı. Tarih 3 Temmuz 1945 di. Bir kaç hafta içinde Kulca, Tarbagatay ve Manass üçgeni dahilinde bir tek Kitai sağ kalmadı. Çinli askerler, siviller, çiftçiler, memurlar, tüccarlar, sanatkârlar, kadın, erkek ve çocukların hepsi öldürüldü. Kurtulabilen pek nadirdi.

Manass şehri Çin kuvvetlerinin elindeydi ve Kazaklar Ali Bey, Hamza da dahil nehrin batı kıyısında idiler. Hakikatte Çin garnizonu hariç şehir hemen hemen boştu. Çinlilerin mukabil hareketlerinden korunmak için Müslüman ahalinin çoğu kaçmıştı. Kazak âsileri büyük Manass köprüsünü zorlayıp şehri zaptetmek kuvvetini kendilerinde bulamıyorlardı. Hakikatte Çinlilerin köprüyü geçip kendilerine hücum edeceklerinden korkuyorlardı. Aynı şekilde Çinliler de köprüyü geçmeğe cesaret edemiyorlar, Kazakların kendilerine hücum edeceklerinden korkuyorlardı.

O sırada kendini cellâtların cellâdı tayin eden Kali, Manas'ta bulunuyordu. Çin polis kuvvetlerinin emrinde çalıştığı için Kali'ye arabasının alabileceği miktarın çok üstünde Rus petrol fıçılariyle doldurup Manass şehrindeki Çin garnizonunun levazımını tamamlamak emri verildi.

Kali, Çinli kumandanın Kazakların köprüyü geçeceklerinden korktuğunu işitince ona gidip köprüyü yakma teklifinde bulundu, taştan yapılmış köprü payandalarını değilse de tahtaları yakabilirdi. Yalnız kumandanın askerlere o hazırlık yaparken ateş etmemeleri emrini vermesi lâzımdı. Kumandan bir Kazak'ın böyle bir teklifte bulunuşuna çok memnun olmuş, askerlere ateş etmemeleri emri verilince de Kali arabasını köprüden geçirip nehrin Kazakların bulunduğu tarafına geçmişti. Kazaklar onun yalnız olduğunu ve arabasının askerle değil de petrol silindirleriyle dolu bulunduğunu görünce geçmesine müsaade ettiler. Ateşi de kestiler.

Kali köprüyü geçer geçmez arabasını durdurup aşağıya indi ve köprüdeki Kazak kumandanını görmek istediğini söyledi.

«Eğer istiyorsanız Allahın ve bu petrol fıçılarının yardımiyle köprüyü yakarım. Böylece Çinliler köprüyü geçemezler. Kazak orduları selâmete kavuşur, ben de onların nazarında kıymet kazanmış olurum» dedi.

Köprünün Kazak kumandanı buna razı olunca Kali tekrar arabasına binip köprüye doğru sürdü ve köprünün Çin tarafına doğru gitmeğe başladı. Bir kaç metrede bir duruyor, fıçının birini açıyor ve içindeki elli galon petrolü köprünün tahtaları üstüne akıtıyordu. Çin bölümüne gelince birisi hariç bütün fıçılar boşalmıştı. Bu sonuncuyu Kali paçavraları ıslatmak için kullandı. Kibritle yaktığı paçavraları da köprünün üstüne fırlattı. Gerisini rüzgâr tamamladı. Her iki taraf memnun, Kali gururundan mestolmuştu.

1945 Eylülünde Osman Batur Kulca'daki gibi yapıp Altay'larda «temizliğe» girişti. Ama buradaki ameliye daha küçük çaptaydı, zira oradaki Çinlilerin çoğu Kızıl Sakallılara karşı girişilen mücadelede zaten sürülüp atılmışlardı.

Hamza'nın Ali Han Türe ile yaptığı kısa müzakereler Çinlileri imha etme tarihini tesbitten başka neticeler de verdi. Ali Han Türe ona açıkça Rusların kendisine yardım ettiğini ve bunu duymakla Hamza'nın muhakkak memnun olacağına inandığını söyledi. Hamza onun gözünü açmadı, zaten hem kendisi, hem Ali Bey, hattâ Osman Batur, Doğu Türkistandaki yerli ahaliden müteşekkil hür, demokrat ve birleşik bir cumhuriyet kurmak istiyorlardı. Bu plâna Çinlilerden ayrıl-

ma olduğu kadar Ruslardan da uzaklaşma dahildi. Kazak liderleri her iki devleti de müdahale edemiyecek halde bırakan Cihan Savaşına güveniyorlardı. Ama, Ali Han Türe sırf Ruslar kendisine böyle emretti diye isyan çıkarmış olsaydı, Ruslar, Hitler'in hücumuna uğrayınca Sheng'in zamanında ellerinden çıkan eyaletin idaresine tekrar hâkim olabilecek kuvvette oldukları zehabına kapılabilirlerdi. O takdirde Doğu Türkistan'ın istiklâlini elde etmek fırsatları pek parlak görünmüyordu.

Çinlilerin Temmuz katliâmı ile temizlendikleri haberi her tarafa ulaştı. Bu, istiklâl yolunda atılmış kararlı bir adıma işaretti. Her şehir arka arkaya kurtuluş madalyasını hazırlamıştı. Bu madalyalar kurulacak olan Doğu Türkistan Cumhuriyetinin beş yıldızı ve hilâli ile süslenmişti. Ali Han, Ali Bey'e hususî bir madalya takdim etmiş, o da bu iltifata derhal karşılık vermişti. Manass, Tanbagatay ve diğer şehirler Ali Bey'e, Hamza'ya ve Ali Han Türe'ye bu çeşit nişanlar dağıtmışlardı.

Eylülde Osman Batur, Altay'lardaki temizliğe devam ederken Hamza çok mühim bir müzakereye katıldı: mesele Çinlilerin Doğu Türkistan'ın diğer kısımlarından nasıl çıkarılabileceği idi. Dört günlük çalışmalardan sonra delegeler harekete geçme vaktinin daha erişmediği kanaatine vardılar. Çinlilere hücumu geriye bırakan kararda başka bir karar daha alınmıştı: Osman Batur bütün Kazak kuvvetlerinin başkumandanı olmağa dâvet edilmeliydi. Osman Batur'un iki misli, yirmi beş bin kişilik bir kuvvete sahip olan Ali Han Türe'nin bu hususta ne düşündüğünü bilmiyoruz ama kararı o da kabul etmişti. Bir müddet sonra bu iki adam, yeni hürriyetlerini kazanmış bölgelerin ve Altay'ların emniyeti bakımından, Kazak kuvvetleri hücuma geçinceye kadar kuvvetlerini nasıl idare edeceklerini konuşmak üzere bir araya geldiler.

Daha ilk görüşte birbirlerini sevmemişlerdi. Osman Batur tam bir vatan sever, son derece dindar bir insandı. Kendisine Çinlileri memleketten çıkarmak gibi ilâhî bir vazife verildiğine inanıyordu. Ali Han Türe ne bir Kazaktı ne de dünyada kendisinin yükselmesinden başka bir şey arzu ediyordu. Çinlilerin tarafını tutmakla yükselme imkânının olmadığını görüp Rusların omuzlarına dayanarak Sinkiang eyaletinin başkanı veya hiç değilse asbaşkanı seçilmeğe çalışıyordu. Osman Batur, Bulgun'da Kassin'in ona söylediklerinden sonra Rus harekâtından kuşkulanmağa başlamıştı. Ama yine de Çinlilere karşı giriştiği mücadelede Rusların faydası dokunabileceğini zannediyordu. İşte bu yüzden Osman'la Ali Han Türe arasındaki müşterek taraf çok azdı.

Nasılsa, hemen alınacak askerî tedbirler mevzuunda anlaştılar. Meydan muharebesinden kaçınacaklar, düşmana rastladıkları her yer ve zamanda hücum edecekler ve Çinlileri üç hür bölgenin dışında tutmak için ellerinden geleni yapacaklardı.

Herkesi şaşırtan bir hâdise de Çinlilerin katliâmlar dolayısiyle öc almağa çalışacakları yerde Doğu Türkistan'lıları İli'de bir konferansa dâvet etmeleri oldu. Diğer bütün mahallî kavimler hemen delege göndermeğe karar verdikleri için Kazak liderleri de bunu kabul etmekten başka çare bulamadılar. Çinlilerle 1946 Ocak ayının 2 sinde muvakkat bir anlaşmaya varıldı. Ama bunun Çin merkezî hükûmetinin tasdikinden geçmesi icap ettiği için on bir maddelik İli anlaşmasının resmen imzalanması Haziranın 6 sına rastladı. Bununla, mahallî kavimler birden kendilerini kâğıt üzerinde bile olsa kendi mahallî işlerinden mes'ul buldular. Eyalet başkanı yine Çinli olacaktı ama vekillerin ve milletvekillerinin on sekizi mahallî topluluklardan, on ikisi Çinlilerden seçilecekti. Bir de muhtelif kavimlerin gönderdiği delegelerle bir Eyalet Meclisi toplanacaktı. Zamanla bütün bunlar oldu. Yeni Eyalet Anayasasiyle beraber yeni bir Çinli başkan geldi. Bu General Chang Chih-shung'tu. Halka altı alaydan müteşekkil mahallî bir «ordu» kurma hakkı da verildi.

Vaziyet inanılmıyacak derecede düzelmişti, zaten inanmak ta doğru değildi. Ağustosun 16 sında hudut şehri olan Korgos'tan dört Sovyet subayı resmen sınırı geçip Kulca'da Alî Han Türe'ye, evinde bir nezaket ziyaretinde bulundular. Ziyaretlerinin sonunda onu kendileriyle beraber Korgos'ta öğle yemeğine dâvet ettiler. Alî Han Türe kabul edip subaylarla beraber arabasına binip gitti. Bir daha da dönmedi.

Çin İmparatorluğunun bir parçasını teşkil eden Doğu Türkistan ahalisinin yüzde doksanı Türk lisanı ile konuşur, tıpkı Akdeniz kıyılarındaki halkın Latin menşeli lisanla konuştukları gibi. Birleşik Sovyet Hükûmetinin bir parçası olan Batı Türkistan'daki halkın tahminen yüzde doksanı yine Türkî menşelidir. Ama Kazaklar Alî Han Türe'nin Sovyet idaresi altındaki Türkî'leri istiklâle kavuşturmayı katiyen düşünmediğini söylüyorlar. O sadece Çin idaresi altındakileri hürriyete kavuşturmaya çalışıyor ve bunu da bizzat Sovyet hükûmetinin tavsiye ve yardımiyle yapıyordu. Fakat onun muvaffakıyetleri Doğu Türkistan'dakileri, Türkmen, Moğol, Uzbek ve Kazakları Sovyet hükûmetinin zararına istiklâllerini kazandırmağa doğru götürüyordu.

Alî Han Türe, Çinlilerle Türkmenler arasında imzalanan İli Anlaşmasından iki buçuk ay sonra kaçırılmıştı. Hemen

hemen iki hafta sonra da Rus ve Moğol birlikleri Altay'ları işgal ettiler. Moğollar için makul bir sebep vardı: Altay bölgesi Moğolların Çin'den tamamen ayrıldıkları 1922 yılına kadar Dış Mogolistan'ın bir parçası idi. Moğolların çoğu hâlâ orada ve Sinkiang'ın diğer bölgelerinde oturmaktaydılar. Ama Sovyet hükûmeti, Altay'ların istilâsı başlamazdan bir sene evvel imzalanan 1945, Ağustos Çin - Sovyet Paktı müzakereleri sonunda bu eyaletin Çin'in bir parçası olduğunu memnuniyetle tasdik etmişti. Halbuki daha sonra Moskova'nın Sinkiang hudut çizgisi için başka tasavvurları olduğu anlaşıldı.

Rus ve Moğol birliklerinin Altay'lara gelişinden evvel her gün müsaade almadan beş yüz kadar Rus arabası hududu geçiyor ve volfram alıp gidiyordu. Civarda sürülerini otlatan mahallî Kazak halkı bir sabah arabaların işçi yerine asker boşalttığını gördüler. Kazaklar derhal çadırlarını toplayıp güneye doğru harekete geçtiler, bir taraftan da Osman Batur'a istilâyı haber vermek için derhal adamlar gönderdiler.

1946 Eylülünün 7 sinde Altay'ların istilâsı ve Ali Han Türe'nin kaçırılması bütün Kazak liderlerinin, hakikatte bütün Türkistan'ın Sovyet emelleri mevzuunda gözlerini açtı. Neticede tarihte ilk defa olarak Kazaklarla diğer yerli ahalî Sovyet hükûmetinin ve Choi Balsan'ın kukla devleti Dış Moğolistan'ın entrikalarına karşı Çin'in müttefiki olarak muharebeye giriştiler. Artık Kazaklar Çin askerlerinin Manass nehrini geçmelerine ses çıkarmıyorlardı. Her iki taraf ta yanan köprüyü hemen tamire giriştiler.

Böylece Kazak hikâyesinin ikinci safhası başlamış oluyordu. Kazaklar Çinlilerle savaşı bırakıp asıl düşmanlarının komünizm olduğunu anlamışlardı. İster Çin, ister Rus komünisti olsun hepsi birdi. Artık 1946 dan itibaren onların, yaşayış tarzlarını müdafaa için önce kuzeyden ve batıdan daha sonra da komünizmin Çin'e yayıldıkça doğudan gelen hücumlara karşı koymağa çalıştıklarını görüyoruz. Kazakların harp silâhları çok iptidaî, komünistlerinki çok mükemmel olduğu halde Kazaklar mücadeleden vazgeçmediler.

Osman, sevgili Altayını Sovyet - Moğol istilâsından korumak içiçn hemen kuzeye hareket etti. Ama Sheng'in Kızıl Sakallılarına karşı muvaffakıyetle savaşmış olan Osman'ın çeteleri bu yeni düşmanı çok farklı bir vaziyette buldular. Onlara rastladıkları yerde hücum ediyorlar, fakat takip etmekten daima kaçınıyorlardı. Zira düşmanlar kendilerinden çok daha kuvvetliydiler. Bu vaziyet bir sene kadar devam etti. Beyhude yere yapılan mukabil hücumlardan bıkan Ruslar Moğolistan'la Osman'ın sağ cenahı arasında bir yol inşa

ettiler. Böylece Osman'ın Manass ve Urumçi'deki dostlariyle münasebetini kesmeğe çalışıyorlardı. Bulundukları yer olan Baitik Bogdo'yu Altayları boşaltıkları gibi boşaltmaktan başka çare yoktu. Böylece Kazak göçebeleri bir kere daha sürülerini güneye sürüp bu sefer asıl Tien Şan silsilesine gittiler. Osman karargâhını Kızıl Çala Bel denen yerde kurdu.

Bütün bu hâdiseler olurken Kulca ve Tanbagatay bölgelerindeki Kazakların hepsi yerlerinde kalmışlardı. Gidenler çok azdı. Hür Kazaklar hâlâ Tien Şan Dağlarının kuzey eteklerini ellerinde tutuyorlar ve Osman Batur'la Kızıl Çala Beldeki karargâhında serbestçe haberleşebiliyorlardı. Ama artık Altaylar bütünü ile onların değildi. Manass nehrinin doğusu hariç Tien Şan'ın kuzey eteklerindeki tepelerden dışarıya çıkamıyorlardı. Kazakların pek çoğunun yerleşme sahası bu bölgede olduğundan buranın kaybı ciddî bir mesele olacaktı.

Hayat sahalarının gittikçe daralmasına rağmen bütün hür Kazaklar hâlâ iyimserdiler. Buna sebep belki de Nanking'den, nihayet Kazak birliklerinin Çin nizamî ordusuna katılma müsaadesinin gelmesi idi. Kazak mümessiller heyeti, Osman Batur'un emrine verilmişti. O da derhal Hamza'ya haber yollayıp kendisine katılmasını istedi. Hamza artık yirmi beş yaşında olmasına rağmen Çin nizamî ordusunda Albay rütbesine yükselmişti.

Bu şekilde takviye alan Osman Batur Rusları ve Moğolları Baitik Bogdo ve Altaylardan çıkarmak için başka bir hücum yapacak kadar kuvvetlendiğine kanaat getirdi. İlk defa olarak adamlarını kendisi idare etmeyip onları oğlu Şerdirman'ın kumandasına bıraktı. 1947 Aralığının 7 sinde onlar sekiz günlük mesafede bir yere hücum ederlerken Osman yüz kişilik atlı küçük bir müfrezenin Kucheng yakınlarına geldiğini gördü.

Hikâye bir Kazak destanı halini almıştı. Osman Batur o zaman keçe çadırda değil bir evde oturuyordu. Evin etrafı bir metre kadar duvarla çevriliydi ve eve giriş kapısı da ağır demir parmaklıklı bir kapıydı. Osman bir sabah saat dokuza doğru pencereden bakarken silâhlı adamların kapıyı açmağa çalıştıklarını gördü. O ana kadar düşmanın bu kadar yakında olduğunu bilmiyordu. Hakikatte de bu baskıncılar hariç o bölgede düşman bulunmuyordu. Osman çoğu kere böyle hücumlarla karşılaştığı için tüfeğini yakınında tutuyordu. İçeriye girmeğe çalışanlardan ikisi kaçmağa vakit bulamadan kafalarından vurularak öldüler. Diğerlerin hemen dağıldı.

Osman'la beraber evde karısı, altı yaşındaki kızı ve makineli tüfek kullanmasını bilen, tesadüfen o sırada da makineli tüfeği yanında bulunan bir hizmetkâr vardı.

Kurşunlar duvardan geçemezdi. Evdeki büyüklerle küçük kız duvarın üstünden zaman zaman başlarını kaldırarak düşmanın tırmanmağa veya tünel açmağa çalışıp çalışmadığına bakıyorlardı. Müdafilerin başlarını her çıkarışlarında dışardakiler ateş ediyorlardı. Bu ara iki kör atış hizmetkârını yaralayıp küçük kızın ölümüne sebep oldu. Onu toprağa gömmek nasip olmadı. Yaralı hizmetkârı da kapıyı herhangi biri zorladığı takdirde ateş edebileceği bir yere yerleştirdiler. Osman'la karısı da o esnada iki atı, buz ve donmuş kar üzerinde gidebilmelerini temin için çivili nallarla nalladılar.

Artık kâfi derecede karanlık olduğuna kanaat getirince Osman'la karısı hareket edemiyecek derecede yaralı olan hizmetkâra vedâ edip atlarına bindiler.

Bir kaç gün sonra Osman döndüğünde hizmetkârının cesedinin uzandığı kömür haline gelmiş bir harabeden başka şey bulamadı. Ama anlaşılmıyan bir sebepten dolayı düşman devriyesi hâlâ o civardaydı. Osman'ın muhafız askerleri onları takip edip bir çoğunu öldürdüler. Aralarında Moğollar, Rus üniformaları içinde Kazaklar ve Ruslar da vardı.

Kazak liderini öldürme veya belki de kaçırma teşebbüsü böylece muvaffak olamamıştı. Osman Batur'a hücum edildiği gün öldürüldüğü haberinin Urumçi'de çıkmış olması hücum plânlarının oradaki Rus taraftarları tarafından hazırlandığına bir delildi. Havadislerin normal seyri dahilinde haberlerin başşehre gelmesi için günlerin geçmesi gerekirdi. Vaziyet komünist casuslarının bundan gayet iyi haberdar olduklarını gösteriyordu. Ali Bey ayni şeyi Manass civarında da keşfetmişti. Artık hem Osman Batur hem Ali Bey hür Kazak tarafındaki her üç bölgede de bir sürü casus bulunduğuna kanaat getirmişlerdi.

Onun üzerine Kazaklar komünist temayüllü olmalarından şüphe ettikleri herkesi toplayıp kendi çukurunu kendilerine zindan olsun diye elleriyle kazdırdılar. Çukurun içinde kâfi derecede kalınca suçlarını ve suç arkadaşlarını itiraf etmeleri için yukarıya çekiyorlardı. Şüphesiz bu usul ilkel bir cezalandırma tarzıydı. Suçlunun olduğu kadar suçsuzun da ceza görmesi mümkündü. Yalnız Kazakların işkenceleri komünistlerin hem fiziki hem zihni işkenceleri yanında çok daha iyi idi. Zaten komünistler kurbanları ister itiraf etsin, ister etmesin, ister suçlu olsun, ister olmasın, neticede muhakkak öldürürlerdi. Kazaklar ise çukur-zindanlarına koydukları suçluların bir kısmını idam ediyorlar, diğerlerini serbest bırakıyorlardı. Komünist casusları Kazakların yaşayış tarzlarını tehlikeye sokmaktaydılar. Kazaklar pek çok şey öğrenmişlerdi ama bilmedikleri şeyler de çoktu.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET DARBESİ

1948 Nisanında Çin'de Çan Kay Şek'in tekrar Başkumandan seçilişini kutlamak için Nanking'te tertiplenen merasime katılmak üzere Kazakları temsilen Hamza ile Osman Batur'un oğlu Şerdiman seçildiler. Hamza yirmialtısında, Şerdiman ise ondan bir iki yaş büyüktü. Hamza Çinceyi gayet iyi konuşuyor, Şerdiman o kadar konuşamıyordu.

Şenliklerden ayırabildikleri zamanlarda Şerdiman'la Hamza vakitlerinin çoğunu Çin Savunma Vekili General Pai Chung-hsi ile müşavere etmekle geçiriyorlardı. General Pai'nin Çin'deki bütün Müslümanları —bilhassa Çin'li olmayan Kazakları, Türkileri ve Çin Tunganlarını— birleştirip komünizme karşı toplu bir Batı cephesi teşkili hakkında bir planı vardı. Kuzey-batı eyaletlerinden gelen bütün Müslüman delegeleri General Pai'yi kuvvetle destekliyorlar ve halkın tam bir kooperasyonunu arzu ediyorlardı. Fakat az sonra komünistlerle «beraber olmaya» mütemayil bir grubun Başkumandan nezdinde hızla nüfuz kazanmakta olduğunu gördüler. Kuzey-batı eyaletlerinden, bilhassa Sinkiang'tan gelen Müslümanlar kendileri için «beraber olmanın» ne demek olduğunu izaha çalıştılar. Onların durumlarında «beraber olmak» demek Sheng'in gizli polisi; Kızıl Sakal mezalimi; esaret; eyaletin Rus hükûmetine teslimi; böyle bir siyaseti tasvip etmeyecek olan liderlerin kaçırılması; dini işkence; aile hayatının mahvolması demekti.

Gri sakallı bir adam vaziyeti bana bir misal getirerek şöyle izah etmişti:

«Beraber olmak, başka bir kuşun yuvasında, onun yumurtalarının yanında rahat rahat kuluçkaya yatmak istiyen guguk kuşunu andırır. Bir müddet sonra guguk kuşunun yavruları yumurtadan çıkıp büyüyünce, kuvvetleri yetinceye

kadar beraber oldukları öbür kuşun yavrularını yuvadan atarlar, onlar da yere düşüp ölürler. Böylece yavrular öldükleri için huzura kavuşurlar ve yuvanın içinde yine sulh hüküm sürer.»

Hamza'ya göre Nanking'teki istişareler hep siyasi kombinasyonlar hakkında idi, Kazakların anladığı mânada azimkâr bir hareket yoktu. Çin başşehrinde boşuboşuna geçirdikleri iki aydan sonra Şerdiman'la Hamza, Urumçi'ye dönünce liderlerine kendileri için ümit edilecek hiç bir şey olmadığını bildirdiler.

İlk darbe bu iki genç Kazak'ın vatanlarına dönüşlerinden hemen bir hafta sonra vukubuldu. General Sung Hsi-lien Nanking'e çağırıldı ve onun yerine Çin garnizonunun başına General Tao Tzu-yo'nun tayin edildiği emri geldi. Hamza ile Şerdiman bunu Savunma Vekili General Pai'nin siyaset sahasında mücadeleyi kaybettiği şeklinde tefsir ettiler.

Ali Bey, Hamza'ya «Bu Tao'dan ne ümit edebiliriz?» diye sordu. «General Sung'u biliyoruz, o bize silâh vererek halkımızı iyi idare etmişti ve bize itimad ediyordu. Ama bu Tao ne yapacak?»

Hamza sert bir cevap verdi: «Silâhları iade etmemizi emredin öyleyse. Hem de silâhlarımızı komünistlere verelim ki silâhlarımız var diye bize kızmasınlar.»

Ali Bey: «Eğer General isterse, ne cevap vereceğimi biliyorum!» dedi.

General Tao tam Hamza'nın tahmin ettiği gibi hareket etti. Kazakların Çin nizamî ordusuna katılmasını temin eden emrin selefi General Sung tarafından yanlış anlaşıldığım bildirdi. General Tao'ya göre İli Anlaşması mahallî kavimlere kendi mahallî ordularını teşkil etme hakkını veriyordu. Bu mahallî ordunun Çin ordusunun bir kolu olacağı mânasına gelmezdi. Bu durumda silâhların geri verilmesi icap ederdi. Üniformalar da tabiî buna dahildi. Eğer Kazakların bu gibi şeylere ihtiyaçları varsa bunları eyalet hükûmetinden temin etmekteydiler. General Tao komünistlerle kendi aralarındaki ayrılıkların sulh içinde bir karara bağlanacağına işaret etmekle de bu silâhlara hakikatte ihtiyaçları olmadığını belirtmiş oluyordu.

Tao'nun Urumçi'ye muvasalatı sırasında Osman Batur'un Çin ordusuna bağlı Kazak alayları ile Sovyet ve Moğol istilâcılar arasındaki savaş devam ediyordu. Osman Batur hakikatte istilâya karşı harp sahasında General Tao'nun Başkumandanı olduğu Çin hükûmetinin kuvvetlerini idare ediyordu. Diğer taraftan Tao, Kazaklar Çin nizamî kuvvetlerinin

bir kolu değildir, dediği anda Sovyet hükûmeti zengin madeni yatakları bulunan Altay bölgesinden henüz çekilmiş, müteessis gözlerin Çin topraklarındaki Sovyet maden işletme teşebbüslerini anlamaması için sınırı kapatmıştı.

General Tao'nun tavır ve hareketi çok geçmeden Doğu Türkistan'daki bütün mahallî kavimleri ikna etti, neticede birbirlerine daha çok yaklaşmağa başladılar.

1949 Martında artık Kazak ve Türkî hürriyeti için komünist tehlikesi bir kâbus olmaktan çıkmış, hızla yaklaşan bir realite halini almıştı. Onun üzerine Ali Bey bir kere daha, Çin nizamî ordusunun hâlen bir kolu olan Tungan alayları da dahil, Türkistan Müslümanları arasında müşterek bir anti-komünist cephe kurmağa karar verdi. Kumandanları General Ma Cheng-hsiang bu fikri iyi karşıladı ama General Pai, Nanking'te artık gözden düştüğü için çok ihtiyatlı hareket etmeleri icap ettiğini söyledi. Kazakların daha önce şüphelendikleri şeyi o teyid etti. Karargâhı Lanchow'da olan Çin Sulh Direktörü General Chang Nanking'te Başkumandan Çan Kay Şek'e hakikati söylememeleri veya Urumçi'de General Tao'nun otoritesini zayıflatmamaları için sulh istemeyen subayların Lanchow'dan herhangi bir yere gitmelerine müsaade etmiyordu. Böylece Urumçi hem kara hem havadan Çin'in diğer kısımlarından ayrılmış oldu. General Chang ve General Tao'nun «beraber olma» tasavvurlarından farklı fikirlere sahip olanlardan hiçbiri görünmez perdeyi aşmayı ümit bile edemiyordu.

General Tao'nun casusları Kazaklarla Tunganlar arasındaki istişareleri haber alınca General Ma'ya derhal devletin düşmanları ilân edilen Kazak eşkiyaları ile bütün münasebetleri kesme emri verildi.

General Ma, Tao'ya tâbi olduğu için emre itaat etti. Diğer taraftan General Ma'nın hafiyeleri beklenen komünist taarruzunu nasıl püskürteceklerini görüşmek üzere gizlice Ali Bey'in dağlardaki karargâhına geldiler. Orada Türkî mümessiller de vardı. Müzakereler saatlarca devam etti. Aylardan Mart olduğu için toprak karla örtülü olmasına rağmen keçe çadırların içi ılıktı. Ama yine de havada bir sıkıntı vardı. Orada hazır bulunanların herbiri yanındakinin komünist olmasından şüpheleniyor, daha da fenası acaba Urumçi'ye dönüp, komünistler kazandığı takdirde hiç değilse postu kurtarırım ümidiyle harp divanının verdiği kararları açıklar mı diye yanlarındakinden şüphe etmekten kendilerini alamıyorlardı.

Uzun mütalâa ve münakaşalardan sonra müşterek Kazak - Türkî - Tungan harp divanı kuvvetlerinin uzaktan

Lanchow'a ve muhtemel komünist ileri hareket yolunun terkan Tien Şan Dağlarının güney eteklerindeki Karaşehir ve Toksun arasında toplanmasına karar verdi. Tungan'lar için bu zor değildi, zira silâhlı adamlarının çoğu Urumçi'de idi ve oradan da geçit mevcuttu. Türki'ler için de bu iş zor olmıyacaktı, zira ellerinde pek az asker vardı. Fakat, Ali Bey ve idaresindeki Kazak'lar için bu Tien Şan'ın kuzeyindeki ananevi vatanlarını terketmek demekti. Ali Bey ve Hamza zaten 1944 isyanı sırasında Kazaklarla Çinliler arasında Manas muharebesi yapılırken Kızıl Uzun vâdisinden ayrılmışlardı. Fakat dağların kuzey eteklerinde kalmışlar ve geri dönebilmişlerdi. Halbuki şimdi dağların öbür tarafına geçip, tamamen yeni topraklar, sürüleri için yeni otlaklar aramak zorundaydılar. Bu sefer, Allahtan başka onların ne zaman döneceklerini kimse bilemezdi.

Ali Bey daha farkında olmadıkları, fakat başlamak üzere olan bu uzun göçün ilk safhasında takip ettikleri yolun kabaca bir haritasını çizdi. Karlar Nisan ortasında Kazakların geçilmesi imkânsız iki nehir havzası arasındaki setin üstünden iyice yüklü hayvanlarile beraber geçmelerine imkân verecek kadar eriyince göç başladı. Bu set 4500 metre yükseklikte 150 mil kadar devam ediyordu. Doğuya doğru giden yollarının üstünde 6300 metre yüksekliğe ulaşan üç zirve vardı.

Göç yolları üzerinde bulunan Kukubık'a gelmeden önce Ali Bey en mühim Türki liderlerinden İsa Bey'le Muhammed Emin Bugra'nın vaziyetin ümitsizliğini kavrayıp gizlice Urumçi'den kaçtıklarını öğrendi. Her iki adamın da komünistlere karşı müşterek cepheye katılmaları beklendiğinden oradan ayrılmaları mühim bir darbe oldu. Onlarla beraber Urumçi'den dört yüz kadar aile ayrılmıştı. Ellerinde hiç bir silâh yoktu. Çin komünist askerlerinden onbeş kişilik bir devriye ekibi Keşmir hududu yakınlarında karşılarına çıkınca çoğu geri dönmek zorunda kalmışlardı. İsa Bey'le Muhammed Emin geri dönmeyi reddetmişler ve nasılsa aileleriyle beraber hürriyete doğru yollarına devam etmeleri müsaadesine mazhar olmuşlardı. Aylardan yine Nisandı. Deniz seviyesinden 5400 metre yükseklikteki yolun geçtiği Karakurum Dağları taze karlarla kaplıydı. Nasılsa bu dağları aşabildiler amma Muhammed Emin'in kızı soğuktan donüp öldü. Muhammed Emin, karısı ve oğlu önce Keşmir'in başşehri Srinagar'a vardılar. Orada senelerce oturdular, sonra da İstanbul'a hareket ettiler. İsa Bey ise Formoza'ya kadar gitti.

Komünistlere karşı müşterek cephede Türki kooperasyonu ümitleri bu şekilde birden suya düşünce Ali Bey 1949 Ni-

sanının 15 inde başka bir harp divanını toplantıya çağırdı. Bu sefer Cengiz Han'ınki örnek olarak tutulmuş hakiki bir «Hür Altay» divanı idi. Çünkü buna sadece Kazaklar iştirak ediyordu. Hür Altaylılar Ali Bey'i lider olarak seçip onun derhal Kuçeng'deki Osman Batur'u gidip görmesine ve müşterek bir hareket hazırlamasına karar verdiler. Böylece doğudan Urumçi'ye gelen her iki yol da, Sinkiang'a yürümek üzere Kansu'da toplanmakta olan Sekizinci Komünist Yürüyüş Ordusuna kapanmış olacaktı.

Ali Bey 1949 Mayısında Osman Batur'u Kuçeng'deki çadırında ziyarete gitti. Artık General Tao'nun tamamen komünist taraftarı olduğunu gören her iki liderin Kazaklardan başka hiç kimseye güvenemiyecekleri meydanda idi. Böylece Osman Batur'un Kuçeng'den hâlâ yaz otlaklarının bulunduğu Karaşehir - Toksun bölgesine hareket etmesi icap ettiği kanaatına varıldı. Ağır hücumlara maruz kaldıkları takdirde oradan Tien Şan Dağlarının daha içerilerine girip, geçmiş tecrübelerinden istifade ederek, düşmanları onları aramaktan vazgeçinceye kadar orada kalabilirlerdi.

Fakat Osman Batur güney-batıya doğru yola çıkınca yolun General Tao'nun kuvvetleri tarafından kapanmış olduğunu gördü. Sürülerinin mahvolma ihtimalinin çok fazla olduğu açık yerde takip muharebesi yapmaktansa güney doğuya doğru dönüp Barkul'a gitmeğe karar verdi. Barkul 1943 te Rus garnizonunun geri aldığı sur şehri Hami veya Kumul'un kuzeyinde uzanmaktadır. Hami ise Sinkiang'a yürümeğe hazırlanmakta olan Sekizinci Yürüyüş Ordusunun bulunduğu Kansu eyaleti hududundan pek uzak değildir. Barkul komünistlerin gelebilecekleri iki yoldan birine iyice yakındı. Barkul'un etrafındaki dağlar 4500 metreye yaklaşır. Civarda hem yaz hem kış otlakları mevcuttur.

Ali Bey bir hareket yapmadan önce onun liderliğini kabul etmiş otuz Kazak reisini Hür Altay adı altında topladı. Önce esas meseleyi münakaşa ettiler: Komünistlerle harp edersek kazanma ümidimiz var mı? Bu soruya müspet cevap verildi.

İkinci mesele bozguna uğradıkları takdirde takip edecekleri yolu tayin etmekti. Bu durumda Kazak kabilelerinin sürülerini toplayıp Takla Makan Çölünü geçerek Baku Batur'un son muharebe meydanı ve 1936 da Hüseyin Taci ile Sultan Şerif'in iltica edip o zamandanberi rahatça oturdukları bir yer olan Gezkul'a gitmesine karar verdiler. Harp divanındakiler bu uzak noktada komünistlerin tecavüzünden masun bulunacaklarını ve bütün diktatörlükler nasıl sona

erdiyse bu diktatörlük de sona erince anavatanlarına geri dönebileceklerini düşündüler. Bu gibi vaziyetler ataları zamanında çok kere vukubulmuştu. Ama bu sefer öyle olmadı.

* * *

Eylülün ilk günleri yavaş yavaş geçerken Urumçi'de gerginlik gitgide artıyordu. Sekizinci Yürüyüş Ordusu yürüyüşünü neden geciktirmişti? Geldikleri zaman acaba Sheng ve onun Kızıl Sakallıları gibi mi hareket edeceklerdi? Beraberinde Sheng'in Rus terbiyesi görmüş ve Rus kontrolündeki gizli polisini, imzasız ihbar kutularını da getirecekler miydi? Sheng'in zaptetmeğe cüret edemediği şahsi ticaret ve mülke ne yapacaklardı? Siyasete karışanlar yanında karışmayan şahıslara ne olacaktı? Sheng'in zamanında infial uyandıran bayındırlık işlerinde halkı zorla çalıştırmağa bu yeni efendiler de teşebbüs edecekler miydi?

Diğer bir deyişle komünistlerin bizzat gelişinden haylı bir müddet önce Urumçi'deki ahali onlardan kaçınmak ümidini tamamen kaybetmiş bulunuyordu. Hâlâ mukavemet arzusunda olanlar sade dışardaki dağlarda oturan Kazaklardı.

Komünistlerin ilk hareketi hiç beklenmedik bir şekilde oldu. Aniden bütün şehirde ilânlar dağıtılıp herkese ertesi günü Sekizinci Yürüyüş Ordusunu, Rus hava alanına muvasalatında karşılamak üzere ana caddeye gitmesi emredildi. Hususi polis müsaadesi olmayan kimseler sabahleyin saat 10 dan sonra sokaklarda veya evde görüldükleri takdirde hiç sorgu sual edilmeden hemen vurulacaklardı.

O zaman Urumçi'de üç hava alanı vardı. Çin, Amerikan ve Rus. Rus hava alanı şehir kapılarından altı mil kadar uzaklıkta, kuzey-batıda bulunuyordu. Başşehrin normal nüfusu yüz elli bin civarındaydı ve hayatlarından korkanların çoğu şehri terkettikleri halde yüz otuz bin kadarı yine şehirde bulunuyordu. Böylece sabahın erken saatlerinden itibaren ihtiyar, genç, kadın, erkek, hasta, sağ, fakir, zengin herkes hava alanına giden yola döküldü. Eylül ayının başlarıydı ve güneş yükseldikçe tozla dolan hava tahammülfersa bir hale geliyordu. Rüzgâr yoktu, kurtarıcıları karşılamağa hava alanına ilerliyen ahalinin elbiselerine, boğazlarına, ciğerlerine onbinlerce ayağın sürünmesinden hasıl olan toz ağır bir bulut halinde iniyordu.

Ahali hava alanında bütün gün bekledi, fakat Sekizinci Yürüyüş Ordusu gelmedi. En nihayet evlerine dönme izni verilip yorgun ve bitkin geri döndükleri an, ertesi gün de hava alanına gitmeleri için yeni emirler verildi ve yine aynı va-

ziyet vukubuldu. Ama üçüncü gün Sekizinci Yürüyüş Ordusu daha doğrusu bu ordunun ileri karakolu hakikaten geldi. Rus pilotlarının çalıştırdıkları iki yüz kadar Rus tipi Dakota, dört beş bin kadar Çin komünist askerini ve onların tamamen Rus levazımını mekik gibi işliyerek oraya boşalttı. Her uçak inip içindekileri boşalttıkça orada toplanan halk itaatle kurtarıcıları alkışlıyordu. Ölmek istemiyorlarsa bundan başka yapacak bir şey yoktu. Aralarında boyuna sinema fotoğraf makineleri dolaşıyor, böylece sessiz dudaklar, asık suratlar, bayraksız eller hemen tesbit ediliyordu.

Sekizinci Yürüyüş Ordusunun geliş haberi birden etrafa yayıldı. Ali Bey haberi Kukuluk yakınında Kumuş'ta işitince derhal Hamza ve diğer adamları vasıtasiyle Urumçi'deki bazı Kazak liderlerine kendilerini beklediği haberini gönderdi. Bu liderlerden beşinin hikâyemizde rolleri vardır. Bunlar Sâlis ve Cenim Han adlarında iki eyalet hükûmeti üyesi, Âdil adında zengin bir tüccar ve Abdel Kerim adında bir tarihçidir. Beşincinin adı ise yaşlı bir Kazak reisinin karısı olan Kadavan'dır. Bu kadın kocasının otoritesini kabilesi üzerinde kendisi kullandığı ve o ölünce onun yerine geçtiği için herkes bu Kazak reisini «Kadavan'ın Kocası» olarak tanır. Haber gönderilenlerin hepsi onbeş kadardı. Bunlar ailelerini, silâhlı hizmetkârlarını, adamlarını ve komünist arayıcıların gözlerinden kaçırabildikleri mücevherlerini de beraberlerinde getireceklerdi.

Toplantı mahalli dağlar arasında güzel bir mesire yeri olan Pei Yang-Kou idi. Dâvet edilen mülteciler aile aile gelmeye başladılar. Hepsi toplanmış, sade Cemin Han'la Kadavan gelmemişti. Saatlerce sonra en nihayet Cenim Han'la oğlunun kimseye haber vermeden gizlice adamlariyle beraber Barkul'daki Osman Batur'a katıldığı haberi geldi. Bu haberi getiren haberciden hemen sonra Kadavan'ın Urumçi'de kalmağa karar verdiğini söylemek üzere başka bir habercı geldi.

Hamza «Tahmin etmiştim» dedi. «Birinin komünistler lehine bize ihanet ettiğini bilmiyor muyduk? Artık hainin kim olduğu meydana çıktı.»

Orada toplananlar hemen yola çıkıp hiç bir güçlüğe uğramadan Kumuş'a geldiler. Bir kaç gün sonra Ali Bey'e Kadavan'ın hakikaten komünistlerle talihini birleştirdiğini, yalnız kocasını değil bütün kabilesini düşman kampına taşıdığını haber verdiler. Ali Bey ve Osman Batur'un idaresindeki askerlerin sayısını azaltması bakımından bu acı bir darbe idi. Kadavan çarpışmadan boyun eğen yegâne mühim Kazak reisidir.

DOKUZUNCU BÖLÜM

BİÇAT

URUMÇİ'deki hükûmet darbesi tamamlanmazdan evvel Çin komünistleri zaten Sovyet ve Moğol idaresindeki bölgeler hariç eyaletin diğer kısımlarında idare ellerindeymiş gibi hareket ediyorlardı. Gizli teşkilât unsurlarını daha önce kuvvetle çalıştırdıkları eyaletin geri kalan kısmı hiç harpsiz avuçlarının içine giriverdi. Yalnız Kazakların bulunduğu bölge buna dahil değildi. Kazaklar komünistlerle hakiki bir muharebeye girişen yegâne topluluğu teşkil ediyorlardı. Harp etmek icabedince Sekizinci Yürüyüş Ordusunun Kızıl Sakallılar gibi dağlarda bozguna uğradığı hemen meydana çıktı. Kazaklara boyun eğdirme vazifesinin Rus süvari bölüklerine verilmiş olması Sekizinci Yürüyüş Ordusunun sade komünizmin esaslarını telkin etmekle vazifelendirilmiş olduğunu meydana koyar. Bu aynı zamanda Kazakların askeri kabiliyetlerine de bir iltifat teşkil ediyordu. Çinliler edindikleri acı tecrübelerden dağ muharebelerinde şaşırtıcı göçebelerle baş edemiyeceklerini biliyorlardı. Boko Batur, Yunus Hacı, Osman Batur kendi vatanlarının tepelerinde Çin nizamî birlikleriyle muharebe ederken hemen her zaman galip gelmişlerdi. Ancak göçebeler açık sahaya yürüdükleri veya yürümek zorunda kaldıkları zaman yenilmişlerdir.

Komünistler siyaset sahasında tâmiri imkânsız bir hatâ teşkil edeceği için askerî ilerlemeyi durdurma tehlikesini göze alamazlardı. Hür Kazak kuvvetlerini de daha müsait bir vakte kadar kendi haline bırakamazlardı. Sekizinci Yürüyüş Ordusu siyasî seferine bir yandan devam ederken, Kazakların, nerede olursa olsun hemen haklarından gelip, mağlûbiyete uğratmak zorunda olduklarını hissettiler. Onun üzerine az sonra Ruslar daha önceleri Alî Han Türe'ye yardım için toplayıp, sonra da ondan bir fayda elde edemiyeceklerini an-

isyanda geri aldıkları Kazak askerlerini Hür Kazakları temizlemek için kullanmağa karar verdiler. Bir kısmı Sovyet Kazakistanından, gerisi Sinkiang'ın Kulca ve Tarbagatay bölgelerinden toplanmış olan bu askerler artık iyice talim görmüş, iyi teçhiz edilmiş, dağ muharebelerinde tamamen usta, modern silâhlarla mücehhez on-onbeş bin kişilik bir kuvvet teşkil ediyorlardı. Zırhlı arabalara ve tanklara sahiptiler. Tamamını değilse bile çoğunu Rus pilotlarının idare ettiği uçaklarla işbirliği halindeydiler.

Ali Bey'in Kululuk yakınlarındaki kuvvetlerine ilk hücumlar Urumçi'deki hükûmet darbesinden bir ay kadar sonra, 1949 Ekim'inin ilk günlerinde başladı. Ufak gruplar halinde askerlerin yaptıkları hücumların gayesi Hür Kazakları dağlardan çıkarıp açık bir sahaya sürümekti. Muharebe hiç durmadan hücuma hücumla cevap verilerek yedi gün devam etti, her iki taraf ta mühim miktarda zayiat vermişti.

Her iki taraf ta aynı taktikleri kullandığı halde, stratejik hedefleri birbirinden tamamen farklı idi. Komünistler Hür Kazakları dağlardan çıkarmak, Kazaklar da oralarda kalmak istiyorlardı. Ali Bey'in emri yine şu idi: «Öldüresiye vurunuz. Eğer adam ata biniyorsa adama ateş açın, hayvana değil. Esirleri taşıyamayız ama bir askerin silâhları ve giyecekleri, eğer atlı ise atı bizim için kıymetlidir, zira biz bu üç şeyin sıkıntısını çekiyoruz.»

Diğer taraftan, komünistler, öldüresiye vurmuyorlardı. Zira onların gayesi esir almaktı.

Cinsiyeti ne olursa olsun esir alınan kimse sade bir haber kaynağı değil ayni zamanda akrabalarını teslim olmağa zorlamak için kullanılabilecek bir rehine idi. Bu sebepten komünistler yakaladıkları adama önce iyi muamele edip iyi yiyecekler verirler ve temiz yerlerde oturturlardı. Esirin sağladığı fayda azaldıkça içinde bulunduğu konfor da o nisbette azalırdı.

Esir alınmak şüphesiz harbin en fecî şeylerinden biridir. Kazaklar da bunu böyle düşünüyorlardı. Ama komünistlerin rehin yakalamak ve esirleri rehin olarak kullanma siyasetleri onları müthiş hiddetlendiriyordu. Çoğu kere Hür Kazaklar yazılı mesajlar alıyor veya uzaktan kendilerine hitâp eden sesler işitiyorlardı. Bu mesajlarda falanca adamın ailesinin komünistlerin elinde bulunduğu, ismi geçen adamın verilen bir tarihte teslim olmadığı takdirde önce karısının, sonra da birer hafta fasılalarla çocuklarının öldürüleceği bildiriliyordu. Bu sebeple (ses veya mesajın bildirdiğine göre) eğer onların hayatlarını, bilhassa kendisine en yakın olanların haystlarını kurtarmak istiyorsa hiç vakit kaybetmemesi gerekirdi.

Muharebenin başlarında bu taktik ekseriya iyi çalıştı. Ama az sonra Hür Kazaklar akrabalarını kurtarmak için teslim olan adama önce iyi muamele edildiğini, fakat ondan istedikleri veya alabildikleri bütün malûmatı elde ettikten sonra komünistlerin hem onu, hem akrabalarını öldürdüklerini haber aldılar.

Hür Kazaklar nezdinde muharebede başka bir alçakça hareket komünistlerin su kaynaklarını zehirlemeleriydi. Muharebe başlar başlamaz belki de daha önce, komünistler Kazakların oturdukları bölgede bütün bilinen kuyuları, kaynakları, dereleri tesbit etmişler, herbirinin başına ellerinde adam kalmayıncaya kadar asker yerleştirmişlerdi. Daha sonra da göçebelere ve hayvanlarına zarar veremiyecek kadar hızlı akan sular hariç, hepsini zehirlemişlerdi.

1949 Aralık ayı gelince kış mevsimi, düşmanlarından ziyade Ali Bey'in kuvvetlerini karlarla kaplı yüksek yerlerden aşağı attı. Tepelerin aşağı kısımlarında vaziyetleri kötü idi. Kendilerine karşı zırhlı arabalar kullanılabilirdi. Hem komünistler başlıca su kaynaklarını tutmuşlar veya zehirlemişlerdi. Kazaklar ihtiyaçları olan suyu elde etmek için müstahkem mevkilere hücum etmek zorunda kalıyorlardı. Bazılarını zaptetmeğe muvaffak oluyorlarsa da daha çok cephane ve zayiata sebep oluyordu. Artık ya teslim olmak ya da Tien Şan'ı tahliye etmek zamanı gelmişti.

Teslim olmayı hiç akıllarından geçirmiyorlardı. Öbür noktayı hesaba katıyorlar, daha çok ne zaman bu çareye başvurmaları icap ettiğini düşünüyorlardı. Zaten bu meseleyi çok önce karara bağlamışlar ve Karaşehir'e gitmeyi kabul etmişlerdi. Ama Karaşehir şimdi tamamen Sekizinci Yürüyüş Ordusunun idaresindeydi.

Böylece Kazaklar kalpleri kederle dolu güneyde Gezkul'a doğru yola çıktılar. Yolun karla kaplı olması dolayısiyle Manass'a ve çok sevdikleri Kızıl Uzun'a gidemezlerdi. İsteseler bile o yolu takip edemiyeceklerdi. Gezkul'a gitmek için takip etmeğe niyetlendikleri yol ise her ikisi de Sekizinci Yürüyüş Ordusunun elinde bulunan Karaşehir'le Turfan arasındaki yolu katederek geçiyordu.

En nihayet Kazaklar küçük gruplara bölündüler.

Ali Bey'in idaresinde dört yüz kişi vardı. Bu kadar bir kalabalıkla farkına varılmadan belli başlı yollardan geçmek mümkün olmıyacağı için Ali Bey kendisinden önce Boko Batur'un yaptığı gibi, normal yağış miktarının senede üç dört santim olduğu ne insan, ne hayvan için hiç bir yiyecek şeyin bulunmadığı korkunç, Kurak Dağlara doğru yürümeğe karar verdi.

1949 Aralık ayının 21 inde yola çıktılar. Allahtan kış mevsimi olduğu için güneşin ziyaları kuvvetli değildi. Ama yine de güneye doğru ilerledikçe adamlar, kadınlar ve bilhassa çocuklar susamışlar, hayvanlar da aynı şekilde altı gün hiç su içmeden yol almışlardı. Ayaklarının altındaki bitmez tükenmez tuzlar atların toynaklarındaki deriyi çürütmüştü. Bu tuz develerin ayaklarını parçalayıp kanattığı için Kazaklar onlara at derisinden büyük yastıklar bağlamak zorunda kalmışlardı. Tuzun parlaklığı ve tuzlu soğuk rüzgâr hayvanlar kadar kadınların, erkeklerin ve bilhassa çocukların gözlerini yakıyordu. Yüzlerine bezler doladıkları halde dudaklar çatlayıp kurumağa başladı. En nihayet etraflarını bir sis kaplayınca yolu bulamaz hale geldiler.

Kainesh adında bir Kazak, Kurak Dağlarını aşarken başlarından geçenleri bir mektupta şöyle anlatıyor:

«Yolculuğumuz sırasında, en çok susuzluk bize zor geldi. Su yerine insanların idrarlarını, hayvanların kanlarını kullanıyorduk. Susuzluk dolayısiyle develer hariç hayvanlarımızın çoğunu kaybettik.»

Kurak Dağlardan çıktıktan sonra Ying-pan, Boş Şehir'e gelip bir müddet dinlendiler. 1736 da Chien-lung adında bir Çin İmparatoru tarafından garnizon şehri olarak inşa ettirilen bu şehir tamamen boştu. Yakınından geçen bir nehir çok savaşıp Kurak Dağları güçlüklerine karşı koymaktan bitkin hale gelenler için elverişli bir dinlenme yeri idi ve bu Boş Şehir herhangi bir ikamet yerinden milierce uzaklıkta olduğu için bir sürprizle karşılaşmak tehlikesi de azdı.

Ali Bey'le adamları Ying-pan'da dinlenirlerken Emin Ta Molla adında bir Kazakın kendisiyle yalnız görüşmeğe geldiğini haber verdiler. Emin Ta Molla, Ali Bey'i gayet samimî selâmladı, çayını içip, tuzlu ekmeğini de yiyince Ali Bey'e, komünistlerin kendisini, ona iyi muamele edeceklerini ve kendilerine katıldığı takdirde şerefli bir mevkie sahip olacağını vadettiklerini bildirmek üzere gönderdiklerini söyledi.

Emin Ta Molla devam edip: «Hem teklif hiç de reddedilecek gibi değil. Ölmektense yaşamak daha iyi değil mi?» dedi.

Ali Bey, Emin Ta Molla'ya ters bir cevap vermedi. Ona sadece Sheng zamanında komünistlerin Kazaklara yaptıklarını, Rusların, Ali Han Türe'ye ettikleri hainliği, Sekizinci Ordu öncüleri Urumçi'ye geldiği zaman masum halka yaptıkları mezalimi, menfur harp etme usullerini, kuyuları zehirlemekle Allaha, insanlara ve hayvanlara karşı işledikleri günahı hatırlattı.

Emin Ta Molla yavaşça başını sallayıp konuşmadı. Uzun

bir süküttan sonra Ali Bey: «Bu gece istersen bizimle kal, yarın sabah her ikimiz de sükûnetle kendi yolumuza koyulalım.» dedi.

Emin Ta Molla cevap verdi:

«Şeref ve hürriyet Allahtan gelir. Yarın siz nereye giderseniz ben de oraya geleceğim. Allaha karşı komünistlerin tarafında çarpışmak için ben kim oluyorum? Hem zaten geri de dönsem beni vazifemi yapamadan geri döndüğüm için belki de öldürürler.»

O gece bir haberci gelip komünist askerlerinin Ali Bey'in yolunu keseceklerini haber verdi. Bunun üzerine sabahleyin erkenden Ali Bey, adamları ve Emin Ta Molla ile beraber güneye doğru çok yorgun olmalarına rağmen yola çıktılar. Etrafta yine sis vardı. Oraya buraya gitmekten yollarını şaşırıp, asıl yolu bulmak için Tarım nehrini aşmak zorunda kaldılar. Nehir buzlarla kaplı idi ama buz tabakası kalın olmadığı için nehrin iki kanalı arasındaki bir adaya çıktıkları zaman önlerinde suların ve uzakta kıyının bulunduğunu gördüler. Her nasılsa adada ağaç yoktu ama uzun otlar vardı. Ali Bey adamlarına bu otlardan insan taşıyabilecek kadar kalın ipler yapmalarını emretti. Bir yüzücü ipi karşı sahile geçirdi. Orada bağlanacak bir ağaç olmadığı için ipi beline doladı. Böylece Ali Bey, adamları, kadınlar ve çocuklar salimen karşıya geçtiler. Hayvanlara gelince bir adam ata binerek başka bir atı beraberinde sürükledi. Binicisiz atın ilerlediğini gören öbür atlar da onu takip edip karşıya ulaştılar.

Kazaklar, yolları üzerindeki Lap kasabasını geçtikten sonra Tibet'te Kunlun Dağlarının kuzey kolu olan Altın Dağlara yaklaştılar. Artık Takla Makan çölündeki seyahatlerinin sonuna eriştikleri için bu dağlara şevkle tırmandılar. Az sonra Gezkul yakınlarında sürülerini otlatan Hüseyin Taci'nin yanına ulaşacaklardı.

Hüseyin Taci onları gayet iyi karşılayıp, Kazaklarda âdet olduğu üzere, kendisinin evsahibi, onların da misafir olduğunu söyliyerek elindeki her şeyin, develerinin, büyük baş hayvanlarının, atlarının ve koyunlarının emirlerine âmade olduğunu belirtti. Ali Bey, Hamza, Kainesk ve Emin Ta Molla yanlarında para getirdikleri için Hüseyin Taci ve arkadaşı Sultan Şerif'ten doğrudan doğruya para ile hayvan satın aldılar. Parası olmayanlar da para ödemeden aldılar. Kazak âdetince, kış bitip baharda hayvanlar doğurunca aldıklarının bir kısmını iade ettiler.

Bahar yaklaştıkça Ali Bey'le yanındakiler huzursuzlaşmağa başlamışlardı. Hüseyin Taci etraflarındaki tehlikelere gözünü kapamış gibi hareket ediyordu. Tung-huang ve Bin

Buda şehrinden gelen iki adamın söyledikleri onların korkularını teyid etti. Komünistler Tung-huang'a henüz gelmişler. Gezkul'dan iki Kazak'ın orada bulunduğunu işitince derhal onları çağırtmışlar, gayet candan karşılayıp Kazakların yeni rejimden hiçbir şekilde korkmamalarını söylemişlerdi. Komünistler onlara bir ziyafet verdikten sonra çadırlarına dönmelerini ve reislerine Kansu'nun başşehri Lonchow'da bütün kuzey-batı Çin'den gelecek «halk temsilcileri» toplantısına delegeler göndermesi için dâvetiye göndermelerini emretmişlerdi.

Ali Bey derhal Hüseyin Taci'ye gidip bunun bir hiyle olduğunu ve Lanchow'daki toplantıya herhangi bir adam gidecek olursa ya bir daha dönmiyeceğini ya da beraberinde komünist müfrezeleri getirerek Kazakların elindeki bütün hayvanları zaptedeçeklerini söyleyip onu ikaz etti.

Hüseyin Taci, Ali Bey'in dedikleriyle yetinmeyip bir de büyüklerin fikrini sordu. En nihayet Tung-huang'a gidip araştırma yaparak haber getirmek üzere kırk silâhlı atlının gönderilmesine karar verildi.

Bir kaç gün sonra Tung-huang'tan bir haberci gelip, Kırk'ların başının kendisine Hüseyin Taci'ye komünistlerin kendilerini gayet iyi karşıladıklarını söylemesini emrettiğini bildirdi. Haberci Kırk'lara ve Lanchow'daki diğer halk mümessillerine yolu at üzerinde gidemiyecekleri için kamyonlar tahsis edildiğini ilâve etti.

Tung-huang yakınlarındaki geçitlerin de Gezkul'a gelirken komünist müfrezelerin kontrolunda olduğunu görmüştü.

Günler geçip Kırk'lardan bir haber gelmeyince Hüseyin Taci'nin Kazakları arasında endişe artmağa başladı. Daha sonra gönderilen iki casus, tam hareket etmek üzere olan Kırk Kazakla görüştü. Kırk'ların reisi, komünistlerin silâhlarını ellerinden aldıklarını ve Gezkul'a haberci yollayıp silâhlarını teslim etmelerini söylediklerini bildirdi. Bu kırk kişiye ne olduğunu kimse bilmiyor. İçlerinden hiçbiri Gezkul'a dönmediği gibi hiçbirisinden de bir haber işitilmedi.

Gönderilen casuslar vakit kaybetmeden Gezkul'a döndüler, Gördüklerini ve Kırk'ların reisinin kendilerine anlattıklarını söyleyince gidenlerin karıları yüzlerini kanlar akıncaya kadar tırnaklariyle parçaladılar. Hüseyin Taci'nin çadırına koşup intikam alınmasını istediler. O günden sonra Hüseyin Taci'nin adamlarının Altay ve Tien Şan'da, Kukuluk ve Kuçeng'teki diğerleri gibi çarpışmaları icap ettiği hususunda hiç şüpheleri kalmamıştı.

Şimdi artık 1949 Mayısında Tao'nun müfrezelerinin kendisini Karaşehir'e gitmekten alakoydukları Osman Batur'un

oturduğu Barkul'a dönelim. Komünistler Osman Batur'u Kukuluk muharebesini bitirinceye kadar serbest bıraktılar Sonra Çinlilerden meydana gelmiş adamlarının başında bulunan Türki Yolbars ile Kazak ve Beyaz Rusların başında bulunan Cenim Han'ın Osman Batur'la beraber oturdukları sahayı muhasara etmek üzere bir kuvvet gönderdiler.

Osman Batur ve adamları gitgide daha küçük bir sahaya kapanmak zorunda kaldıkları halde gerek asker, gerek psikoloji bakımından dokuz ay komünistlerin hücumlarına dayandılar. Komünistler daha sonra Barkul havzasından bütün çıkış noktalarını kapayarak, Osman Batur'un muharipleriyle karşılaşmadan erişebildikleri her yere «tenvir edici gruplar» gönderdiler. Tenvir edici gruplar bütün yerleşme sahalarındaki uysal halkı aileleri ve hayvanlariyle beraber Kuçeng'teki temerküz kamplarına kadar refakat ettiler. Vaziyet meydana çıkınca her bölgedeki ahali karşı koymağa başladı. Âsiler üzerinde kazanılan «zafer» milli kuvvetlerin büyük bir muvaffakıyeti olarak komünist gazetelerde ilân edildi.

Bu yöndeki imkânları ortadan kaldırınca komünistler Osman Batur'un muharip kuvvetlerini mahvetmek ümidiyle Barkul ovasında büyük bir temizleme hareketine giriştiler. Muvaffak olamayınca Sovyet hükûmetinden top ve tanklarla mücehhez talim görmüş Rus müfrezeleri göndermesini istediler. Bu durumda bile müdafiler iki ay dayandılar. En sonunda bir kısmı Gobi Çölünde kayboldu. Gerisi Osman Batur'la kalıp komünist kordonunu mucize kabilinden aşarak Han Ambal Dağlarına vardılar.

Yolbars Gezkul'a gelince artık Türkistan'ı terkedip, Formoza'ya gitmiş olan Çan Kay Şek'e katılma zamanının geldiğine kanaat getirmişti. Bütün Çin'in komünistlerin elinde olduğunu görüp, Gezkul civarında dört beş binden fazla olmadığı âşikâr olan Kazak muharipleriyle kuzey-batı Çin'de kalmanın aptallık olduğunu söyledi. Ali Bey onun tarafına mütemayildi. Ama Osman Batur ve geride kalanların çoğu kuzey-batı Çin'in diğer kalabalık sahalardan uzak olduğu için komünistlerin kendilerine zarar vermiyeceğini düşünerek kalmayı tercih ettiler.

Ali Bey arkadaşlarını bırakıp gidemezdi. Yolbars kararında kat'i idi. Adamlarının çoğu Beyaz Rus olan Salis, zengin Kazak taciri Âdil, tarihçi Abdel Kerim ve Ali Bey'i teslim olmağa razı etmeğe gelen, fakat kendisi isyana katılan Emin Ta Molla, Yolbars'la beraber gitmeğe karar verdiler.

Osman Batur'un Barkul'dan gelişinden biraz sonra ayrılan bu adamlara Ali Bey selâmet temenni edip, Yolbars'la Başkumandan Çan Kay Şek'e ve General Eisenhower'e şu mealde bir mektup gönderdi: «Eğer yardım alamazsak burada bir sene dayanabiliriz, daha fazla değil.»

ONUNCU BÖLÜM

GEZKUL'DAKİ FELÂKET

OSMAN Batur'un Gezkul'dan ricatı Kazak mücadelesindeki bir başka safhayı kapamış oldu. 1944-45 de muvaffakıyetlerinin başlangıcında Hür Kazaklar ananevi otlaklarının bütününü düşmandan temizlemişlerdi: Altaylar, Tarbagatay ve Kulca, Tien Şan'ın kuzey kısımları ve arasında kalan saha Kazakların eline geçmişti. Daha sonra Sovyet hükûmetinin açıktan açığa müdahalesiyle bir inkiraz silsilesi başlamıştı. Önce Altaylar ellerinden çıkmış, bunu Tarbagatay ve Kulca, Battik Gogdo, Kuçeng, Tien Şan'lar ve Kukuluk takip etmişti. En nihayet Barkul da ellerinden çıkınca Hür Kazaklar anavatanlarından çok uzakta, on üç sene evvel iltica için elverişli bir yer olarak gelip yerleştikleri bir sahaya kapanmak zorunda kalmışlardı. Bu sahanın üç tarafı kuru veya yarı kuru çöller ve bir dağ silsilesi ile çevrilidir. Dördüncü kısmında ise kapıya şiddetle vuran, etraflarındaki esir ahaliye hürriyet aşılamasınlar diye Kazakları bırakıp gidemiyen insafsız ve amansız bir beşer düşmanı vardı.

Takip edilecek siyaset, toplanan Hür Altay veya Hard Divanında karara bağlandı. Siyasetlerinin esas hatları her zamankinin aynıydı: Bulundukları yerde Hür Kazaklar komünistlere karşı dayanabilecekler miydi, dayanamadıkları takdirde nereye gideceklerdi? Ali Bey, Hamza'nın dağlardaki karakollarından edindiği gelişen komünist kuvveti haberlerine dayanarak kış geçer geçmez Gezkul'u terkedip tercihan Dalai Lama'nın iznini alıp, aksi takdirde kuvvet kullanarak adamlarını geçirmek üzere Tibet'i aşıp Hindistan'a gitmek taraftarı idi. Osman Batur'la Cenim Han uzun bir müddet, hiç değilse umumi siyasi vaziyet değişinceye kadar Gezkul'da kalabileceklerini zannediyorlardı. Komünistlerin muhakkak Çinililer tarafından mağlûp edilebileceğine, Kazakların vatanlarına bir gün dönebileceklerine inanıyorlardı.

Ali Bey onlarla hemfikir değildi. Çin ve Rus hükümetinin beraber çalışmaları onu endişelendiriyordu. Bu kooperasyon devam ettiği müddetçe birleşik iki kuvvete karşı koyamıyacaklarını arkadaşlarına bildirdi. Ona göre en iyi çare çok geç kalmadan Yolbars ve arkadaşlarının beş ay evvel yaptıkları gibi komünistlerin erişemiyeceği bir yere gitmekti.

Münakaşa ve müzakereler 1950 nin son üç ayı ile 1951 Ocak ayında fasılasız devam etti. Doğu Türkistan'da Kasım'm 11 i kışın ilk günü sayılır ama umumiyetle kar daha erken yağar ve kar yağmasıyla da muharebe güçleşir. Bu sebeple Kazaklar o sene kışı sessizce çadırlarında oturarak geçirmeğe karar verdiler. Çinliler için de karlı kış günlerinde savaşmak kolay değildi? Ayni şeyin 1950 - 1 yıllarında Komünist Sekizinci Yürüyüş Ordusu için de varit olduğu görülmüştü. Ama yine de Hamza'nın adamları dağlardaki geçitlerde gözcülük yapıyorlardı. 1950 Eylülünde Osman Batur geldikten sonra düşman hücumları yavaş yavaş azaldı ve sınır Kasım, Aralık, Ocak ayları müddetince bir hâdiseye sahne olmadı.

1951 Şubatının 1 inde her taraftan âni bir komünist hücumu başladığı anda Hür Altay henüz toplanmıştı. Toplantı çadırlarındaki reisler birden uzaktan tüfek sesleri ve makineli tüfeklerin kaplan gibi böğürdüklerini işittiler. Çadırın dışında: «Komünistler geliyor! Komünistler geliyor!» diye bağrışıyorlardı. Yanlarında duran silâhlarını kavrayıp çadırdan dışarı fırladılar. Adamlar da hemen atlarına koşup ya harp sahasına katılmak ya da çadırlarının bulunduğu yere ulaşmak için reislerle beraber dörtnala atlarını sürdüler. Kadınlar ve çocuklar emir almadan hemen çadırları sökmüşler veya döneriz ümidiyle olduğu gibi bırakarak atlara koşmuşlardı.

Osman'ın onyedi yaşındaki kızı Az-Apay babasiyle beraber Hür Altay Divanına gelmiş, oğlu Şerdiman ise millerce ötede Han Ambal Dağlarındaki yerleşme sahalarında kalmıştı. Baba ile kızı alarm verilir verilmez dörtnala yola çıktılar. Kız iki yüz metre kadar ötede dik bir geçidi aşarken Osman Batur bir sürü komünist askerinin pusudan fırlayıp onu atından çektiklerini gördü. Komünistler iki yüz kişi civarındaydılar, ama Osman Batur'un tek başına eğerin üstünden makineli tüfeği ile ateş ederek geldiğini görünce kaçıştılar. Kızına yaklaştığı zaman ona bir şey olmadığını gördü, yalnız atı vurulmuştu. Onu yanına alıp dörtnala uzaklaştı. Az sonra göle geldiler. Osman gölün donmuş sathından geçmeğe karar verdi. Ama buz tabakası düz değildi, at düştü, üstündekileri fırlattı. Ayağı da kırılmıştı.

Osman'ın yanında makineli tüfeği, kızının da bir otomatiği vardı. Atı öldürüp, cesedinin yanına, buzun üstüne yatarak yandan gelir ümidiyle saatlerce düşmanı yaklaştırmadılar. Hiçbir gelen olmadı, zira arkadaşları onların nerede olduklarını bilmiyorlardı. Komünistler yaklaştıkça etraflarındaki çember daralıyordu. Osman'ı canlı yakalamak emrini aldıkları için dikkatli ateş ediyorlardı. En nihayet kayıplara aldırmadan her taraftan bir hücum yapacak kadar yaklaşmışlardı. Bu son hücum sırasında Osman Batur'la Az-Apay son cephanelerini de ateşlediklerinden teslim olmaktan başka çareleri kalmadı.

Osman'ın ellerini arkasına bağlayıp iplerin ucuna da ağır bir taş koydular. Gitmeğe hazır olunca onu ata bindirip ayaklarını da atın karnının altından bağladılar. Elli mil uzaklıktaki Tung-huang'a gelince gece gündüz ona işkence yapıp önü ve arkası yazılı bir levha ile at sırtında sokaklarda dolaştırdılar. Levhada şunlar vardı: «Türkistan'ı Çinlilerden temizliyeceğ'm diye övünüyordu ama yapamadı.» Ağzım tıkamayı unuttukları için Osman giderken etraftakilere: «Ben ölebilirim ama, dünya var oldukça benim kavmim mücadeleye devam edecektir.» diyordu.

En nihayet onu Urumçi'ye götürdüler. Zamanı gelince komünistler halkın zihninde dehşet yaratmak için dikkatle açık bir idam sahnesi hazırladılar. Önce onu açık bir arabada yüzü kanlar içinde ana caddelerde dolaştırdılar. Boynuna daha evvelki isnadın değişik bir şeklini ihtiva eden bir levha astılar: «Türkistan'ı Çinlilerden tmeizliyeceğim demişti ama hakikatte onu İngiliz ve Amerikalılara sattı.»

Sonra Osman'ı Shui Mo-kou, Su Değirmenleri Vadisi'ne getirdiler. Yollar bütün mecburi seyircilerle doldurulmuştu. Osman yüzü kanlar içinde, boynunda levha ile idam yerine doğru ilerlerken kız, siyasi esirlerin komünist askerleri için üniformalar hazırladıkları bir imalâthaneden geçti. Aralarında kızı Az-Apay da vardı.

Osman Batur, komünistlerin Gezkul'a yaptıkları muvaffak âni baskında yakaladıkları yegâne Kazak reisi değildi. Sinkiang'm eski Maliye Vekili Cenim Han da bunlar arasındaydı. Cenim Han'm nasıl olup komünistlerin eline düştüğünü bilmiyoruz ama gizli yardımcıları hakkında bilgi vermesi için belli bir işkence devrinden sonra onu da idam etmişlerdir.

Hür Kazak başkumandanı ve mühim müşavirlerinden birinin yakalanmasıyla başlıyan Gezkul muharebesi fasılasız üç gün üç gece devam edip komünistlerin çekilmesiyle sona

erdi. Geride kalan reisler, bilhassa Ali Bey ve iki yardımcısı Hamza ile Kainesh oraya buraya yetişip Kazak atlılarının çalışmalarını düzene soktular, dağlarda toplanmak üzere bir randevu tarihi kararlaştırdılar, zorda kalanlara yardım götürdüler, fırsat bulunca yavaş giden komünist hecin süvarilerine hücum ettiler, kendi çadırlarını kurtardılar, dağılan sürülerini topladılar, pusular hazırladılar.

Komünistlerin belki de Kazakların iki mühim liderleri yakaladıktan sonra dağılacaklarına inanarak çekilmiş olmaları, mümkündür.

Geride kalan Kazak reisleri ellerinde mevcut olanların hesabını yapınca Tibet'e girip geçmelerine müsaade etmedikleri takdirde Tibetlilerle çarpışarak Hindistan'a gitmekten başka çıkar yol olmadığını kavradılar. Toplu halde yola çıkmalarına imkân yoktu. Hâlâ sayıları üç bin civarındaydı. Hiç bir şekilde geride bırakamıyacakları hayvanları ve çadırlarını da götürmek zorundaydılar. Toplu halde komünist hücumuna maruz kaldıkları takdirde kurtuluş yoktu. Hem de hep beraber yavaş yürümedikleri takdirde alayın sonunun başı ile irtibatı mümkün olamıyacaktı. Hem aylardan Şubattı ve Tibet kışının en feci kısmı henüz gelmekte idi.

Bundan sonra Kazaklar istedikleri reisin etrafında toplanıp komünistlere boyun eğmektense tamamen meçhul bir istikbale doğru küçük gruplar halinde gitmek üzere hazırlandılar.

Böylece Ali Bey, Cenim Han'ın oğlu Delil Han, Sultan Şerif ve Hüseyin Taci başkanlığındaki gruplar güneye, Altın Dağlarına doğru ilerleyip Kunlun Dağlarının ötesindeki Tibet'i aşıp Hindistan'a gitmek üzere yola çıktılar.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYANIN DAMINDA

KAZAKLARI tanımıyanlar onların Gezkul'dan yola çıkışlarını azimli bir hücum için kolay bir av gibi görebilirler. Çoğu yavrulamağa hazır binlerce koyun toprak üstünde, patikanın iki tarafına gelişigüzel dağılarak kardan ucu çıkan kahverengi ot yığınlarını kemiriyorlardı. Koyunlar arasında dağınık halde sırtlarında ev eşyası yüklü öküzler, inekler, boğalar bulunuyordu. Bazılarının yanında yavruları bulunan cins atlar eşkin gidiyorlardı. Kendi at ve kısrak sürülerini kıskanarak muhafaza eden aygırlar da vardı. En nihayet sırtlarında cephane, yedek silâh, her birı kendi direği etrafına sıkıca sarılmış çadırlar, yedek elbise, kıymetli evrak, bir iki kitap, bilhassa Kur'an'ın bulunduğu pirinç tellerle bağlı tahta sandıkları taşıyan, birbirinin arkasındaki burunlarındaki iplerle bağlı çift hörgüçlü develer geliyordu. İçlerinde diğerlerinin hepsinden iri, uzun ve kuvvetli bir deve gurubu Ali Bey'in yemek kazanını taşımaktaydı.

Bu büyük göçün son safhasında Ali Bey bilhassa işlek yollardan ve ikamet sahalarından uzak sahalar seçiyordu. Böylece adamlarını vaki bir komünist tuzağından korumuş olacaktı. Esas yön güneye, Tibet'in kuzey sınırındaki Kumlun Dağlarına giden Altın Dağlarına doğruydu. Ali Bey bu cesim dağların gerisinde denizden 3600 - 4500 metre yükseklikteki büyük Tibet yaylasının uzandığını biliyordu. Ama Gezkul'dan ayrıldıkları andan itibaren haritada izine rastlanmıyan, pek az insan ayağı uğramış bir memlekete çıkmışlardı. Ali Bey, onlardan evvel kimsenin o yolu takip etmediğini söylüyor.

Az sonra komünistlerin Gezkul muharebesini takiben Kazakların hattı hareketlerini anlamak üzere devriyeler koyduklarını öğrendiler. Ali Bey'in grubu seyahatlerinin tam ba-

sında bu devriyelerin hazırladıkları bir pusuya az daha düşüyordu. Ali Bey tesadüfen askeri dürbünleriyle önlerindeki tepeleri tarassut ederken biraz ilerilerinde vâdinin daralaştığı yolun iki tarafındaki kayaların arkasında acaba bir şeyler var mı diye şüphelendi. Araştırmak üzere ileri gönderdiği iki adamı kayaların tepesine erişmek üzere yamaç ara tırmanmağa başlayınca yirmi kişilik kadar bir komünist grubunu türküttüler. Komünistler bir kaç karşılıklı atıştan sonra vadinin yukarısındaki atlarına binip kaçıştılar. Ali Bey onları takip etmedi, onlar da sırf Kazakları gözetlemek için durdu ar.

Bir müddet sonra Kazaklar yoldan sapıp bir kenar vadiye girdiler. Ali Bey kendilerine geçerlerken yandan hücum etmesinler diye komünistlerin arkasından adam gönderdi. Ama Kazakların hepsi gidinceye kadar onlar hiç bir harekette bulunmadılar. Sonra bulundukları kenar vadiden çıkıp belli bir mesafeden onları takibe başladılar.

Kazakların ağır yüklü hayvanları güneye doğru saatlerce yol aldığı müddetçe bu devriyeler onları takip ettiler. Ali Bey, Hamza ve Kainesh arkalarında kaldıkları için bu devriyelerle hiç alâkadar değillermiş gibi görünüyorlardı, adamlar da reislerinden aldıkları hâleti ruhiyenin tesiriyle hiç aldırmıyorlardı. Toprak daha çok parçalı bir hal almış ve grup dar bir vadiye girerken ortada toplanmak zorunda kalmıştı.

Ali Bey: «Burası güzel bir yer» diye dikkatı çekti.

Hamza: «Güzel,» diye cevap verdi. «Hem de geçtiğimiz yerlerin belki de en müsait olanı. Şüphelendikleri için gözcülük yaparlarsa bizim için bir sıkıntı bahis mevzuu olmayacak ve bize bundan başka bir fırsat vermiyecek er.»

Ali Bey ve Kainesh bu fikre iştirak edince Kazaklar ne bu noktada, ne de sonraki müsait noktada bir pusu kurmadılar. Ama üçüncüsünde Ali Bey, Hamza'ya sordu:

«Ne kadar adam lâzım?»

Hamza: «Beş kişiden fazla değil» dedi. «Ama bi mediğimiz başka bir yol olması ihtimaline karşı yolun iki tarafındaki dağların tepesine bir beş kişi daha gönderelim. Sonra komünistler pusudan korkarak oraya gidecek olurlarsa başka birine düşüp tekrar aşağıya inemezler.»

Ali Bey: «İyi bir fikir» dedi.

Hamza, on beş kişinin herbirini kendisi seçti. Bir şeyler olacağından çok neşelenen topluluğun geri kalan kısmı yoluna devam etti. Birisi şarkı söylemeğe başladı. Âşina oldukları sonu uzun bir nota ile biten av şarkısı vadinin çıplak kayaları arasında ileri geri aksediyordu.

Yarım saat kadar sonra pusunun kurulduğu vadiden til-

fak sesleri gelince şarkı birden durdu. Ateş üç dakika, belki de daha az sürmüştü.

Kainesh: «Çok az ateş oldu.» dedi. «Ya pusu boşa gitti, ya da hepsi içine düşüp öldüler.»

Bütün grup şimdi durmuştu. Bir iki dakika sonra beş adamından üçüyle beraber Hamza'nın kendilerine doğru dört nala geldiğini gördüler.

Hamza atın dizginini çekip durdururken Kainesh: «Av nasıl gitti?» diye sordu.

Hamza gülerek cevap verdi: «Sağına, soluna bakmayan ikişer adam önlerinde ve arkalarında, gidiyordu. İlk iki kişinin ve arkalarındaki on altı kişilik esas grubun geçmelerini bekledik, sondaki iki kişinin de tuzağa düşeceklerini ümit ediyorduk. Ama öndeki iki kişi gözden kaybolmuş, esas grup ta bizi çoktan geçmişti. Son iki kişi de o kadar geri kalmışlardı ki bütün kuşlar tuzağa düşmeden ateş etmek zorunda kaldım. Ancak iki yüz adımdan daha az bir mesafeden ateşe alabilirdik. Toplu halde olduklarından üçünü ilk ateşte düşürdük. Geri kalan on üç kişi atlarından atlayıp yolun kenarındaki kayalara saklanmak istediler ama gizlenecek yer olmadığı için hepsinin sonu geldi. Arkadaki iki kişi ilk atış sesiyle atlarını döndürüp kaçtılar.»

Ali Bey: «Peki öndeki iki kişi?» diye sordu.

Hamza: «Eğer siz onları görmediniz se, nerede olduklarını ben de bilmiyorum.» dedi.

Kainesh: «Bu yoldan gelmediler» cevabını verdi. «O halde atışı duyunca yoldan ayrılmış olacaklar. Ama hangi tarafa gitmiş olurlarsa olsunlar çok geçmeden münasip ellere düşeceklerdir, zira her iki yanımızda beş adamımız daha var, değil mi?.»

Ali Bey, Hamza'ya: «Adamlarından ikisi eksik» dedi. «Herhalde bir şeyleri yoktur?»

Hamza izah etti: «Onaltı at ve onaltı tüfek vardı. Adamlarımı o iki kişiye rastlarız diye yükle doldurmak istemedim.»

Ali Bey, Kainesh'e: «Altı at alıp ganimetimizi getir.» dedi. «İşe yarar gibi ise elbiselerini de getirin. Onları taşıyacak kadar hayvanımız mevcut. Hem bu işin nerede biteceğini ve bitmeden evvel nelere ihtiyacımız olacağını kim bilir?»

Hamza giderken gülerek homurdandı: «Hamza'ya döğüşmek, bana da hafif iş düştü. Bir daha sefere sıra bende.»

Biraz sonra iki atış daha duyuldu ve bir müddet sonra da dağın tepesine çıkanlar, birinin elinde iki at ve iki tüfek bulunduğu halde dörtnala geldiler.

Ali Bey, Hamza'ya şöyle söyledi: «Yirminin on sekizini

yakaladık. Bu iyi bir av ama yirmisini yakalasaydık bin kere daha iyi olurdu, zira kaçan iki kişi bizim hangi tarafa gittiğimizi söyliyebilirler. Keşke senin yanına beş yerine on adam verseydim. O zaman o iki kişiyi de takip ettirebilirdik.»

Hamza'nın cevabı şöyleydi: «O da Allahtan. Hem on atlı, beş atlıdan daha kolay farkedilir. On kişiyle bütün düşmanlarımız tuzaktan kaçabilir ve kendi adamlarımızın da ölebileceği bir muharebe olabilirdi. Zaten gece de yaklaşmak üzere. O iki kişi en aşağı yarın akşama hattâ yarından sonraya kadar arkadaşlarının yanına ulaşamazlar. Onlar bizi yakalayıncaya kadar ise üç, hattâ dört beş gün geçebilir. O üç gün içinde de Allahtan başka, neler olacağını kim bilebilir?»

Ali Bey: «Doğrusu bu» dedi. «Bu gece ve yarın gece için sağ kalmamızı, önümüzde başkaları yoksa ki, olması mümkündür, Allaha borçluyuz.»

Nitekim bir keşif uçağı, ertesi günü öğleden sonra onların yerini bulduğu halde, o iki kişinin kaçışı neticesiz kalmadı. Uçak onların üzerine makineli tüfek ateşi açtı ama saha açık olduğundan Kazaklar yayıldıkları için kurşunlar hayvanların bir kaçını korkuttuğu halde bir tanesini bile yaralamadı. Kazaklar da karşı ateş açtılar, bazıları uçağı vurduklarını ileri sürdüler ama vurdularsa bile canalıcı bir noktadan olmadığı için pilot tayyareyi dikine yükseltip kaçtı gitti.

Komünist atlıları ile olan hafif çarpışmalarda Kazaklar bazı kayıplar verdiler. Bu kayıpların hepsi erkek değildi, zira kadınlar ve kızlar da, hayvanları çocuklara bırakarak erkekler ve erkek çocuklar yanında çarpışıyorlardı.

Çarpışma, Kazaklar Altın Dağlarından çıkıp, komünistlerin kendilerini ya cesaret edemediklerinden, ya da Kazakların bir daha öbür tarafta görünebileceklerini ümit etmediklerinden takip etmedikleri korkunç Kunlun Dağlarının güney doğusu koluna tırmanmağa başladıkları zaman sona erdi. Ama Kazaklar hemen hiç kayıp vermeden Tibet kışının en feci ayı Şubatta olmalarına rağmen o dağları aşmağa muvaffak oldular.

Kazaklar Kunlun Dağlarının güney eteklerini saçaklayan yüksek yaylaya geldikleri zaman ufuk çizgisinden Tibetlilerin kendilerini gözlediklerini gördüler .Ali Bey hemen Hamza'yı bir keşif kolu ile beraber onlarla temasa geçip mümkünse dostluklarını kazanmak üzere gönderdi ama gözcüler daha onlar oraya varmadan kaçtılar. Hamza uzakta bir köy farketmişti. O gece Ali Bey adamlar gönderip oranın ahalisinden kılavuz temin etmeğe çalıştı. Adamlar beraberlerinde Ali Bey'in grubunu ertesi gün daha büyük bir kasabaya götüren iki adam getirdiler.

Ama o kasabanın ahalisi ters insanlardı. Kâfi derecede yiyecek ve hayvan yemleri olmasına rağmen Kazaklara bundan satmayı reddettiler. Ali Bey'in ifadesine göre onlar «eski zamanların Taş Devri insanları gibi yaşıyorlardı.» Sulh müzakereleri yapılırken Kazak gözcüleri kasabanın dışında, hücum etmeğe hazırlanan elleri silâhlı adamların toplandıklarını gördüler. Onun üzerine Kazaklar sayıca az olduklarından ve hücuma açık bir yerde bulunduklarından hiç durmadan Tibetlilere hücum ettiler. Onları kaçırmakta güçlük çekmedikleri için ihtiyaçları olan yiyeceği alıp sâkinlerinin boş bıraktıkları kasabayı ateşe verdiler. Onları oraya getiren iki Tibetlinin kılavuzluğu altında yine yollarına devam ettiler.

Kılavuzlar onları, Ali Bey'in 1950 Eylülünde Salis'le Yolbars'ın Gezkul'dan ayrıldıktan sonra gitmeyi tasarladıklarını bildiği Lhasa yoluna götürmeyi kabul ettiler.

O zaman komünistlerden bazısı Salis ve Yolbars'la aynı zamanda gelmiş olmalarına rağmen Tibet'e daha yerleşmemişlerdi. Ama Ali Bey 1951 Şubatının sonlarında oraya geldiğinde komünistlerin memlekette bulunduklarını bilmediklerinden hiç şüphelenmeyip, yolun, kendisini ve grubunu önce Lhasa'ya, sonra da Tibet'in ortasından Nepal ve böylece Hindistan'a götüreceğini ümit ederek bu iki Tibetli kılavuzu takip etti.

Kılavuzlar yolu rüzgârın karı süpürüp atması dolayısıyla Şubat sonunda dahi hayvanların otlıyabileceği açık bir sahaya götürdüler. Yol pek dik veya geçilmesi zor bir yol değildi. 3600 m.den yüksek olmasına rağmen çok soğuk yoktu. Zamanla uzun kamışların bulunduğu bir yere geldiler. Ali Bey, kamışların hemen hemen ayni boyda olduğu Manass'tan geldiği için, kamış yatağından endişelenmeğe başladı. Bir kaç devenin donmuş bir bataklıkta çabaladıklarını görünce şüphelendi. İlerilemeleri mi, yoksa gerilemeleri mi icap ettiğini anlamak için ileriye doğru atını dörtnala sürdü. O böyle yapınca kamışlar arasından ateş başladı. Sonra iki Tibetli kılavuzlarının dört nala kaçacakları yerde pusuya doğru koştuklarını gördü. Onun üzerine daha kaçmadan onları vurdu.

Ama onlar kayıplarını vermişlerdi. Ali Bey'in üvey kardeşi Zeynül Hamid ateş başladığı zaman, müşterek eşyalarının yüklendiği yirmi develik bir kervanı götürmek ve korumak vazifesini yapmakta olduğu için, tam kamış yatağı kenarında bulunuyordu. Baştaki deve ilk ateş yağmurunda öldürüldü. Aksi bir talih eseri olarak onun üstündeki yükü arkasındaki hayvana bağlıyan ip kopmadı. Bu yüzden ikinci deve öndeki ölü devenin hareket etmesini bekliyerek durdu.

Zeynül Hamid ipi koparmak veya koparmak için acele edince o da ayağına bir kurşun yiyip düştü.

Ali Bey ona yardım için atını sürünce kurşunlar hızla yanından geçti. Elbisesinin bir kaç yerinden yandığını hissetmişti. Ama yine de yaralanmadan kardeşine erişip kolay olmamasına rağmen onu kendi atına almağa muvaffak oldu. Kardeşi develerin ipini bırakarak Ali Bey'in beline ellerini doladı, böylece selâmete doğru dörtnala gittiler.

Eğer Tibetliler bir kaç dakika daha ateşlerini uzatsaydılar bütün grubu temizliyebilirlerdi. Her zamanki gibi, Zeynül Hamid'in yarasından dolayı bir kaç gün sonra ölmesi hariç, Kazaklar arasında can kaybı olmadı. Yalnız Ali Bey'başlaki devenin taşımakta olduğu yemek kazanı da dahil hemen bütün şahsi eşyasını kaybetmişti. Çarpışmadan sonra elbisesini muayene edince en aşağı altı kurşunla delinmiş olduğunu gördü. Kendisi yaralanmamış, hattâ bir yeri bile çizilmemişti.

Bu talihsizlikten sonra Ali Bey kendi pusulası ve bir okul atlasından koparılmış bir sayfadan maada bir daha Tibetli kılavuzlara güvenmemeğe karar verdi.

Kamışların bulunduğu vadiyi çevreliyen tepelerin üstüne çıkınca Ali Bey uzaktan yola bakıp Lhasa istikametinde giden silâhlı adamlar gördü. Onların komünist askerleri olduğunu farkeden Ali Bey, iki Tibetlinin iki taraflı hainlik tasarladıklarını anladı, önce kendi ahalilerinin hazırladığı tuzak, o muvaffak olamadığı takdirde Kazakları komünistlerin ellerine teslim etmek. Yolun umumi istikametini takip eder etmez Allaha kaçış için şükredip atının başını vadiye çevirdi. O andan sonra Kazaklar güney istikametinden ayrılıp Lhasa yerine batıya, Keşmir'e doğru yol almağa başladılar.

Esas topluluğun yanına dönünce Ali Bey dokuz yaşındaki öksüz Abdülmuttalip ile grubun büyükleri arasında dostça bir münakaşa yapılmakta olduğunu gördü. Annesi, babası kamış yatağında karşılaştıkları hücumda ölen küçük Abdülmuttalip, ailenin yegâne sağ kalan ferdi olarak anne babasının bir at, iki inek ve bir düzine kadar koyundan mürekkep sürüsünün sahibi olmuştu.

Ali Bey: «Çocuğun sıkıntısı ne?» diye sordu.

Büyüklerden biri: «Kendin sor daha iyi» dedi. «Zira ebeveynlerini kaybettiği gibi aklını da kaybetmiş görünüyor.»

Ali Bey'in sormasına vakit bırakmadan Abdülmuttalip sordu: «Ben artık babamın evinin başı değil miyim? Oradaki hayvanlar benim değil mi?»

Ali Bey: «Şüphesiz» cevabını verdi.

«Öyleyse bu adamlara benim olan şeyle istediğimi yapmama mâni olmamalarını söyleyin.»

Ne olacağını merak eden Ali Bey: «Sana elbette kimse mâni olmayacak» dedi. «Hayvanlarla ne yapmak niyetindesin?»

Abdülmuttalip izah etti: «Eğer annemle babam bu kadar çok kişi ile beraber geleceklerine kendi başlarına gitselerdi komünistler böyle ufak bir topluluğun farkına varmıyacaklar, ebeveynlerim de hayatta kalmış olacaklardı. Bu yüzden ben artık bu topluluklu beraber gitmiyeceğim, ben ve hayvanlarım yalnız başımıza seyahat edeceğiz. Böylece sonraki muharebelerde komünistlerin bizi öldürmelerinden kurtulup Hindistan'a salimen varacağız.»

«Peki ama yolu nasıl bulacaksın?»

Abdülmuttalip mukabele etti: «Bu kadar kişinin izinde giderken yolu nasıl kaybedebilirim?»

«Ama komünistler veya Tibetliler seni görürlerse öldürürler ve biz de senin yardımına gelecek kadar yakında olmıyacağız.»

«Yardım, annemin babamın hayatını kurtarmağa muvaffak oldu mu?»

Ali Bey cevap vermeden önce bir müddet düşündü. Ne de olsa kendilerininki tehlikeli bir macera idi. Toplu veya yalnız da yürüseler, hep Allahın himayesindeydiler. Selâmete erişemezlerse bile o da aynı şekilde Allahın iradesi olacaktı. Hem çocuk az sonra yalnızlıktan sıkılıp, bir veya iki gün sonra olmasa bile bir hafta içinde topluluğa katılırdı. Sonra aralarındaki mesafe pek uzun olmıyacaktı, ancak bir iki millikti.

Ali Bey neticede Abdülmuttalib'e şöyle söyledi:

«Peki, ist'iyorsan hayvanlarını al ve istediğin gibi hareket et. Yalnızlık canına tak dediği zaman bize katıl. Allah yardımcın olsun.»

Abdülmuttalip: «Sizin de» dedi. «Selâmetle kalın.»

Sonra Abdülmuttalip atının ve küçük sürüsünün yanına gitti. Topluluğun geri kalan kısmı hareket edince o orada kaldı. Göcebe sürüler'nde âdet olduğu üzere hayvanlar onları takibe çalışınca, babasının atına binerek onları durdurdu. Kendisi at üstünde olduğu için gidenleri görebiliyordu, öbür hayvanlar kendi hayvanlarının gözünden uzaklaşıncaya kadar hayvanları çevirdi.

Büyükler, bilhassa kadınlar onsuz ilerledikçe dönüp dönüp arkalarına bakıyorlar ve başlarını sallıyorlardı. Ama diğerleri şöyle söylüyorlardı:

«Bırakın! O da bizim gibi Allahın himayesinde değil mi?»

Günlerce yol aldıkları müddetçe Kazaklar birbirlerine ekseriya Abdülmuttalip'ten bahsediyorlardı: «Bugün bizden sade bir mil uzaklıkta. Belki yalnızlıktan sıkılmıştır da yanın bize katılır.» veya «Bugün aramızda iki mil mesafe var. Belki yorulmuştur, belki hayvanları hastadır veyahut ta atı topal olmuştur. Acaba dönüp ona yardım etsek mi dersin?»

Ama çoğu şöyle söylüyordu:

«Hayır, bırakın! Bırakın! İçinde bulunduğumuz vaziyeti gözönüne alarak ona nasıl yardım edebiliriz? Neticeyi Allaha bırakın.»

Yine de bazıları zaman zaman geri dönüp Abdülmuttalib'e nasıl olduğunu soruyorlardı. O daima neşe ile şöyle cevap verirdi: «Gördüğünüz gibi ben ve hayvanlarım iyiyiz» veya «Koyunlardan birisi açlıktan öldü ama gerisi hâlâ ilerliyor.»

Bu hal, adamlar çok bitap düşünceye kadar devam etti ve bir gün gelip Abdülmuttalip gözden kaybolunca kendileri gibi onun da kuvvetten düştüğüne karar verdiler. Onu hatırlıyacak kadar kuvvette olanlar ise öldü diye yasını tuttular.

Artık Mart gelmiş, onunla beraber gelen sert rüzgârlar da bazı yerlerde karları yığdıklarından onların ileri geçebilecekleri boş yerler yapmışlardı ama otlak sahaların bulunmasını daha güçleştiriyorlardı. Kunlun Dağlarını aşarken çok yoruldukları için yavaş gidiyorlar, Ali Bey'in haritadan öğrendiğine göre yolları nehir boyunca değil de, nehir havzalarını aşarak geçeceği için biraz kuvvet toplamak istiyorlardı.

Kazaklar batıya doğru ilerledikçe Tibetli sakinler azaldığı ve onların gelişini bekliyenler olmadığı için istedikleri zaman yiyecek ve hayvan yemi bulabiliyorlardı.

1951 Mayısının başında, artık yaz geldiği sırada birden büyük bir Tibet kasabasiyle karşılaştılar. Âdetleri olduğu üzere oraya hücum etmek için ilerlediler. Kasabaya geldiklerinde orasının bomboş olduğunu görüp, ihtiyaçları olan şeyleri alarak yollarına devam ettiler. Yayla memleketinin sonuna yaklaşmakta, yavaş yavaş, gittikçe yükselen, daha engebeli, daha kıraç bir memlekete tırmanmaktaydılar.

Boş kasabayı geçmelerinden iki gün sonra Kazaklar ana vadiden ayrılan fakat iyi otlaklar bulabilecekleri başka ve daha yüksek bir yaylaya gidiyor gibi görünen kayalıklar arasında uzun bir geçide geldiler. Geçide girecekleri sırada Ali Bey gözcülerin yanındaydı. İçinde bir huzursuzluk duymuştu. Geçidin yanındaki tepe dik değildi, yola tepeden bakmak için oraya doğru atını sürdü. Müsait bir nokta bularak askeri dür-

bütüyle yolu ileriye doğru dikkatle tarassut edip adamlarına katılmak üzere döndü.

O dönerken gizlenen Tibetliler ona ateş açtılar ve anide aşağıdaki geçitten at üstünde, elleri kılıçlı, Kazaklara doğru yürüdükçe bağrışan yüzlerce asker fırladı.

Hücum hiç beklenmiyordu ama Kazaklar hücum eden atlılar gelmeden hazırlanmışlardı. Emir almadan kadınlar ve çocuklar hayvanlarını geçide girmekten alıkoyup onun yanından geçen ana vadiye sürüklerlerken erkekler ve erkek çocuklar kendi kılıçlarını ve çivili odun parçalarını sallayarak atlarını düşmana doğru çeçvirdiler. Böylece bir anda Karak atlarını düşmana doğru çevirdiler.

Ortalık kararıp Tibetliler Kazakları muharebe sahasının galipleri olarak terkedinceye kadar, haykıran muharipler, eğerlerinin üstünden biribirlerini yaralamak veya kesmek için aşağı yukarı koşuştular. Galipler iltihaplanmasına mâni olmak için yaralarını idrarla yıkadıktan sonra ellerinden geldiği kadar sardılar. Sonra ölen üç arkadaşlarını gömüj, kendi stoklarına ilâve etmek üzere Tibet silâhlarının en iyilerini seçtiler, geri kalanlarını imha ettiler ve yakalanan Tibet atlarının en iyilerini kendi atlarına bağlıyarak ana vadide beklemekte olan kadınlara katılmak üzere yola çıktılar.

Ali Bey'in Tibet'te komünistlerle karşılaşışı adamlarını neredeyse felâkete sürüklüyordu. Onları kurtaran, dağ muharebesinde bilgilerinin kuvvetli oluşu ve Allahın iradesi idi. O zaman takip etmekte oldukları yol bir vadiden diğerine birbiri arkasına giden üç geçidin bulunduğu yüksek tepeler arasından geçiyordu. Tecavüze uğramadan iki geçidi aştılar üçüncü geçide giden bir derenin içinde ilerlerken, altıncı hissinin tesiriyle biraz önde giden Ali Bey, bir köşeyi dönünce yolun taşlarla kapanmış olduğunu gördü.

Araştırmaya lüzum görmeden birden atını döndürüj kaçtı. Kendisine ilk ateş açıldığı zaman esas topluluğa giden yolda henüz elli metre kadar ilerlemişti ama kurşunlardan hiçbiri ne kendisine ne de atına isabet etmemişti. Topluluğu erişince ateş sesi geriden geldi ve artçıların keşfedip tuzağa düşürdükleri küçük komünist devriyelerinden yegâne sağ kalan esir getirildi. Keskin gözler uzaktan onun ne Çinli ne Tibetli olduğunu hemen anlamışlardı. O bir Türki, kendi vatanları Türkistan'ın bir yerlisi idi. Böylece artçılar haber almak için onu bilhassa öldürmemişlerdi. Korku ile etrafına bakınıp görünüşte bir tek sağ komünist askerinin kalmadığını anlıyan esir serbestçe konuştu. Yakında tanklı, zırhlı arabalı, uçaklı büyük bir komünist kuvvetinin bulunduğunu ve bu kuvvetin bir müfrezesinin arkasındaki yoldan Tibetlileri

beraber Kazakları tuzağa düşürmek üzere gelmekte olduğunu söyledi.

Ali Bey adamı görüp hikâyesini dinleyince ona inanır gibi oldu ama doğuya doğru yüzlerce mil ötede Yeykundo'dan daha yakın bir yerde ne bir tank ne de bir uçak olmadığını daha sonra öğrendi.

Üçüncü geçitte komünistlerle yapılan muharebeden sonra Kazaklar dağ sisleri yüzünden ilerlemenin güçleştiği bir sahaya girdiler. Sis ciğerleri her nefeste ateş gibi dağlayan buz parçacıkları ile doluydu ve yuttukları hava o kadar kesifti ki en ufak bir çabalama ile insanların ve hayvanların solukları kesiliyordu. Sis insanlarda ve hayvanlarda uzun öksürük nöbetlerine sebep oluyor, gözlerinden yaşlar getirerek yanaklarından aşağı kirden kararmış oluklar hasıl ediyordu.

Sert bir rüzgârın sesi dağların vahşi sessizliğini parçaladıkça sisler daima birden kayboluyordu. Rüzgâr buz gibi idi ama herkesin vücudunu olduğu gibi ruhunu da ısıtan güneşi getiriyordu.

Nihayet Temmuz sonunda Kazaklar yavaş yavaş daha aşağı seviyelere inmeğe başladılar ve Ağustos başında da bir ikamet sahasına yaklaşmakta olduklarını gösteren işaretler belirdi. Tepelerin aşağıdaki kısımları artık çıplak değil, gözlerine sevinç yaşları getiren ağaçlar ve otlarla kaplıydı.

Kuzey-güney yerine, kabaca doğu-batı istikametinde uzanan bir yola çıkınca Ali Bey o yolu takibe karar verdi. 1951 Ağustosunun 18 inde —Gezkul'dan ayrıldıktan 193 gün sonra— kendilerini Keşmir hududu yakınında Rudok denen bir yerin civarında bulduler. Burası Keşmir'in başşehri Sirenagor ile Lhasa yolunun üzerindeydi.

Kazaklar hududa yaklaşınca Ali Bey neşe ile Hint hudut bekçisine kim olduklarını anlatmak ve Keşmir'e giriş müsaadesi almak üzere ileri yürüdü. Mesul subay önce pasaportlarını görmesi icap ettiğini söyledi.

Ali Bey: «Bizim pasaportlarımız yok. Biz komünistlere karşı bir çok muharebelerden sonra Sinkiang'tan kaçan siyasi mültecileriz, biz Kazakız» dedi ise de Hintli subay ikna olmadı:

«Siz eşkiyasınız, siyasi mülteci değil. Geldiğiniz yere geri dönün. Hindistan'a giremezsiniz. Ne de sizin hudut yakınında kalmanıza müsaade edeceğim.»

Ali Bey ne dedi ise Hintli subay inanmadı. En nihayet Ali Bey subaya şöyle söyleyip adamlarının yanına döndü:

«Eğer biz şimdi ölürsek, kanlarımız sizin başınızın üstünde olacak.»

ONİKİNCİ BÖLÜM

EN NİHAYET SELÂMET

KAZAKLARIN Keşmir'e girmelerinin reddedilmesi, Tibetlilerin ihtarı yüzünden çaresiz ve haklı bir hareket olmasına rağmen tamamen beklenmedik bir şey olduğu için çok acı geldi. Çok şükür ki Kazaklar Sinkiang'tan çıkıp Tibet'e girdikleri gibi yollarını bu sefer zor kullanarak açmadılar. Huduttan sade bir mil kadar uzaklaşıp ellerinde kalan çadırları kurarak beklemek ve zararlarını telâfi etmek üzere yerleştiler. Hudut yine görüş sahaları içindeydi. Daha sonraki bir kaç hafta içinde Gezkul'dan muhtelif Kazak grupları gelip girme müsaadesi istediler. Onlar da aynı muvaffakıyetsizliğe uğradılar. Hiçbiri Hintli subayın tavsiyesine uyup geri dönmedi.

Zamanla komünistler de geldiler. Müfrezelerini gözden uzak geri hatlarda bırakarak Hintlilerle konuşmak üzere siyasî haberciler ve Kazaklara yaklaşıp, her zamanki vaitleri ederek onları vatanlarına dönmeğe razı etmek için «tenvir edici gruplar» gönderdiler. Osman Batur'la Barkul'da beraber bulunmuş olan Kazaklardan bazıları daha önce tenvir edici gruplara rastlamışlardı. Söyledikleri bir tek kelimeye dahi inanmıyacak kadar onları tanıyorlardı. Öbür mültecilerin de kâfi bilgisi vardı. Tenvircileri sadece dinleyip hücum etmediler ama giderlerken de onlara bir tek katılan olmadı.

Arkasından huzursuz bir sükûn devri geldi ve bu devrede, kaçınılması imkânsız çarpışmadan önce Ali Bey'in yanından ayrılalıberi yalnız başına beş aydır seyahat etmekte olan dokuz yaşındaki küçük Abdülmuttalip âniden yerleşme sahasına geldi. Atı ve bir koyunu hâlâ hayattaydı.

Abdülmuttalip geride kaldığı zaman sırtında ekmek ve kuru mısırla dolu adam boyundaki bir torba taşımaktaydı. Belinin etrafındaki bir deri kemere bağlı mahfaza içinde de bir

bıçak vardı. Bıçak ve bir taşla kuru ot, yaprak veya kurumuş ot bulunca ateş yakabiliyordu. Ali Bey'in grubunun arkasından küçük sürüsüne çobanlık yapmak onun için tam bir çocuk oyunu oluyordu. Günler geçtikçe ekseriya önde yavaş giden topluluğu görürdü. Onları bizzat göremediği zamanlarda ona yolu göstereceek işaretler oluyordu. Hayvan toynaklarının kayalar ve sert toprak üzerinde bıraktığı izler, yakacak için çok küçük olduklarından toplanmıyan koyun gübreleri.

Onun talihinden, takip etmekte olduğu hayvanlar yorulup, yürüyemiyecek hale gelmişler ve sert deri ile yüksek hava vücutlarını muhafaza etmiş ve av hayvanları veya kuşlar onları parçalayıp yememişti. Böylece zaman zaman torbasını doldurup, bıçağı ile kestiği etle hayvanlarını besliyebiliyordu. Bazan eti kızartıyor ama çoğu kere kendisi ve hayvanları çiğ et yiyorlardı. Geceleyin umumiyetle iki kaya arasındaki bir yarığa girip mümkün olduğu kadar derin derin uyuyordu, zira orada hiçbir yağmacı hayvanın kendisine yaklaşmıyacağını bilmekteydi ama bir seferinde hayvanlardan birini çaldılar.

Abdülmuttalip mucizesi Kazak mültecilerine sonsuz bir cesaret verdi. Onu buraya kadar sağ salim getiren Allahın iradesi onların ve Abdülmuttalib'in ne zamandır bulmağa uğraştıkları sığınak önünde ölmesine müsaade edemezdi.

Ama nerdeyse o ve onunla beraber olanlar öleceklerdi. Bir gece komünist süvari bölükleri Gezkul'daki gibi Kazaklara habersizden âni bir hücum yaptılar. Fakat Kazaklar daima tüfekleri ve cephaneliklerini ellerinin hemen uzanabileceği bir yere koyduklarından geceleyin gündüz gibi kolayca onları bulabilirler. Adamlar, silâhlarını ve elbiselerini yakalıyarak çadırlardan ve yattıkları yerlerden fırlayıp gün ışığına kadar kaldıkları tepelere koştular. Bu sefer kadınlar ve çocuklar çadırlarda kalmışlar ve bu defa da komünistler onları bırakıp adamların arkasından koşmuşlardı. Ama gün ışıyınca Kazaklar tepelerin en yüksek noktalarında bulundukları için hemen karşı hücuma geçip düşmanı püskürtmüşler, çoğunu öldürmüşler, biraz cephane ile beraber iki havan topu da dahil silâhlarını zaptetmişlerdi.

Komünist hücumu ve Kazakların onlarla mücadele şekilleri Hintlilere tesir etti ve Kazak elçileri Kesmir'e girmelerine müsaade edilmediği takdirde vaziyetlerinin ne olacağını bildirmek üzere bir kere daha hududa gittiklerinde mesul subay, sulh taraftarı olduklarının bir gösterisi olmak üzere silâhlarını teslim ettikleri takdirde isteklerini incelemeyi kabul etti. Elçiler bunu şevkle kabul ettiklerinden silâhların

teslim edileceği bir zaman tayin edildi. Tayin edilen saat gelince Kazaklar hududun önüne gelip zaptettikleri iki havan topu da dahil silâhlarını Hintlilere teslim ettiler ama Hintliler yine Delhi'den müsaade gelmedikçe Kazakları kabul edemiyeceklerini bildirdiler. Yalnız daha sonrası için söz verdiler.

Bu yeni gecikmeden son derece sukutu hayale düşen Kazaklar silâhsız bir halde çadırlarına dönerlerken Hintlilerin kendilerine işaret verdiğini gördüler.

Oraya gelince mesul subay: «Daha önce de dediğim gibi emir gelinceye kadar sizi içeriye bırakamam. Fakat biz sizi kendi topraklarımız dışında muhafaza edemeyiz. Bu yüzden kendinizi müdafaa edecek şeylerinizin yanınızda bulunması en iyisi. Silâhlarınızı geri alın. Zira bu gece onlara ihtiyacınız olabilir.»

Bu ihtar sade ileriyi gören sezginin eseri mi, yoksa iyi bir haber servisinin neticesi mi, bilmiyoruz ama bir kaç saat içinde komünistler hakikaten bir hücuma giriştiler. Muharebe tam Hint hududunun önünde oldu. Komünistler başlangıçta on bir Kazak'ı yakalayıp derhal başlarını uçurdular. Ama neticede Kazaklar her zamanki gibi onlardan yukarı çıkıp kendilerine bir zarar gelmeksizin ateş açarak ve esirlerin öldürülmesinin tam bir intikamını alarak düşmanlarını geri attılar. Ama kafası uçurulan on bir kişi arasında herhangi bir sûre veya âyetten başlıyarak hiç yanlışsız ve duraklamadan bütün Kur'an'ı ezbere okuyabilen Muhammed Turdi Kari adında aziz bir Molla vardı. Onun kaybı bilhassa büyük bir üzüntü yarattı.

Bu son muharebeydi. Hudut karakolunun Hintli âmirinin artık Kazakların Keşmir'e girmeleri geciktirildiği takdirde başlarına gelecekler hakkında iknaa ihtiyacı kalmamıştı. Kendi gözleri önünde onbir Kazak başı koparılmıştı. Kazaklar bu korkunç sahnenin, komünistlerin yaptıklarını başkalarına göstermek için Hintliler tarafından filme alındığını söylüyorlar. Bunun üzerine hudut açıldı ve Manass, Kukuluk, Kuçeng, Barkul, Gezkul'da, Tibet'teki yorucu yol boyunca komünistlerle çarpışıp yenen Kazaklar en son şey olarak düşündükleri selâmete sonunda erişmiş oldular. Sheng zamanından Mao Tse-tung zamanına kadar komünistlerle olan on sekiz yıllık muharebeden, korkudan, açlıktan ve hava tesirlerinden kaç kişinin öldüğünü bilmiyoruz ama herhalde yüz binden aşağı değildir.

Sağ kalanlar 1951 Ekim'inin 10 unda hududu geçerken ellerinde kalan sürülerini, çadırlarını ve diğer şahsî eşyalarını da getirme müsaadesini verdiler. Ama silâhlarını ve at-

keri teçhizatlarını hudutta bıraktılar. Böylece Ali Bey sade askeri dürbünlerini, pusulasını ve haritasını değil, aile ananesinin Cengiz Han'ın yadigârı kabul ettiği kılıcı da kaybetmiş oldu.

Singapur'da oturmakta olan Türki reisi Muhammed Emin Bugra, geldiklerini işitince onların namına bizzat Mr. Nehru'ya müracaat için hemen Delhi'ye gittiyse de grup Keşmir'e girme müsaadesini almadan evvel hududun Tibet tarafında 52 gün beklemişti. Komünistlerle Gezkul'la Hint hududu arasında altı, geçiş müsaadesi için beklerlerken de iki muharebe yapmışlardı. Tibetlilerle de üç çarpışmaları olmuştu. Ali Bey'le beraber Gezkul'dan çıkan 234 kişiden 175 i selâmete ermişti. Muharebeden, kötü beslenmeden ve hastalıktan, kendilerinin yiyecek için öldürdükleri hariç bin yüz koyun, altmış at, otuz yedi inek ve kırk beş deve kaybetmişlerdi. Öbür gruplar hakkında kat'î rakamlar elimizde yok ama tahmînen Gezkul'dan 2800 kadar Kazak yola çıkmış, 1500 le 1800 kadarı Keşmir'e varabilmiştir. Bunların bazıları hâlen Hindistandadırlar. Diğer taraftan Hindistan'da ve Pakistan'da senelerdir oturmakta olan Kazaklar, Doğu Türkistan'dan başka Kazakların yirmi sene evvel gidip yerleştikleri, çoban olarak değil de tüccar olarak, refaha erdikleri Türkiye'ye giderken Gezkul mültecilerine katıldılar.

Hududu geçtikten sonra Kazaklar kara yolu ile Hint Generali Mokadi Sen'in kendilerini şahsen kabul edip, Sırmagor'a hava yolu ile göndermeyi teklif ettiği Leh'e gittiler. Hayvanları ve çadırları kara yolu ile Srinagor'a gönüllü olarak götürmeyi kabul eden yirmi kişi hariç hepsi teklife razı oldular. Keşmir'in başşehrine gelince çadırları olmıyan Kazaklar bir müddet Safa Kadel Serai'ye yerleştirildiler. Ama oradaki odaların hepsini Türki'ler tarafından işgal edilmiş buldular. Bu Türki'lerin çoğu zamanında yanlarına servetlerinin bir kısmını alarak, çarpışmadan selâmete erişen zengin mültecilerdi. Bu yüzden Kazakların bir kısmı açık havada yatmak zorunda kaldı. Aylardan Ekim'di ve çok soğuktu, yakacakları da yoktu. Aynı zamanda Tibet'i geçerken yaptıkları yolculuğun tesirlerinden hâlâ ıstırap çekiyorlardı.

Sonunda bu meseleler düzeltildi ama Kazaklar ahali kendileri gibi Müslüman olmasına rağmen Keşmir'de rahatça yerleşemiyeceklerini hissettiler. Herkes Hindistanın mı yoksa Pakistanın mı memleketi idare etmesi gerektiği münakaşası dolayısiyle huzursuzdu.

Kazaklar böylece beklerler ve ne olacağını merak ederlerken Kalküttа'dan Ali Bey'e Salis'in on iki yaşındaki oğlu Abdu Satr'ın anne ve babasının ikisi de ölmüş olduğu haide

1951 Eylülünde oraya geldiği haberi ulaştı. Mektupta yazıldığına göre onunla beraber yine oniki yaşında olan, zengin tüccar Âdil'in oğlu Abdül Cenm ve tarihçi Abdel Kerim'in oğlu, komünistler Urumçi'yi işgal ettikleri zaman Hamza'nın hem onu, hem Âdil'i getirmek üzere gönderildiği, Salis, Türki reisi Yolbars ve Emin Ta Molla ile beraber 1950 Eylülünde Lhasa'ya gitmek üzere Gezkul'dan ayrılan dokuz yaşındaki Toktağan da bulunuyordu.

Ali Bey hemen Abdu Satr'a mektup yazıp yanındaki iki çocukla beraber kendisine katılmak üzere Keşmir'e çağırdı. Memnuniyetle kabul ettiler. Geldikleri zaman Abdu Satr her üçünün nasıl ebeveynlerini kaybettiklerini ve nasıl kaçıp en nihayet Kalkütta'ya vâsıl olduklarının hikâyesini anlattı.

Hikâye başlıbaşına bir destandır. Keşmir'deki Kazak şairleri bunu geceleyin çadırın içinde tezek ve odun ateşinin titreyen ışığında söylenebilecek ve böylece nesilden nesile geçebilecek bir menkıbe haline getirmişlerdir. Sanki anlaşılması güç tarihî telmihlerle doludur. Menkıbenin çıktığı Abdü Satr hikâyeyi anlatmağa girişmeden önce hâdiseler vukubulurken kendisinin ve Abdül Cenim'in oniki, Toktağan'ın da dokuz yaşında olduğunu bir kere daha tekrar edelim.

Abdu Satr «Gezkul'dan ayrıldıktan sonra bir ay seyahat ettik ve komünistlerden hiç bir eser görmedik.» dedi. «Sonra hava çok soğudu ve kar fazla olduğundan ilerliyemedik.

«Hepsi değilse bile Yolbars'ı takip edenlerin çoğu Çinliydi ve babamın kendi adamları olan Kazaklar yanında Beyaz Ruslar da vardı. Babâmla Yolbars beraberlerinde hayvanları da getirmişlerdi. Yemek için bazısını kesmek icap edince bir münakaşa oldu ve Yolbars'ın adamlarından biri babamın çadırına girip, babam ateşin üstüne eğilmiş olduğu halde onu tabanca ile arkadan vurup ölüm derecesinde yaraladı. Babam haykırınca yakındaki çadırlarda bulunan Abdel Kerim ve Âdil ne olduğunu anlamak üzere koştular. adam onların ikisini de vurarak öldürdü. Sonra Emin Ta Molla elinde bir otomatikle öfke ile Yolbars'a gidip tabancayı ona doğru uzattı, bu işin olmasına müsaade ettiği için bir insanın olabileceği en feci şey olan faşist diye ona hitap etti. Emin Ta Molla'yı takip eden Yolbars'ın adamları, onu yakalayıp bağladılar ve bir kılıçla öldürdüler. Onun üzerine bu dört adamın karıları feryada ve yüzlerini kanlar akıncaya kadar parçalamıya başladılar. Kocalarının öldürülmesine mâni olmadığı için bıçak alıp Yolbars'ı öldürmeğe niyetlendiler. Ama Yolbars'ın hizmetkârları hem onları hem de Âdil'in 14 ve 15 yaşlarındaki iki oğlunu öldürdüler.

«Babam Salis ölüm derecesinde yaralı olmasına rağmen

henüz sağdı. Beni yanına çağırarak dağlara kaçıp saklanmamı söyleyip bana otomatiğini verdi. Ama gün ışığında görülüp beni geri getirerek vururlar diye böyle hareket etmeğe korktum. Onun üzerine Abdel Kerim'in çadırına gidip orada Toktağan ve Abdül Cenim'i buldum. Karanlık basınca üçümüz yanlarımıza babalarımızın otomatiklerini alarak çadırlarımızdan çıkıp çok derin olan kar tabakasının üstünden yan yola koyulduk. O gece izlerimizi örtecek kadar çok kar yağdı, kâfi derecede gidince Yolbars ve adamlarının bizi bulamıyacaklarını bildiğimizden uyumak için bir kayanın altında süründük.

«Ertesi sabah Yolbars'ın bizi aradığını gördük, bize dokunmıyacağını ve ebeveynlerimizin öldürülmesine üzüldüğünü söyliyerek dönmemiz için bizi adlarımızla çağırıyordu. Ama biz gitmedik ve o da bizi bulamadı.

«Yanımıza bir parça ekmekten başka bir şey almadığımız ve onu da yiyip bitirdiğimiz için akşam olunca acıktık. Gece karanlıktı ve ay yoktu, onun üzerine çadırların bulunduğu yere yürüdük. Sağken ebeveynlerimizin oturduğu çadırları, yakılmış ve ebeveynlerimizin vücutlarını çadırların altında bulduk. Belki de toprak donmuş olduğu için gömülmemişledi. Yanan çadırlarda hiç bir yiyecek yoktu, onun üzerine yiyecek bulunçaya kadar sessizce çadırlara süründük. Sonra kendi develerimizden üçünün ipini çözerek üstlerine binip kaçtık.»

Aysız olmasına rağmen çocuklar o gece ve ertesi gün akşama kadar ilerlediler. Sonra biraz mola verdiler. Bir kişi uyurken öbür ikisi gözcülük yapıyordu, çünkü bir kişi gözcülük yaparsa uyanık kalamaz diye korkuyorlardı. Gün doğmadan tekrar yola koyulup ikinci ve üçüncü gün hep gittiler. Dördüncü gün donmuş bir nehire geldiler. Develer oradan geçmek istemedikleri için başka bir şey düşünmeden veya kendilerini nereye götüreceğini bilmeksizin nehrin istikametini aşağı doğru takibe başladılar.

Takip edilip edilmediklerini anlamak için döndüklerinde Yolbars'ı deve üstünde ve tek başına arkalarında gördüler. Kendilerine dokunmıyacağını tekrar vaad ederek onlara durmalarını söylüyordu. Ama onlar develerini daha hızlı sürdüler. Yolbars aradaki mesafenin açılmakta olduğunu görünce tüfeğiyle ateş edip Toktağan'ın devesini yaraladı ve yere düşürdü. Toktağan kendisini ölü hayvandan kurtarıp Abdü Satr'ın arkasına tırmanırken Abdül Cenim otomatiğini Yolbars'a boşalttı, ama mesafe çok uzundu ve Yolbars bir daha ateş etmeden yine arkalarından geldi.

Üç çocuk iki deveyi hızla sürerek onları nehirden geçirip

Dalai Lama'nın on Tibetli askerlerinin kollarına attılar. Askerler onların silâhlarını alıp Yolbars'ın arkasından gittiler. Onu da aynı şekilde yakalayıp silâhlarını aldılar.

Abdü Satr «Askerlere dillerinden anlamadığımız için işaretlerle. Yolbars'la, bize kötülük eder diye beraber olmaktan korktuğumuzu anlattık» dedi. «Onun üzerine bizi ayırdılar. Hakkımızda karar vermek üzere bizi Lhasa'da Dalai Lama'ya götüreceklerini söyleyip iyi muamele ettiler. Öldürüldükleri zaman ebeveynlerimizin Lhasa yakınında bulunduklarını bildiğimizden memnun olmuştuk. Lhasa'ya gelip sokaklarda kendi hayvanlarımızla dolaşırken Türkistan'dan kaçmış otuz beş Beyaz Rus askeri yolumuzu kesip Türkî lisanı ile bizim kimin çocukları olduğumuzu sordular. «Ben Salis'in oğlu Abdü Satr'ım» dedim. Ruslardan biri atıldı: «Salis mi? Salis benim arkadaşımdır. Kendisi nerede?» Ona anlatınca o da öbürlerine anlattı, hepsi birden bağırdılar: «Yolbars denen adam nerede, onu öldürelim.» Onun üzerine arkamdan gelmekte olan Yolbars'ı gösterdim. Hepsi birden ona doğru atıldılar. Ama Tibetli askerler mukavemet ettiler, onlara diğerleri de katılıp Rusların silâhlarını almağa başladılar. Ruslar da silâhlarını kaybetmek istemediklerinden mukavemet ettiler ve bizi Kalkşitta'da bekliyeceklerini bağırarak hemen Lhasa'dan kaçtılar. Ama onların oraya erişip erişemediklerini bilmiyorum.»

Üç Kazak çocuğu Lhasa'ya gelişlerinden sonra hapishanede değil de hususi bir evde ikamet ettirilmişler. Zamanla Dalai Lama onları görmek istemiş. 1913 de Boko Batur'la beraber Tibet'e kaçan İlsa Han adında yaşlı bir kazak tercüman olarak çağırılmıştı.

Abdü Satr, Dalai Lama'yı «benim gibi genç bir çocuk» diye tarif etmiştir. Onlara dostça davranmış, nereden geldiklerini sormakla konuşmaya başlamıştı. Abdü Satr cevap verdi:

«Biz Urumçi'den geliyoruz. Her şeyimizi, bütün mallarımızı ve develerimizi elimizden alan Yolbars babalarımızı öldürdü. Ondan kaçarken sizin askerleriniz bizi bulup hayatlarımızı kurtardılar ama otomatiklerimizi aldılar.»

Bunu işiten Dalai Lama, Yolbars'ın getirilmesini emretti. Geldiği zaman, Abdü Satr'ın dediğine göre sadece şöyle sordu:

«Bu çocukların babasını neden öldürdün?»

Yolbars onun hakkında hiçbir şey bilmediğini, belki de adamlarının onlarla kavga edip kendi rızası olmadan onları öldürmüş olabileceklerini söyledi.

Onun üzerine Dalai Lama devam etti:

«Öyle olsun. Ama babalarının malları, altınları, develeri ve öbür eşyaları nerede? Sende mi, yoksa bu çocuklarda mı?»

Yolbars kendi muhafazasında olduğunu söyleyince Dalai Lama şöyle dedi:

«Hepsini bana getir ve benim önümde çocuklara teslim et ki babalarının eşyalarından hiçbirinin eksik olmadığını bileyim.»

Yolbars böylece çadırlarından onların mallarını, o zaman Lhasa'ya gelmiş olan oğlu Yakup'la beraber getirtip Dalai Lama'nın emrine göre hepsini teslim etti.

Abdü Satr devam etti: «Ama, Dalai Lama yine kızgındı ve Yolbars'ın idamını emretti. Böylece Yolbars hemen çekildi ve kırmızı bir elbise giyerek döndü. Budizm dinini kabul ettiğini söyleyince Dalai Lama yumuşadı ve Yolbars affedildi.»

Lhasa'yı da, Abdü Satr'ın hikâyesine göre, hemen terketmesi lâzımdı. Zira o esnada Lanchow'dan komünist süvari bölükleri gelmişti. Birisi onlara üç Kazak çocuğundan bahsetmiş ve komünist kumandanı Abdü Satr'ı çağırarak ona şöyle sormuştu:

«Senin babanı kim öldürdü?»

Abdü Satr söylemiş ve komünist subay: «Baban eğer Yolbars'la beraber kaçmamış olsaydı, bugün memleketinde büyük bir adam olabilirdi» demişti. «Şimdi bizimle gel, biz seni Urumçi'ye geri gönderelim, büyüdüğün zaman, kalsaydı Salis'in olabilecek olan mevki senin olacaktır.»

Abdü Satr cevap vermedi. Komünist subay daha aşağı rütbeli bir subay çağırıp Abdül Cenim'le Toktağan'ı getirmesini, üçüne bakıp, Urumçi'ye geri gönderilinceye kadar muhafaza etmesini emretti. Ama mevsim kıştı, yollar seyahate müsait olmadığından komünistlerin esiri olarak Lhasada kaldılar. Yine Dalai Lama'nın himayesinde olduklarından ilk geldikleri zaman yerleştirildikleri evde tecavüze uğramadan oturdular. Gündüzleri şehirde istedikleri yere gitme müsaadesi de verilmişti.

O zaman Lhasa'da tesadüfen bir kaç Hintli tacir bulunuyordu ve eskiden Doğu Türkistan'da bulunmuş birisi Türkî lisanını fazla bilmemesine rağmen Abdü Satr'la konuştu. Çocuk ona babası Salis'ten, nasıl öldüğünden ve komünistlerin Urumci'ye gelişlerinden bahsetti. Daha sonra, tacirin ne biçim bir adam olduğunu anlıyacak kadar vakit geçmeden Abdü Satr ondan baharda döndüğü zaman kendilerini de Kalkütta'ya götürmesini istedi.

Tacir bunu yapmayı arzuladığını, fakat çok tehlikeli olduğunu söyledi. Kendisinin sadece tacir olduğunu, bir politi-

kaçı, casus veya asker olmadığını, ticari eşya yerine Tibet ten komünistlerin oturdukları eve bir muhafız koymalarından anlaşıldığına göre bilhassa kıymet verdikleri üç çocuğu kaçırma tehlikesini göze alamıyacağını izah etti. Onun üzerine Abdü Satr meseleyi bırakıp, çok kere karşılaştıkları ve tacirin Kalküttа'ya dönüş plânları, giderken beraberinde götüreceği eşyalar, bir daha Lhasa'ya dönüp dönmiyeceği hakkında konuştukları halde bir daha meseleye temas etmedi.

Bahar gelip tacirin gitme zamanı gelince Abdü Satr'a üç gün içinde ayrılacağını söyleyip bir daha karşılaşamıyacakları için iyilikler dileyerek Allahaısmarladık dedi. Abdü Satr ona da aynı dilekte bulunarak hemen Abdül Cenim ve Toktağan'ın yanına dönerek vaktin geldiğini söyledi. Daha önce çoğu kere meseleyi düşündüklerinden ne yapacaklarını biliyorlardı. O gece bir odada beraberce uyuyan çocuklar başlarından yüksek olan pencereye biribirlerinin omuzlarından tırmanıp, yavaşça kendilerini sokağa bıraktılar. Karşı konmadan şehri terkedebilecekleri bir yolu daha önceden hesaplamışlardı. Yanlarına üç dört günlük yiyecek ve Dalai Lama'nın Yolbars'tan alıp kendilerine verdiği babalarının altınlarının bir miktarından başka bir şey almadıkları için yolun çoğunu koşarak sabah olmadan millerce öteye ilerlemiş oldular.

Gün doğunca takip ettikleri yolu bırakıp saklandılar Abdü Satr dikkatle soruşturma neticesi burasının tacirin gitmeyi tasarladığı yegâne yol olduğunu öğrendiği için yolu gözetlemeğe başladı. Ama Abdü Satr arkalarından yetişsin diye taciri beklemenin de emin olmadığını biliyordu. Komünist gözcüler onu takip edip buldukları takdirde çocukları önce Lhasa'ya, sonra Urumçi'ye götürebilirlerdi.

Bunun üzerine geceleyin yola çıktılar. Yavaş gidiyorlardı. zira tacirin ve kervanın yola çıkması için daha üç günleri vardı. Üçüncü gün ne gece ne gündüz takip edildiklerine dair bir işarete rastlamayınca daha yavaş gittiler ve dördüncu gece o günü geçirdikleri gizlenme yerinde kaldılar. Üçüncüsü uyurken ikisi Yolbars'tan kaçarken yaptıkları gibi gözcülük ediyordu. Ama hava daha güzel ve güneş ılıktı. Her geçen saatin bulunmalarına daha az ihtimal bıraktığını bilerek kendilerine göre eğleniyorlar ve maceranın muhakkak mesut bir neticeye bağlanacağını hissediyorlardı.

Tacir onların arkasından yetişinceye kadar altı gün geçti. Abdü Satr gizlenme yerinden çıkıp onun himayesini ricaya gittiği zaman tacir bir an öfkelendi. Sonra çocuğu öptü ve omuzuna vurup Lhasa'dan bir günlük mesafede olmasına rağmen komünistlerin hakikaten kendi kervanını

aradıklarını ve daha önce karşılaşmamalarının hayırlı olduğunu söyledi. Yanındaki adamlara itimat edebileceklerini, korkmamalarını da ilâve etti. Az sonra üçü de Hintli kıyafetine bürünmüşlerdi. Böylece macera onlar için hakikaten mesut bir şekilde neticelendi ve Ali Bey'in Keşmir'e girmesine müsaade edilmeden bir kaç hafta evvel, 1951 Eylülünde Kalküttа'ya vasıl oldular.

Abdü Satr babasının ölümünü ve kaçışını anlatıp bitirdiktan sonra Ali Bey, babası Salis'in Yolbars'la beraber ayrılırken geride bıraktığı mevkii ve malları kabul etmeyip neye Urumçi'ye geri dönmediğini sordu.

Abdü Satr hemen cevap verdi:

«Eğer babam benim Türkistan'da kalmamı isteseydi oradan beni alıp götürmezdi.»

Üç genç Kazak askerinin, Abdü Satr, Abdül Cenim ve Toktağan'ın hikâyeleri Kazak destanının sade tam bir şahikası değil, Kazak milletinin bütün başından geçenlere ve çektiği ıstıraba rağmen hâlâ dimdik ve zinde olduğunun şaşmaz bir delilidir. Hayatları ve ölümleri bu sayfaları kaplıyan insanlar kahramanlığın —Batur unsurunun— en az atalarının damarlarındaki kadar kuvvetli olduğu bir nesil yetiştirmişlerdir. Kendilerinin de belirteceği gibi kanlarının başka ırklara karışıp karışmıyacağı veya tarihî hâdiselerin akışının Kazak milletini gaddar ve mağrur sömürgecilik damgası ile menfur ve kavgacı komünizm kâbusuna sürükleyip, bu kitabın alâkadar olduğu elli seneyi karakterize eden eşsiz benliklerini geliştirmeye muktedir kılıp kılmıyacağı Allaha bağlı bir şeydir.

Kazak hikâyesinin sonu az sonra tamamlanmıştır. Hür dünyanın onların gelişlerini kısaca kaydedip sonra mevcudiyetlerini unuttuğu Keşmir'de geçen on beş sıkıntılı aydan sonra Kazaklar Türk Hükûmetinden kendilerine ev temin eden cömert bir teklif aldılar ve Birleşmiş Milletler de kendilerini kara ve deniz yolu ile İstanbul'a götürecek parayı temin etti. İstanbul'da içlerinde komünist mikrobunun barınmadığına kani olmak için salâhiyettar şahıslar onları dikkatle muayene edip, onlara Türkçeyi öğrettiler. Kazaklar Lâtin harfleriyle yazılan Türkçeyi kendileri Arap harflerine alışkın oldukları için bir kaç ay içinde öğrendiler. En nihayet Kazaklar 1954 de Türk Hükûmetinin kendilerine bedava ev, sürülmeğe ve ekilmeğe elverişli, on yıl müddetle üstünde oturup, ziraat yaptıkları takdirde bütün vergilerden muaf toprak verdiği muhtelif yerleşme noktalarına dağıtıldılar.

Kayseri şehri yakınlarındaki Develi'ye giden Kazaklar

teklifi kabul ettiler. Bunların arasında sade bizim tanıdıklarımızın isimlerini verirsek Hüseyin Taci, Saz Şairi Karamolla ve genç Abdü Satr da vardır. Ali Bey ve Hamza ile beraber Salihli'de oturmağa gidenler çiftçi olmaktansa amelelik yaparak çalışmak ve gündeliklerinden artan para ile koyun ve büyük baş hayvan satın almak için müsaade istediler. Kazakların ehlî hayvan bakımı ve yetiştirilmesinde dünyadaki herhangi bir milletten daha mahir olduğunu bilen Türk Hükûmeti buna razı oldu. Yeni bir hidroelektrik projesinin tahakkuku için Salihli yakınlarında bir baraj inşa edilecekti. Çalışma 1955 Nisanında başlıyacaktı. İnşaat için pek çok kazma işçisine ihtiyaç vardı, bu Salihli'deki Kazakların en aşağı beş sene müddetle iyi para kazanabileceklerini gösteriyordu. Bu müddet sonunda Kazaklar tekrar çoban olabileceklerini ümit etmektedirler.

Bütün olanlara rağmen Kazak mültecileri vatanlarının bir gün tekrar hürriyete kavuşacağına inanmaktadırlar. Çinlilerin ve komünistlerin onları boyundurukları altına sokmak istedikleri uzun senelerden sonra bile Kazaklar boyunlarını eğmeyen bir Asya milletidirler. Onlar Asya'da komünist sisteminin kuvvetini ve zayıflığını bilirler. Bu sistemin nasıl tutunduğunu ve nasıl çözülebileceğini anlamışlardır. Onların kahramanlıkları komünist kuvvetinin merkezini ve esasını teşkil eden Asya'nın kalbinin komünizmi temsil eden her şeye şiddetle karşı koyan kadın ve erkeklerle dolu olduğunun açık bir delilidir.

BU KİTAP «BÜTÜN DÜNYA»
MECMUASININ İLÂVESİDİR.

Bütün Dünya

HER AY DÜNYANIN HER TARAFINDAN
EN GÜZEL YAZILARI SUNAR